መስተዋድዳዊ ሀረግ ሲሆን፣ የአንድን ነገር መነሻ ያመለክታል። መነሻ መስተዋድዳዊ ሀረግ ልንለው እንችላለን። <u>እ</u>ንደ የሚለው ደግሞ ቀደም ሲል ስለቅፅላዊ ሀረግ ስንወያይ እንዳየነው፣ አነፃፃሪ ነው። ሁለቱም ገላጭ ሀረጎች ከመሪዎቹ ንዑስ ሀረጎች እየቀደሙ መግባታቸው አቢዩን ሀረግ ቀኝ መሪ ያደርገዋል። ይህም ከፍ ሲል መስተዋድዳዊ ሀረጎች እንደ ሌሎቹ ሀረጎች ሁሉ ቀኝ መሪ ናቸው ያልነውንና በተራ ቁጥር (5) ያሳየነውን አጠቃላይ ታህታይ ስርዓት የሚደግፍ ነው። ከዚሁ አኳዋያ የምሳሌ 6(ለ)ን ያወቃቀር ስርዓት እንደሚከተለው እናሳያለን።

7

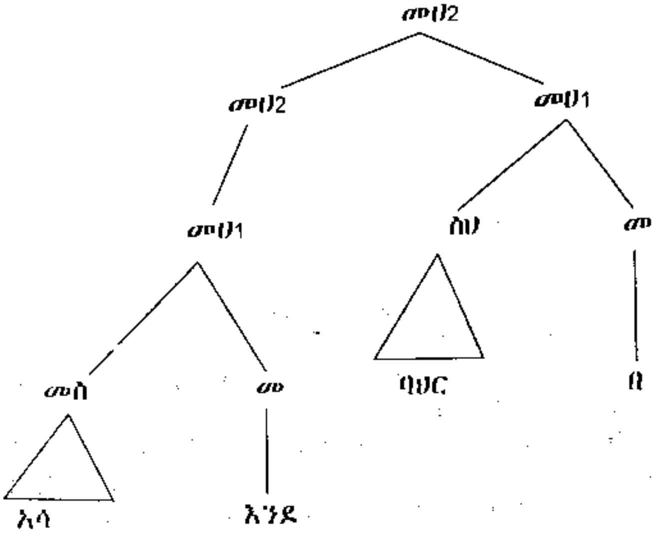

በግልፅ እንደሚታየው፣ መሠሙሊያዎቹ ስማዊ ሀረጎች ከመሪዎቹ መስተዋድዶች እየቀደሙ ገብተዋል። ይሁን እንጅ መሪዎቹ ራሳቸውን ችለው ስለማይቆሙ፣ ከመሠሙሊያዎቹ ግራ ጎን ላይ ይለጠፋሉ። ይህን ሲያደርጉ በተራ ቁጥር (6) የሚታየውን ቅደም ተከተል ይይዛሉ።

ከዚህ ላይ አንድ ጥያቄ ሊነሳ ይችላል። ይኸውም ከላይ እንደሚታየው፣ <u>እንደ</u> አሳ የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ገላጭነት በርግጥ በ<u>ባህ</u>ር ለሚለው መሪ መስተዋድዳዊ ሀረግ ነው ወይ? የሚል ነው። ጥያቄው እንደሚከተለው ያሉ መዋቅሮችን መሰረት ያደረገ ነው።

ለምች እንደ አ<u>ሳ</u> በባህር ይኖራሉ 8

አግባብ ያለው ጥያቄ ነው። ምክንያቱም እንደ አ<u>ሳ</u> የሚለው ሀረግ መዋቅራዊ ግንኙነት ከላይ እንደተገለፀው፣ በባህር ከሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ጋር፣ ወይም ደግሞ በባህር ይኖራሉ ከሚለው ግሳዊ ሀረግ ጋር ሊሆን ስለሚችል ነው። <u>ይኖራሉ</u> የሚለው መሪ ግስ መሠሙሊያ ያስፈልገዋል። ይህን ፍላጎት ለማሟላት በ<u>ባህ</u>ር ከሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ጋር ሊዋቀር ይችላል። ይህን ሲያደርግ፥

በባህር ይኖራሉ 9

የሚለውን ንዑስ ግሳዊ ሀረግ እናገኛለን። ይህም ንዑስ ግሳዊ ሀረግ <u>እንደ አሳ</u> ከሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ጋር ሲዋቀርና፣

እንደ አሳ በባህር ይኖራሉ 10

የሚል አቢይ ግሳዊ ሀረግ ሊመሰርት ይችላል። በዚህም ምክንያት <u>እንደ አሳ</u> የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ የግሳዊው ሀረግ አጎላማሽ አካል ይሆናል። አሻሚ የአወቃቀር ስርዓት አለው ማለት ነው። በአንድ በኩል፣ በ6(ለ) እንደሚታየው፣ <u>በባህር</u> ከሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ጋር፣ በሌላ በኩል፣ <u>በባህር ይኖራሉ</u> ከሚለው ግሳዊ ሀረግ ጋር ሊዋቀር ይችላል። ይህን አሻሚነት በዕፀ-መዋቅር እንደሚከተለው እናሳያለን።

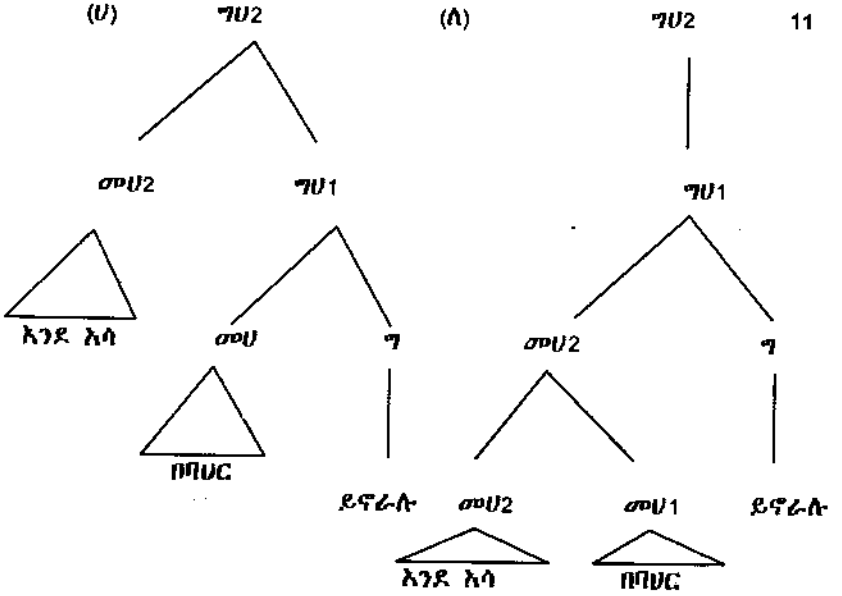

በግልፅ እንደሚታየው፥ በ11(ሀ) ውስጥ <u>እንደ አሳ</u> የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ የግሳዊ ሀረግ (ግሀ1) ገላጭ ሆኖ ገብቶአል። መዋቅራዊ ግንኙነቱ ከአቢዩ ግሳዊ ሀረግ ጋር ነው። በሌላ በኩል ደግሞ በ11(ለ) ውስጥ፣ ይኸው ሀረግ <u>በባህር</u> የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ገላጭ ሆኖ ገብቶአል። መዋቅራዊ ግንኙነቱም ከመስተዋድዳዊ ሀረግ ጋር ነው።

የዚህ አይነት መዋቅራዊ አሻሚነት የገላጭ ሀረጎች ባህሪ ነው። አንድ መዋቅር ከሌላ መዋቅር ጋር ሲቀናጅ፣ የአንደኛው መዋቅር ገላጭ ሀረግ፣ የሌላውም ገላጭ ሆኖ ሊታይ ይችላል። ገላጭነቱ ለአንዱ ወይም ለሌላው መሆኑን ከላይ በሚታየው ሁኔታ በዕፀ-መዋቅር እየለዩ ማሳየት ይቻላል።

ወደ መስተዋድዳዊ ሀረጎቹ ውስጣዊ አወቃቀር እንመለስ። አቢይ መስተዋድዳዊ ሀረጎች ከመጣኝ መስተዓምር ጋር እየተዋቀሩ ዋናውን አቢይ መስተዋድዳዊ ሀረግ

ይመሰርታሉ። ይህን ሲያደረጉም በገላጮች ላይ ያየነው መዋቅራዊ አሻሚነት ይከሰታል። የሚከተሉትን ለአብነት እንመልከት።

(ሀ) [[አንድ ጊዜ] [እንደ አሳ በባህር]] ዋኙ 12
(ለ) [[ሁለት ጊዜ] [እንደ ወፍ በሰማይ]] በረሩ

በነዚህ ምሳሌዎች ውስጥ [አንድ ጊዜ] እና [ሁለት ጊዜ] የሚሉት መጣኝ መስተጻምሮች ናቸው። መዋቅራዊ ግንኙነታቸው [እንደ አሳ በባህር] እና [እንደ ወፍ በሰማይ] ከሚሉት መስተዋድዳዊ ሀረጎች ጋር ነው። የሚያሳዩትም የባህሩን እና የሰማዩን ነገር ነው። ለምሳሌ <u>ሁለት ጊዜ ወደ ላይ፣</u> <u>አንድ ጊዜ ወደ ታች</u> ለንል፣ መጣኝ ሀረጎቹ የሚገልፁት የላይነቱንና የታችነቱን መጠን ነው። ርግጥ ነው፣ መጣኞቹ ሀረጎች የመዋኘቱንና የመብረሩን መጠንም ሊገልፁ ይችላሉ። ይህን ሲያደረጉም መዋቅራዊ ግንኙነታቸው ከግሳዊ ሀረጉ ጋር ይሆናል። ይህን አሻሚነት እንደሚከተለው እናሳያለን።

(ሀ) 13

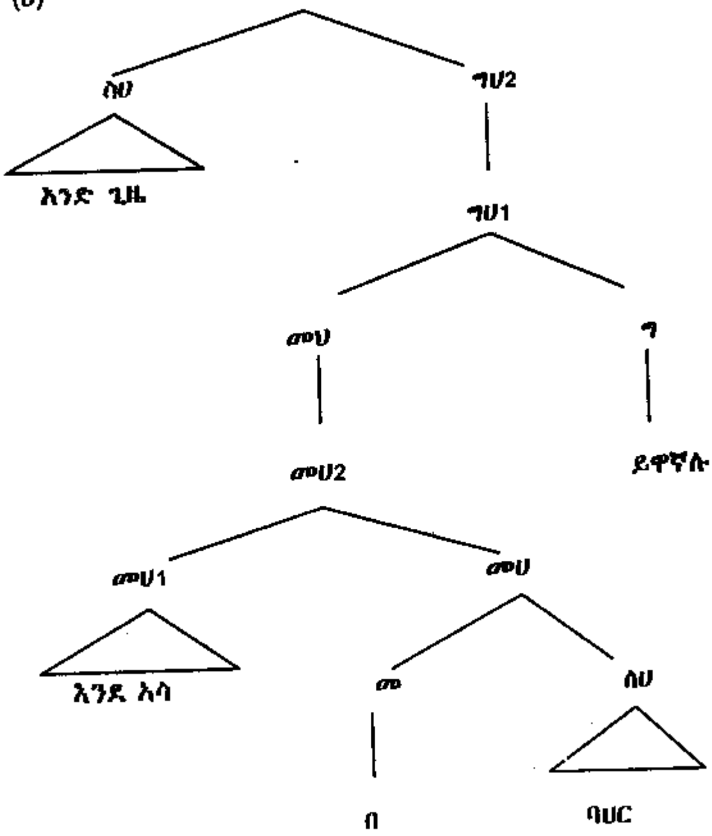

(ለ)

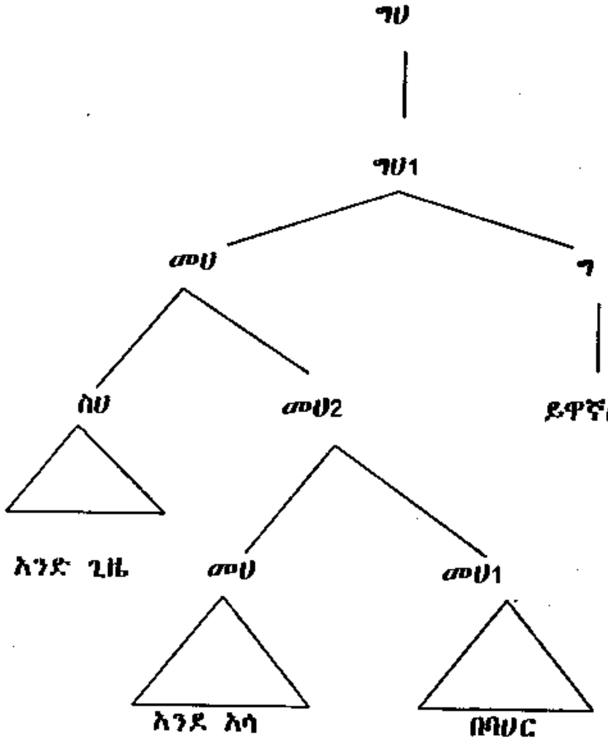

በምሳሌ (ሀ) <u>አንድ ጊዜ</u> የሚለው መጣኝ ሀረግ ከግሳዊ ሀረት ጋር ተዋትሮአል። የሚገልፀውም የመዋኙቱን ተግባር መጠን ነው። በምሳሌ (ለ) ደግሞ ይኸው ሀረግ፣ ከመስተዋድዳዊ ሀረት ጋር ተዋቅሮአል። የሚገልፀውም <u>እንደ አሳ</u> በባሀር የመዞኑን መጠን ነው። በምሳሌ (11) እና (13) የምናየው ገላጮችና መስተ-ዓምሮች አሻሚ የሆነ መዋቅራዊ ግንኙነት ያላቸው መሆኑን ነው። መስተ-ዓምርነታቸው ለግሳዊ ሀረግ ወይም በግሳዊ ሀረግ ውስጥ ለሚገኝ መስተዋድዳዊ ሀረግ ሊሆን ይችላል። ገላጮችም እንደዚሁ።

እስካሁን በዚህ ንዑስ ክፍል ስለ መስተዋድዳዊ ሀረግ በዝርዝር የተመለከትነውን እንደሚከተለው እናጠቃልላለን። መስተዋድድ በሚባለው ክፍል ውስጥ የሚገኙ ቃላት አገባብ በመስተዋድዳዊ ሀረግ፣ ከስማዊ ሀረግና ከአረፍተ ነገር ጋር እንደሆነ አይተናል። ከአረፍተ ነገር ጋር የሚዋቀሩት በቀደምት ሊቃውንት ዘንድ ጥገኛ መስተፃምር ይባሉ የነበሩት ናቸው። ተግባራቸው አንድ አረፍተ ነገር በሌላ አረፍተ ነገር ውስጥ ጥገኛ ሆኖ መግባቱን ማመልከት ነው። መስተዋድዶች ከስማዊ ሀረግና ከመስተዋድዳዊ ሀረግ ጋር በመቀናጀት ንዑስ መስተዋድዳዊ ሀረግ ይመሰርታሉ። ንዑስ ሀረጎቹ ደግሞ ከገላጭ መስተዋድዳዊ ሀረጎች ጋር እየተቀናጁ አቢይ መስተዋድዳዊ ሀረጎችን ይመሰርታሉ። በንዑስ ሀረት ውስጥ የሚገቡት

መሙሊያዎቹ ሊሆኑ፣ በአቢይ ሀረጉ ውስጥ የሚገቡት አጎላማሾች ናቸው። አጎላማሾቹ እንደ ንፅፅራዊ መስተዋድዳዊ ሀረጎች ያሉ ናቸው። አቢይ መስተዋድዳዊ ሀረጎች ከመጣኝ ስማዊ ሀረጎች ጋር እየተዋቀሩ ዋናውን አቢይ መስተዋድዳዊ ሀረግ ይመሰርታሉ። ይህ የመጣኙ ሀረግ አወቃቀር በርግጥ ከመስተዋድዳዊው ሀረግ ጋር መሆኑ ጥያቄ ማስነሳቱ አይቀርም፡፡ ምናልባትም የመጣኙ ሀረግ ግንኙነት ከግሳዊ ሀረጉ ጋር ነው የሚለው አመለካከት የበለጠ አስተማማኝ ሲሆን ይችላል፡፡ ጉዳዩን ለጊዜው በዚሁ እንተወዋለን፡፡

በሳፅሳይ መዋቅር፣ የመስተዋድዳዊ ሀረጎች መሪ በቀኝ ወይም በግራ ሊገኝ ይችላል። ይህም የሚሆነው በንዑስ ሀረግ ደረጃ ነው። በአቢይ ሀረግ ደረጃ፣ መሪው ምን ጊዜም በቀኝ በኩል ነው። በግራ በኩል የሚታዩት መስተዋድዳዊ መሪዎች ራሳቸውን ችለው ለመቆም የማይችሉት ናቸው። አጠቃላዩ የቋዋንቋዋው የሀረግ አመስራረት ስርዓት መሪውን በቀኝ በኩል የሚያሳይ ስለሆነ፣ በዚሁ መሰረት በታሀታይ ደረጃ መስተዋድዳዊ ሀረጎችም በሙሉ ቀኝ መሪ ናቸው ብለን እጠቃለናል።

መስተዋድዳዊ ሀረጎች ለግሳዊ ሀረግ ወይም ለመስተዋድዳዊ ሀረግ ገላጭ እየሆኑ ስለሚገቡ፣ መዋቅራዊ ግንኙነታቸው አሻሚ ሊሆን ይችላል። ገላጩ ሀረግ ከመስተዋድዳዊ ሀረግ ወይም ከግሳዊ ሀረግ ጋር መሆኑን ለይቶ በመዋቅር ማሳየት ይቻላል። መስተዓምሮችም እንደ ገላጭ መስተዋድዳዊ ሀረጎች ከግሳዊ ሀረግ ወይም ከመስተዋድዳዊ ሀረግ ጋር ስለሚዋቀሩ፣ አሻሚ ሊሆኑ እንደሚችሉ አይተናል። ከየትኛው ሀረግ ጋር እንደተዋቀሩ መዋቅራዊ በሆነ መንገድ ማሳየት ይቻላል።

መስተዓምራዊ ሀረግ

ስለ ቃላት ክፍሎች ስንወያይ እንደገለፅነው፣ መስተዓምር የሚባለው ሶስት አይነት የግብር ቃላትን የያዘ ክፍል ነው። ክፍሎቹም ጠቋዋሚ፣ አገናዛቢና መጣኝ መስተ-ዓምሮች ናቸው። ጠቋዋሚና አገናዛቢ መስተዓምር የሚባሉት ተውላጠ ስሞችን በሙሉ ያጠቃልላሉ። መጣኝ የሚባሉት በቀደምት ሊቃውንት ዘንድ የመጠንና የአሀዝ ቅፅል የሚባሉትን ይይዛሉ፡

እስካሁን ድረስ በዚህ ክፍል ያየነው፣ እያንዳንዱ የቃላት ክፍል ከሌሎች ክፍሎች ጋር እየተቀናጀ ሀረግ ሲመሰርት ነው። የስም ክፍል ስማዊ ሀረግ፣ የቅፅል ክፍል ቅፅላዊ ሀረግ፣ የግስ ክፍል ግሳዊ ሀረግ፣ ወዘተ፣ ሊሆን አይተናል። ከንዑስ የቃሳት ክፍልም መስተዋድድ የሚባሉት፣ መስተዋደዳዊ ሀረግን ሲመሰርቱ አይተናል። በዚሁ አካሄድ፣ መስተዓምር የሚል ንዑስ የቃላት ክፍል ካለ፣ መስተ-ዓምራዊ ሀረግ የሚል መዋቅር መመስረቱ አይቀሬ ነው። እያንዳንዱ ክፍል ሀረግ የመመስረት ችሎታ አለው ብለናልና። ሀረጉም የሚመሰረተው፣ በመስተዓምሩና በመሙሊያዎች አማካኝነት ነው። ለምሳሌ የሚከተሉትን እንመለከት።

[ያ [ትልቅ]የቅኔ ተማሪ]]]

ቀደም ሲል ስለ ስማዊ ሀረግ ስንወያይ እንደተገነዘብነው ከሆነ፣ ይህ የስማዊ ሀረግ መዋቅር ነው። መሪው ተማሪ የሚለው ስም ሲሆን፣ የቅኔ የሚለው የዚህ መሪ ስም መሙሊያ ነው። መሪውና መሙሊያው [የቅኔ ተማሪ] የሚለውን ንዑስ ስማዊ ሀረግ መስርተዋል። ትልቅ የሚለው ቅፅል የዚህ ንዑስ ስማዊ ሀረግ ገላጭ እነሳማሽ ነው። ያ የሚለው ደግሞ [ትልቅ [የቅኔ ተማሪ]] የሚለውን አቢይ ስማዊ ሀረግ የሚጠቁም መስተዓምር ነው። ይህ እንግዲህ መዋቅሩ እንደ አንድ ስማዊ ሀረግ ሲተነተን ነው።

ከላይ ባነሳነው የነገር አካሄድ መሰረት ደግሞ፣ ይህ መዋቅር እንደ ስማዊ ሳይሆን፣ እንደ መስተዓምራዊ ሀረግ ሲተነተን ይችላል። አተናተኑም፣ ያ የሚለውን መስተዓምር እንደ መሪ፣ [ትልቅ [የቅኔ ተማሪ]] የሚለውን አቢይ ስማዊ ሀረግ የዚሁ መሪ መሙሊያ አድርጎ በመቁጠር ነው። እንደ ማንኛውም መሪ፣ መስተዓምሩ ከመሙሊያው ስማዊ ሀረግ ጋር ተዋቅሮ ንዑሱን መስተዓምራዊ ሀረግ ይመሰርታል። አወቃቀሩን በዕፀ-መዋቅር እንደሚከተለው እናሳያለን።

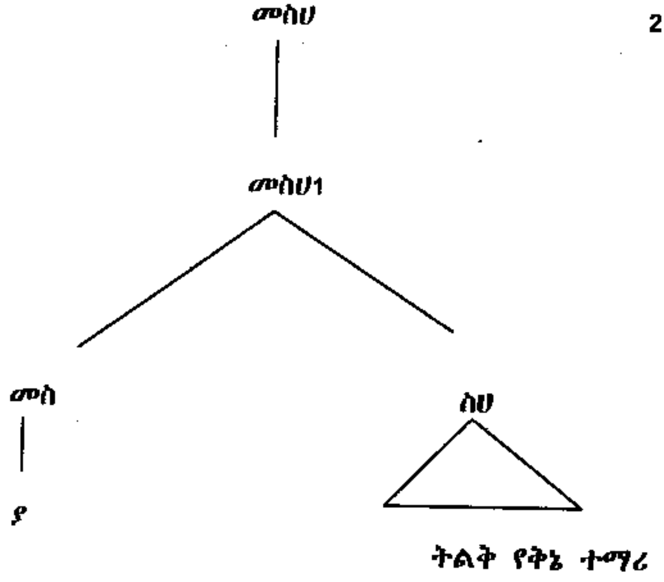

2

ይህ መስተዓምራዊ ሀረግ ነው። መሪው መስተዓምሩ ሲሆን፣ አገባቡም በሀረጉ መነሻ ላይ ነው። ሁኔታው ቀደም ሲል እንዳየናቸው እንደ መስተዋድዳዊ ሀረጎች ነው። በንዑስ መስተዋድዳዊ ሀረጎች ውስጥ መሪው መስተዋድድ መሙሊያውን እየቀደመ ሲገባ አይተናል። ከዚህም ሁለቱ ንዑስ የቃላት ክፍሎች የአወቃቀር ተመሳሳይነት ያላቸው መሆኑን መረዳት ይቻላል። ሁለቱም ስማዊ ሀረግ መሙሊያ አላቸው። በሁለቱም መሪው በሀረጉ መነሻ ላይ ይገኛል። ይህ ግን በላዕላይ መዋቅር ደረጃ ነው።

መስተዓምራዊው መሪ ከሌላ መስተዓምራዊ ሀረግ ጋር ሊዋቀርና ንዑስ መስተዓምራዊ ሀረግ ሊመሰርት ይችላል። ይህን ከሚከተለው ምሳሌ መረዳት ይቻላል።

ያ ትልቅ-ኡ የቅኔ ተማሪ 3

በዚህ ምሳሌ ውስጥ ሁለት መስተዓምሮች አሉ። እነሱም ያ እና /-ኡ/ ናቸው። /-ኡ/ ቅጣይ መስተዓምር ነች። ይህም ቀደም ሲል እንዳየናቸው ቅጣይ መስተዋድዶች አይነት መሆኑ ነው። የተቀጠለው ከቅፅሉ ላይ ነው። ይሁን እንጅ መስተዓምርነቱ ለቅፅሉ ሳይሆን፣ ለአጠቃላዩ ስማዊ ሀረግ ነው። ይህ ውነት ከሆነ፣ መዋቅራዊ ዝምድናው ከስማዊ ሀረጉ ጋር መሆን አለበት። ታህታይ አገባቡም ስማዊ ሀረጉን ተከትሎ ነው። ይህ ለመሆኑ ማስረጃው ስማዊ ሀረጉ ገላጭ በሌለው ጊዜ፣ መስተ-ዓምሩ የሚቀጠለው ከመሪው ስም ላይ መሆኑ ነው። ይህም እንደሚከተለው ነው።

ተማሪ-ው 4

መስተዓምሩ /-ኡ/ ከስሙ ላይ እንደተቀጠለ ማየት ይቻላል። ይህን መሰረት በማድረግ፣ በተራ ቁጥር (3) ውስጥም የዚሁ መስተዓምር ታህታይ አገባብ ከስማዊ ሀረጉ ቀጥሎ ነው፣ ለማለት ይቻላል። አወቃቀሩንም በዕፀ-መዋቅር እንደሚከተለው ማሳየት ይቻላል።

5

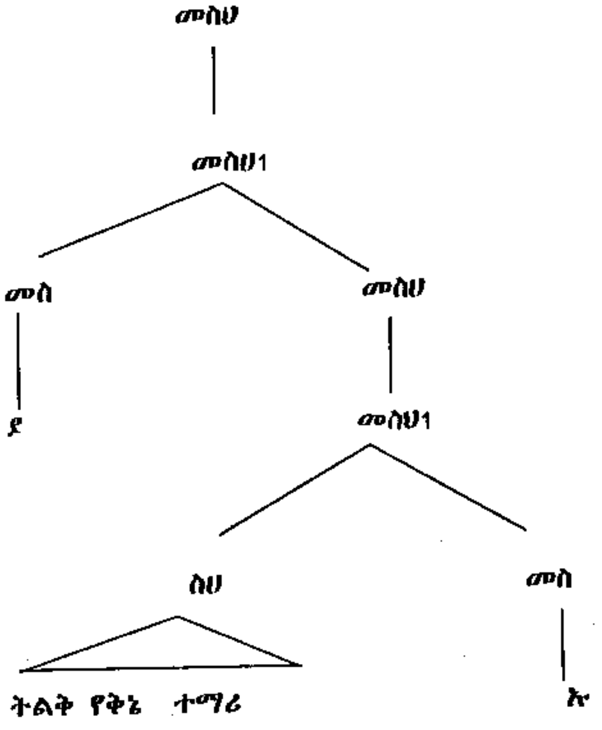

በግልፅ እንደሚታየው፣ የሁለቱ መስተዓምሮች አገባብ የተለያየ ነው። ያ በመነሻ ሲገባ፣ /-ኡ/ የሚለው ቅጣይ መስተዓምር ግን በመድረሻ ገብቶአል። ይህም ከፍ ሲል የጠቀስነውን የመስተዋድዶችን አገባብ የሚያስታውሰን ይመስላል። እንደ /ለ/ ያሉ ቅጣይ መስተዋድዶች በመነሻ ሲገቡ፣ እንደ <u>ድረስ</u> ያሉ ራሳቸውን ችለው የሚቆሙ መስተዋድዶች፣ በመድረሻ ላይ እንደሚገቡ አይተናል። ይሁን እንጅ፣ ከዚህ ላይ የምናየው የቅጣይ መስተዓምሩ አገባብ ከቅጣይ መስተዋድዶች አገባብ የተለየ ነው። ምክንያቱም መስተዓምሩ የሚገባው በመድረሻ ላይ በመሆኑ ነው። ቀደም ሲል፣ የስማዊ፣ የግሳዊ፣ የቅፅላዊ እና የተውሳከ ግሳዊ ሀረጎች መሪ በቀኝ በኩል ስለሆነ፣ ከዚሁ አጠቃላይ ሁኔታ በመነሳት፣ የመስተዋድዳዊ ሀረጎች መሪ ታህታይ በታም እንደ ሌሎቹ ሁሉ በሀረጉ መድረሻ ነው ፣ ብለን ደምድመን ነበር። በዚያው ድምዳሜ መሰረት፣ የመስተዓምራዊ ሀረጎች መሪም ታህታይ አገባብ በሀረጉ መድረሻ ነው ፣ ለማለት ይቻል ይሆናል። ጉዳዩ ሰፋ ያለ ጥናት ያስፈልገዋል፡፡ ከዚያ በመለስ ግን ከላይ በተራ ቁጥር (2) እና (5) የተመለከቱትን መስተዓምራዊ ሀረጎች እንደሚከተለው በአንድ ላይ አካቶ ማስቀመጥ ይቻላል።

6

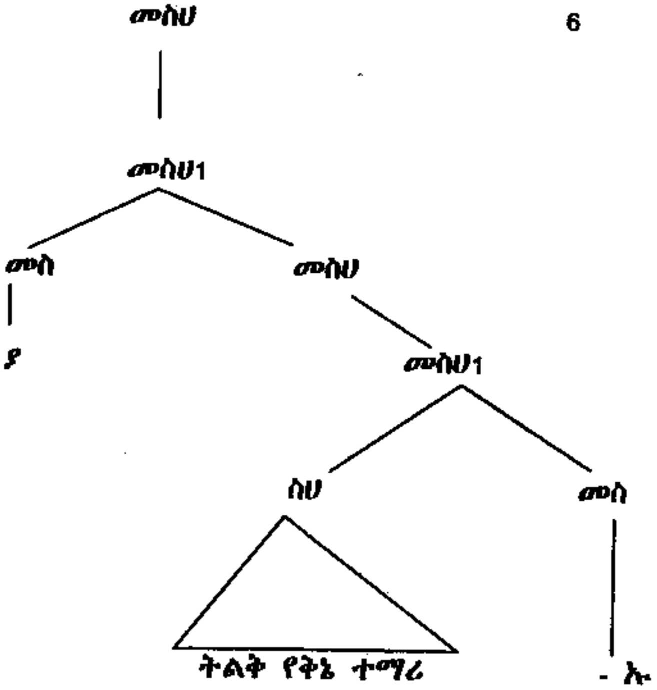

ከዚህ ላይ <u>ትልቅ የቅኔ ተማሪ</u> የሚለው ስማዊ ሀረግ /-ኡ/ ከሚለው መስተዓምር ጋር በመሙሊያነት ሊዋቀር ችሎአል። የመዋቅሩ ውጤት ስማዊ ሳይሆን፣ መስተዓምራዊ ሀረግ ነው። ምክንያቱም መሪው መስተዓምር ስለሆነ ነው።

ይህ መስተዓምራዊ ሀረግ ደግሞ ያ ከሚለው መስተዓምራዊ መሪ ጋር በመመሲያነት ተዋቅሮ ንዑስ መስተዓምራዊ ሀረግ መስርቶአል። በዚህም ምክንያት ስማዊ ሀረጉ ሁለት ጊዜ ሊታመር ችሎአል፣ መጀመሪያ /-ኡ/ በሚለው ተረ- መስተዓምር፥ ሁለተኛም ያ በሚለው ጠቋሚ መስተዓምር።

ከዚህ ላይ አንድ ጥያቄ ማንሳት እስብን። ይኸውም መሪው መስተዓምር ከስማዊ ወይም ከመስተዓምራዊ ሀረግ ጋር ሲዋቀር የሚመሰርተው ንዑስ መስተዓምራዊ ሀረግ ከሆነ፣ አቢይ መስተዓምራዊ ሀረጉን እንዴት ይመሰረታል? የሚል ነው። በሌሎቹ ሀረጎች እንዳየነው፣ አቢይ ሀረጎች ከንዑስ ሀረጎችና ከገላጮች ይመሰረታሉ። ገላጮቹ መሪው ንዑስ ሀረግ ስለሚጠቁመው (ስለሚያመለክተው) ነገር፣ ባህሪ ወይም ድርጊት ተጨማሪ መግለጫ በመስጠት ሀረጉን ያጎላምሱታል። በመጨረሻም የተጎላመሰው ሀረግ በመስተዓምሮች አማካኝነት የትነቱ፣ ለንትነቱና የማንነቱ ይታወቃል። ይህ እንግዲህ ቃላዊ ትርጉም ላላቸው መረዎችና ሀረጎቻቸው ነው። መሪው ቃላዊ ትርጉም ሳይሆን፣ መዋቅራዊ ግብር ብቻ ያለው ከሆነ፣ አጎላማሽና መስተዓምር ላይኖረው ይችላል። ስለዚህም የመስተዓምሩና የአጎላማሹ ቦታ ክፍት ይሆናል። በሌላ አገላለፅ፣ መስተዓምሮች ትርጉም ያላቸውን ሀረጎች ዕምር ከማድረግ ያለፈ ትርጉምም ሆነ ግብር ስለሌላቸው፣ ገላጭም ሆነ መስተዓምር አያስፈልጋቸውም። ከዚህ እንገር የአንድን ተረ- መስተዓምራዊ ሀረግ አወቃቀር እንደሚከተለው ማሳየት የቻላል።

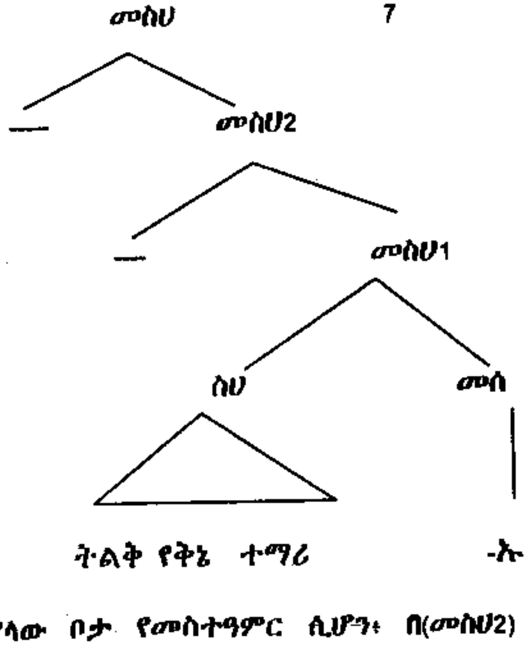

በዋናው ሀረግ ስር በሰረዝ የተሞላው ቦታ የመስተዓምር ሲሆን፥ በ(መስሀ2) ስር የሚታው ደግሞ የአጎላማሽ ቦታ ነው። በንዑሱ መስተዓምራዊ ሀረግ ስር መመሲያው

ስማዊ ሀረግ ገብቶአል። ይህም መስተዓምር መሙሊያ እንጅ አንሳማሽና መስተዓምር እንደሌለው ያሳያል።

ከላይ ከሚታየው መዋቅር አሁንም አንድ ጥያቄ ማንሳት ይቻላል። ይኸውም ስለ ስማዊ ሀረግ ስንወያይ፣ አንድ ስማዊ ሀረግ መስተዓምር እንደሚኖረውና ቦታውም ከእቢዩ ስማዊ ሀረግ ስር እደሆነ ገልፀን ነበር። አሁን ደግሞ መስተዓምሩ ከስማዊ ሀረጉ ውጭ ራሱን ችሎና ስማዊ ሀረጉን መሙሊያ አድርጎ እንደሚዋቀር እያየን ነው። እነዚህ ሁለት አመለካከቶች አይጣረሱም ወይ? የሚል ነው። መልሳችን አይጣረሱም ነው። መስተዓምሮቹን ጠቋዋሚ፣ መጣኝ እና አገናዛቢ ብለን ለሶስት ከፍለናቸው ነበር። ከነዚህ መካከል ጠቋዋሚውና መጣኙ ከፍ ሲል በተገለፀው መሰረት ከስማዊ ሀረግ ጋር እየተቀናጁ የራሳቸውን ሀረግ ይመሰርታሉ። በዚህ አካሄድ የጠቋዋሚው መስተዓምራዊ ሀረግ አወቃቀር በተራ ቁጥር (5) እንደተመለከተው ሲሆን፣ የመጣኝ መስተዓምራዊ ሀረግ አወቃቀር ግን እንደሚከተለው ነው።

8

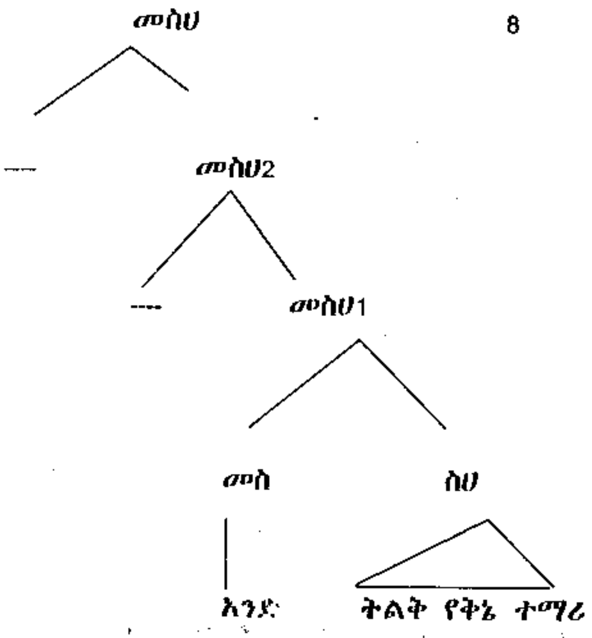

አንድ የሚለው መጣኝ መስተዓምር ትልቅ የቅኔ ተማሪ ከሚለው መሙሊያ ስማዊ ሀረግ ጋር ተቀናጅቶ ንዑሱን መጣኝ መስተዓምራዊ ሀረግ አዋቅሮአል።

ከመጣኙና ከጠቋዋሚው መስተዓምር የሚለየው አገናዛቢው መስተዓምር ነው። ይህ መስተዓምር እንደሌሎቹ መስተዓምሮች ከስማዊ ሀረግ ጋር ተዋቅሮ መስተዓምራዊ ሀረግ ይመሰርታል። ይህም መስተዓምራዊ ሀረግ እንደገና የሌላ ስማዊ ሀረግ መስተዓምር ሆኖ ይገባል። የሚከተለውን ምሳሌ እንመልከት።

<u>የልጆቹ</u> የስዕል አስተማሪ 9

በዚህ ምሳሌ፣ <u>የልጆቹ</u> የሚለው መስተዓምራዊ ሀረግ ነው። መስተዓምሩም /-ኡ / ሲሆን መሙሊያው <u>የልጆች</u> የሚለው ስማዊ ሀረግ ነው። በዚህ ሀረግ መነሻ ላይ የምትታየው የ አገናዛቢ ምዕላድ ነች። <u>ልጆች</u> የሚለው ስም ባለገንዘብ መሆኑን ታመለክታለች። ከዚህ ግንዘቤ በመነሳት፣ በተራ ቁጥር (9) የተመለከተውን ስማዊ ሀረግ አወቃቀር እንደሚከተለው እናባያለን።

10

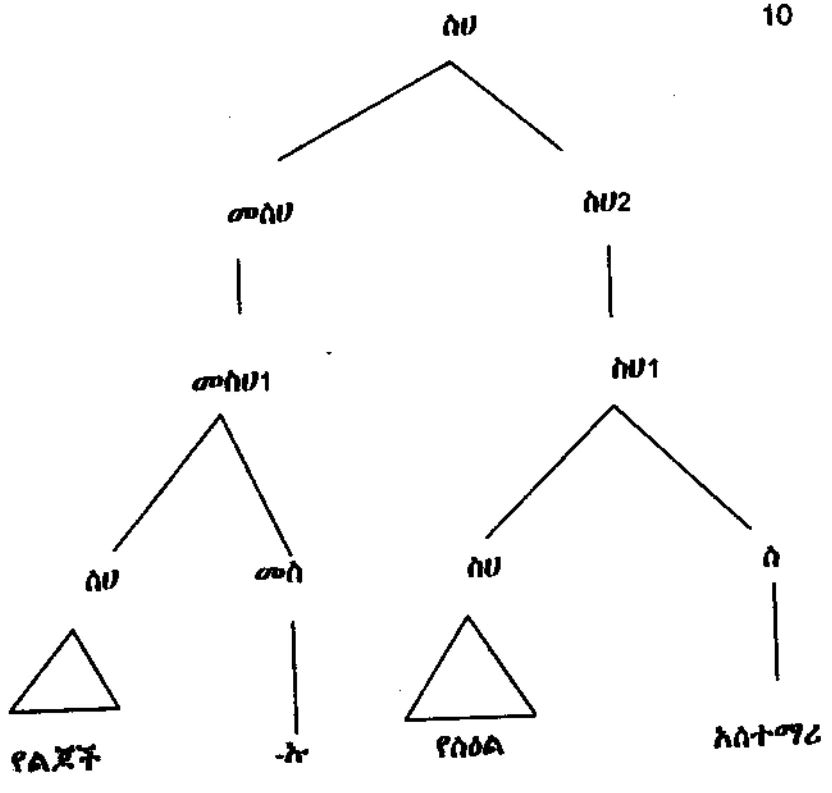

<u>ልጆቹ</u> የሚለው ስማዊ ሀረግ <u>አስተማሪ</u> ለሚለው ስም ባለገንዘብ ነው። አስተማሪው የልጆቹ ነውና። ከፍ ቢል እንደተገለፀው፣ የ የሁለቱ ስሞች ዝምድና የገንዘብና የባለገንዘብ መሆኑን ታመለክታለች። አገናዛቢ የተባለችውም ለዚህ ነው።

መስተዓምሩ አገናዛቢ ተውላጠ ስም ሊሆን ይችላል። ይህ ሲሆን ከላይ የሚታየው ምሳሌ የሚከተለውን ሊመስል የችላል።

<u>የእሱ</u> የስዕል አስተማሪ 11

የእሱ የሚለው መስተዓምር ነው። ከእሱ ጋር የሚዋቀረው መመሊያ ስማዊ ሀረግ ተገድፎአል። ስለዚህም መስተዓምሩ ብቻውን ሊቆም ችሎአል። ስማዊ ሀረጉ በማይገደፍበት ጊዜ፣ አጠቃላይ መዋቅሩ የሚከተለውን ይመስላል።

የእሱ ልጆች የስዕል አስተማሪ 12

በዕፀ መዋቅር ሲሰፍር የሚከተለውን ይመስላል።

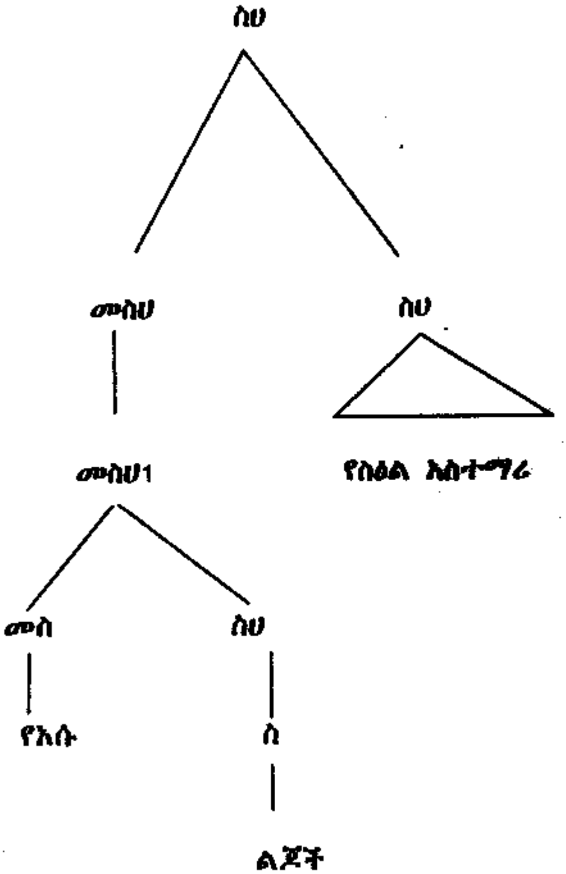

13

ልጆች የሚለው መመሊያ ስማዊ ሀረግ በሚገደፍበት ጊዜ፣ አገናዛቢው መስተዓምር ብቻውን ይቆማል። መመሊያው ስማዊ ሀረግ የሚገደፈው ከመስተዓምሩ ጋር በቁጥር፣ በፆታና በመደብ አንድ ሲሆን፣ ወይም የሚጠቁመውን ነገር ምንነት ከአውደ ነገሩ ለማወቅ የሚቻል ሲሆን ነው። ለምሳሌ፣ የእሱ ሰው የስዕል አስተማሪ ብንል፣

እሱ የሚለው መስተዓምርና ሰው የሚለው መሙሊያ ተመሳሳይ ነገርን ስለሚያመለክት፣ መሙሊያው ሊገደፍ ይችላል። አንዳንድ ጊዜ መስተዓምሩም ሊገደፍ ይችላል። በዚህን ጊዜ መሙሊያው ስም የ የሚለውን የአገናዛቢ ምዕላድ በማስቀደም የልጆች የሚል ይሆናል። እጠቃላይ ሀረጉም የልጆች የሰዕል አስተማሪ የሚል ይሆናል።

ከዚህ ቀጥለን ጠቋሚና አገናዛቢ መስተዓምሮች በአንድ መዋቅር ውስጥ ሲገኙ፣ ቅደም-ተከተላቸው ምን እንደሚመስል በሚከተለው ምሳሌ እማካኝነት እናሳያለን።

ያ የእሱ እንድ ብርሌ የገብስ ጠላ 14

የገብስ ጠላ የሚለው ስማዊ ሀረግ ነው። ከፍ ሲል እንደገለፅነው የአንድ ስማዊ ሀረግ መስተዓምር አገናዛቢ የሆነ ስማዊ ሀረግ ሊሆን ይችላል፡፡ በዚህ መሰረት የእሱ ከሚለው አገናዛቢ መስተዓምር ጋር የተዋቀረ መሪ - አልባ ስማዊ ሀረግ አለ፣ ለማለት እንችላለን፡፡ ይህ አገናዛቢ መሪ - አልባ ሀረግ የገብስ ጠላ ከሚለው ስማዊ ሀረግ ጋር እንደሚከተለው ሆኖ ይዋቀራል።

15

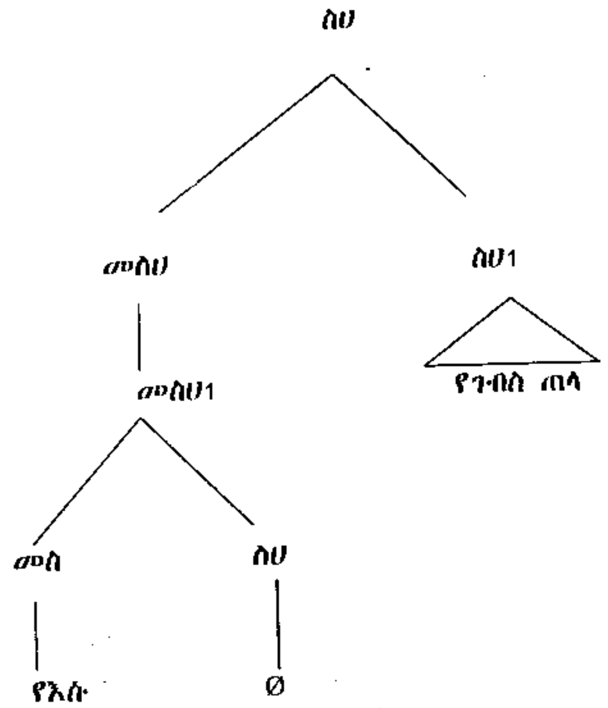

ይህ አቢይ ስማዊ ሀረግ መጀመሪያ አንድ ብርሌ ከሚለው መጣኝ መስተ-ዓምራዊ ሀረግ ጋር ይዋቀራል፡፡ በሁዋላም የእሱ ከሚለው አገናዛቢ መስተዓምር ጋር ይቀናጃል፡፡ ከዚያም ያ ከሚለው ጠቋሚ መስተዓምር ጋር ይዋቀርና ዋናውን መስተዓምራዊ ሀረግ እንደሚከተለው ይመሰርታል።

16

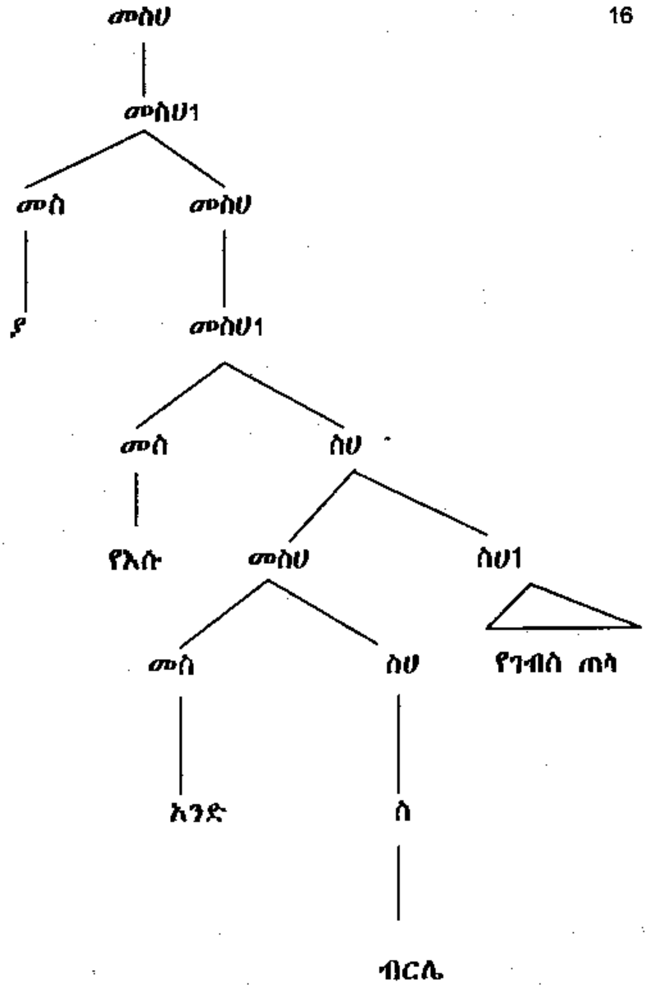

በአጠቃቀም ጊዜ አንድ ብርሌ የሚለው መጣኝ መስተዓምራዊ ሀረግ የእሱ የገብስ ጠላ የሚለውን አገናዛቢ መስተዓምራዊ ሀረግ ቀድሞ ሊገባ ይችላል፡፡ ይህ ሲሆን የአጠቃላዩ ሀረግ ቅደም-ተከተል የሚከተለውን ሊመስል ይችላል፡፡

ያ አንድ ብርሌ የእሱ የንብስ ጠላ 17

በዚህ ክፍል እስካሁን በዝርዝር የተመለከትነውን እንደሚከተለው እናጠቃልላለን። በክፍል ሁለት የአማርኛን ቃላት በስድስት ክፍለን ነበር። ክፍሎቹም ስም፣ ቅፅል፣ ግስ፣ ተውሳከ ግስ፣ መስተዋድድና መስተዓምር ናቸው። በዚህ ክፍል፣ እነዚህ ክፍሎች እያንዳንዳቸው ሀረጋቸውን ሲመሰርቱ አይተናል። የሚመሰርቱትም ራሳቸው መሪ ሆነው፣ ሌሎቹን በመሙሊያነት፣ በገላጭነትና በመስተዓምርነት በመውሰድ ነው። እያንዳንዱ መሪ ሌጣ ቃል ነው። ሀረግ የሚሆነው ከሌላ ጋር ሲዋቀር ብቻ ነው። በዚህ ሁኔታ የሚመሰረተው የሀረግ አይነት በመሪው የቃል ክፍል ይወሰናል። የመሪው የቃል ክፍል ስም ከሆነ፣ የሀረጉ ክፍልም ስማዊ ይሆናል። የመሪው ክፍል ግስ ከሆነ፣ የሀረጉ ክፍልም ግሳዊ ይሆናል፣ ወዘተ ።

እያንዳንዱ ሀረግ የሚመሰረተው በወርድና በተዋረድ ከመሪው ቃል ጋር በሚዋቀሩ ሀረጎች ነው። ሀረጎቹ የመሪው መሙሊያ፣ መግለጫ እንዲሁም መወሰኛ ናቸው። መሙሊያዎቹ ስለ መሪው ቃል አይቀሬ የሆነ መረጃ ይሰጣሉ። ያለነሱ መሪው የሚያስተላልፈው መልዕክት የተሟላ አይሆንም። ስለዚህም አይቀሬ ጥያቄ ያስነሳል።

መሪውና መሙሊያው ተቀናጅተው ንዑስ ሀረግ ይመሰርታሉ። ይህ ንዑስ ሀረግ ስለሚጠቁመው ነገር ወይም ድርጊት ወይም ሁነት ተጨማሪ መግለጫ ከሚሰጡ ገላጭ ሀረጎች ጋር ተዋቅሮ አቢይ ሀረግ ይሆናል። ንዑሱ ሀረግ የአቢዩ ሀረግ መሪ ነው። አቢዩ ሀረግ የሚጠቁመውን ነገር መጠን፣ የትነትና የማንነት የሚጠቁሙ ሀረጋት አሉ። እነዚህም በጥቅሉ መስተዓምራዊ ሀረጎች ናቸው። አቢዩ ሀረግ ከነዚህ ጋር ተዋቅሮ በይዘቱ ሙሉ፣ በመጠኑም ከፍተኛ ሀረግ ይሆናል።

በየሀረጉ ውስጥ ያየነውን ወርዳዊ ተዛምዶ እንደሚከተለው አጠቃለን እናስቀምጣለን።

መስተዓምር —— ገላጭ —— መሙሊያ —— መሪ 18

ይህ አጠቃላይ የቋንቋዋው መዋቅራዊ ባህሪ ነው። በዝርዝር ሲታይ፣ መስተዓምራዊና መስተዋድዳዊ ሀረጎች ብቻ በከፊል ከዚህ አጠቃላይ ስርዓት የሚያፈነግጡ ይመስላሉ። ይህም ቢሆን በላዕላይ አገባባቸው ላይ ስናተኩር ነው። ታህታይ አገባባቸው እንደ አጠቃላዩ ስርዓት ነው፣ ብሎ ማለብ ይቻላል። በዚህም ይህን ክፍል እንሰናበታለን።

መልመጃ

1. ከዚህ በታች የተዘረዘሩትን መዋቅሮች አይነትና የአወቃቀር ስርዓት ይግለፁ፡፡

    (ሀ) በጣም ኀበዝ ወዝ አደር
    (ለ) በጣም ተስቃየ
    (መ) በጣም በችግር ኖሩ

2. ከላይ የተሰጡትን መዋቅሮች መሪ ይጥቀሱና መሪ ለመሆናቸው ማስረጃ ይስጡ፡፡

3. በተራ ቁጥር (1) በተሰጡት ምሳሌዎች ውስጥ <u>በጣም</u> የሚለውን መጣኝ መስተዓምር መዋቅራዊ ዝምድና ይግለፁ፡፡

4. <u>ተማሪ</u> ከሚለው ቃል ጋር ሊዋቀር የሚችል፡

    (ሀ) መሙሊያ
    (ለ) ገላጭ
    (መ) መስተዓምር

    ምሳሌ ይስጡ፡፡

5. [ያ የአስቴር የሰዋሰው መፅሀፍ] የሚለውን ሀረግ በፅፀ-መዋቅር ተንትነው ያሳዩ፡፡

6 በተራ ቁጥር (5) የተመለከተው ሀረግ አሻሚ ነው፡፡ አሻሚነቱ አስቴር የሚለው ስም ሙያ ላይ ነው፡፡ ስሙ የሚገልፀው የመፅሀፉን ደራሲ ወይም ያዥ (ባለደራ) ሊሆን ይችላል፡፡ ከዚህ አንፃር ሀረጉን በተለያየ ፅፀ-መዋቅር ተንትነው አሻሚነቱን ያሳዩ፡፡

7. (ሀ) አንዳንድ ጊዜ በጠብ እንለያያለን፡፡
   (ለ) አንዳንድ ጊዜ እንለያያለን፡፡

7(ለ) ከ7(ሀ) ላይ የተመሰረተ ነው ብንል፤ <u>አንዳንድ ጊዜ</u> ስለሚለው መጣኝ ሀረግ አገባብ ምን ድምዳሜ መስጠት እንደሚቻል ያስረዱ፡፡

አረፍተ ነገር

ሰዋሰው ጨዋታ አማርኛ ቅኔ
አጫውትሻለሁ አያፋታሁ እኔ፡፡

የማን እንደሆነ አይታወቅም፡፡ ባገር ቤት (በገጠር) የተለመደ የዘፈን ግጥም ነው፡፡ ምናልባት ትውፊታዊ ሳይሆን አይቀርም፡፡ ከዚህ ላይ ልንጥቅሰው የፈለግነው ያለምክንያት አይደለም፡፡ የቅኔንና የሰዋሰውን ግንኙነት የሚገልፅ ህዝባዊ ይትበሀል ሆኖ ስላገኘነው ነው፡፡ ቅኔ፣ በተለይም ሰምና ወርቅ የሚባለው ዘርፍ መሰረቱ ብሎም ትንታኔው አንዳንድ ጊዜ ቃላዊ፣ አንዳንድ ጊዜ ሰዋስዋዊ ነው፡፡ ቃላዊ የሚሆነው፣ ከአንድ በላይ ትርጉም ከሚሰጥ ቃል ላይ ሲመሰረት ነው፡፡ ከላይ በተጠቀሰው ቅኔ ውስጥ አያፋታሁ የሚለው ቃል የዚህ ምሳሌ ነው፡፡ ቅኔ እየተረጎምኩ ወይም ባል እያፋታሁ ተብሎ፣ በሁለት መንገድ ሊተነተን ይችላል፡፡ ዘፋኙ ቅኔ እየተረጎምኩ አጫውትሻለሁ የሚል መስሎ፣ ከባልሽ ጋር እያፋታሁ እኔ አጫውትሻለሁ ይላታል፡፡ በአንድ ቅርፅ ሁለት መልዕክት አስተላልፎአል ማለት ነው፡፡

ሰዋሰዋዊ የሚሆነው ቅኔው ከአንድ በላይ ያወቃቀር ስርዓት ሊኖረው ከሚችል መዋቅር ላይ ሲመሰረት ነው፡፡ የሚከተለው የዚህ ምሳሌ ነው፡፡

ሞጣ ቀራንዮ ምነው አይታረስ
በሬሳላይ መጣሁ ከዚያ እስከዚህ ድረስ[1]፡፡

በሁለተኛው ስንኝ ውስጥ የሚታየው በሬሳላይ የሚለው መዋቅር ንበት አሻሚ ነው፡፡ እንደ ግሳዊ ወይም እንደ መስተዋድዳዊ ሀረግ ሊነበብ ይችላል፡፡ በግሳዊ ሀረግ ቅርፁ በሬ ሳላይ ተብሎ ይነበባል፡፡ በዚህ መልኩ ሰውዬው ብዙ አገር አቋርጦ ሲመጣ፣ በሬ እንዳላየ ይናገራል፡፡ በሌላ በኩል ደግሞ ይኸው መዋቅር በሬሳ ላይ ተብሎ እንደ መስተዋድዳዊ ሀረግ ሊነበብ ይችላል፡፡ በዚህም ምክንያት ከመጀመሪያው ሀረግ የተለየ ትርጉም ይሰጣል፡፡ ይኸውም ከሞጣ ጀምሮ ያለው ህዝብ ስላለቀ፣ መንገዱ ሁሉ ሬሳ ብቻ ነው፣ የሚል ነው፡፡ እንግዲህ አንዱ ላዕላይ መዋቅር አንድ ጊዜ እንደ ግሳዊ፣ ሌላ ጊዜ እንደ መስተዋድዳዊ ሀረግ ሆኖ ሊነበብ እና ሊተነተንም በመቻሉ የተለያየ ትርጉም ሊሰጥ ችሎአል፡፡ ቅኔውም የተመሰረተው ከዚህ አሻሚ ንበት ላይ ነው፡፡ ሁኔታው ባለፈው ክፍል ስለ ሀረግ ስንወያይ ያየነውን አሻሚነት ሊያስታውሰን ይችላል፡፡ ለምሳሌ፣ የሚከተለውን እንመልከት፡፡

[የጎጃም ነጭ ጤፍ እንጀራ]

[1] ብላቴን ጌታ ማህተመ ስላሴ ወ.መ. (1959፡72)

ይህ ስማዊ ሀርግ ነው፡፡ የሀረጉ መሪ <u>እንጀራ</u> የሚለው ስም ሲሆን፣ <u>ነጭ ጤፍ</u> የሚለው መሙሊያው፣ <u>የጎጃም</u> የሚለው ደግሞ አጎላማሹ ነው፡፡ በዕፀ-መዋቅር ሲቀመጥ የሚከተለውን ይመስላል፡፡

2

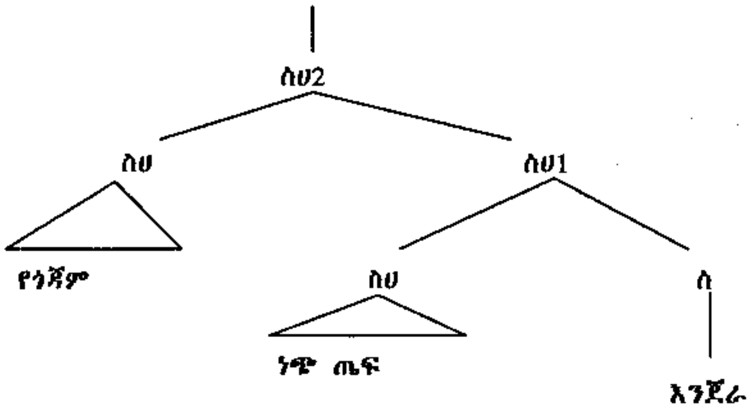

በዚህ መልኩ፣ ሀረጉ ከጎጃም ስለ መጣ <u>ነጭ ጤፍ እንጀራ</u> ይገልፃል፡፡ በሌላ መልኩ ደግሞ <u>የጎጃም ነጭ ጤፍ</u> የሚለው፣ <u>እንጀራ</u> ለሚለው ስም መሙሊያ ሆኖ ሊገባ ይችላል፡፡ ይህ ሲሆን አወቃቀሩ የሚከተለውን ይመስላል፡፡

3

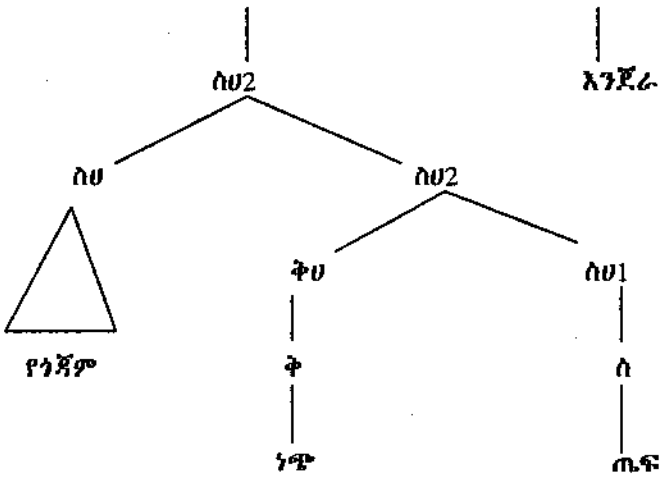

በዚህ መልክ ሲታይ፣ መዋቅሩ ጤፉ የጎጃም መሆኑን ይገልፃል፡፡ እንጀራው የተጋገረው አዲስ አበባ ሊሆን ይችላል፤ ጤፉ ግን የጎጃም ነው፡፡ በተራ ቁጥር (2) በሚታየው ውስጥ እንጀራው የጎጃም ነው፤ ጤፉ የጎንደር ሊሆን ይችላል፡፡

ዋናው ቁም ነገር የቃላቱም ሆነ የመዋቅሩ አሻሚነት አይደለም፡፡ ይህ የታወቀ የቋንቋ ባህሪ ነው፡፡ በሰነ-ፅሁፍ እንደውበት ይቆጠራል፡፡ ትልቁ ነገር ምንም ትምህርት የሌላቸው የቋንቋው ተናጋሪዎች፣ ይህን አሻሚነት ለመግንዘብና ጥልቅ በሆነ ቅኔያዊ ንግግር ለመጠቀም መቻላቸው ነው፡፡ ይህ ችሎታ ባይኖራቸው ኖሮ፣ ለአባባሉ የተለያየ ትርጉም እየሰጡ ለዛ ባለው ሚስጥራዊ አማርኛ አይነጋገሩም ነበር፡፡ ችሎታው ራሱ ምንድን ነው? ከምንስ ይመጣል? እንዴትስ ይገለፃል? እነዚህ የስነ-ልሳንን ብቻ ሳይሆን፣ የሰነ-አዕምሮ ሰዎችንም ሲያነጋግሩ የኖሩ ጥያቄዎች ናቸው፡፡ በመግቢያው ላይ እንደተገለፀው፣ በተለያየ ጊዜም የተለያየ መልስ ተሰጥቶአቸዋል፡፡ ወደ መልሶቹ አንሄድም፡፡ የእኛ ፍላጎት የችሎታውን ምንጭ ማወቅ ሳይሆን፣ ችሎታውን ራሱን በተቻለ መጠን ለመግለፅ መሞከር ነው፡፡

ችሎታው ባለፉት ክፍሎች በተከታታይ ለማሳየት እንደሞከርነው፣ ድምፅን ከድምፅ፣ ምዕላድን ከምዕላድ፣ ቃላትን ከቃላት፣ ሀረግንም ከሀረግ ጋር በወርድና በተዋረድ እያቀናጁ የተለያዩ መዋቅሮችን የመፍጠርና ለየመዋቅሮቹም የተለያየ ቃላዊና ሀረጋዊ ትርጉም የመስጠት ነው፡፡ ሀሳብን በሚገባ ለመግለፅ የሚቻለው ድምፅንም ሆነ ቃላትን በተናጠል በመደርደር ሳይሆን፣ በወርድና በተዋረድ እያቀናጁ ሰፋፊ መዋቅሮችን በመፍጠርና የተለያየ ትርጉም በማላበስ ወይም በመስጠት ነው፡፡ የአንድ ቋንቋ ተናጋሪዎች የተፈጥሮ ልሳናዊ ችሎታም በመሰረቱ ይኸው ነው፤ መዋቅር፡፡ በዚህ ክፍል የምናየው በከፊልም ቢሆን፣ የዚህ አይነት ያወቃቀር ባህሪ ያላቸውን መዋቅሮች ነው፡፡ በከፊል ያልንበት ምክንያት ጉዳዩን በተለያየ ደረጃ ባለፉት ክፍሎችም እያየነው ስለመጣን ነው፡፡

ባለፈው ክፍል ያየነው የተለያዩ ሀረጎችን ያወቃቀር ስርዓት ነው፡፡ እያንዳንዱ የአቢይና የንዑስ ቃላት ክፍል ከሌላ የቃላት ክፍል ጋር እየተዋቀረ ንዑስና አቢይ ሀረግ ሲመሰርት አይተናል፡፡ በዚህ ክፍል ደግሞ ከሀረግ ሰፋ ያለ ይዘት ያላቸውን መዋቅሮች ስርዓት እናያለን፡፡ እነዚህም የአረፍተ ነገር መዋቅሮች ናቸው፡፡ በዚህ ደረጃ የሚደረገው ጥናት በቀደምት ሊቃውንት ዘንድ ሰዋሰው በመባል ይታወቃል፡፡ ስዚህ ነው፣ እኛም ይህን ክፍል "ሰዋሰው ጨዋታ..." በሚል ስንኝ የጀመርነው፡፡ ይሁን እንጅ፣ ሰዋሰው የሚለው ቃል ዛሬ የሚሸፍነው ፅንሰ-ሀሳብ ከጥንቱ የሰፋ ነው፡፡ ዛሬ፣ በጠባቡ ሲታይ፣ ቃሉ መዋቅርን ብቻ ይመለከታል፡፡ በሰፊው ሲታይ፣ አጠቃላይ የቋንቋ ትንተናን ወይም ጥናትን ያካትታል፡፡ ስለዚህም አሻሚ ነው፡፡ አሻሚነቱን ለማስወገድ፣ ቃሉን፣ ሰፊውን የቋንቋ ትንተናን ብቻ ለማመልከት እንጠቀምበታለን፡፡ ጠባቡን የመዋቅርን ክፍል ለማመልከት ስነ-መዋቅር የሚለውን ቃል

እንጠቀማለን፡፡ በዚያውም ስነ-መዋቅር የሰዋሰው፣ ማለትም የስሬው የቋዋንቋዋ ጥናት አንድ ንዑስ ክፍል መሆኑን እናስገነዝባለን፡፡

የአረፍተ ነገር አይነቶች

ባለፉት ሁለት ክፍሎች የቃላት ክፍሎችንና የሀረግ አይነቶችን ተመልክተናል፡፡ የሀረግ አይነቶች በቃላት ክፍሎች እንደሚመሰረቱና በነሱም እንደሚወሰኑ ተገንዝበናል፡፡ ለምሳሌ ስማዊ ሀረግ በስም ክፍል ወስጥ በሚመደቡ ቃላት ይወሰናል፡፡ ከዚህ አኳዋያ የአረፍተ ነገር አይነት በምን ላይ ይመሰረት ይሆን?

ወደ አረፍተ ነገር አይነቶች ከመግባታችን በፊት ስለ አረፍተ ነገር ምንነት ትንሽ እንወያይ፡፡ አረፍተ ነገር በቁሙ የነገር መቋዋጫ ወይም ማረፊያ ማለት ነው፡፡ አንድ ሀሳብ ተሙዋልቶ ከተገለፀ በሁዋላ፣ ሌላ ሀሳብ እስኪመጣ ድረስ የሚደረግ ረፍት እንደማለት ነው፡፡ በቅርፁ አረፍተ ነገር የተለያዩ ሀረጎች በወርድና በተዋረድ ተቀናጅተው የሚመሰርቱት ስሬ መዋቅራዊ አሀድ ነው፡፡ ለሰነ-ልሳናዊ ትንተናም አቢዩም ሆነ ንዑሱ አሀድ እሱ ነው፡፡ አንድ መዋቅር ከአረፍተ ነገር ከበለጠ፣ ድርሳን፣ ከአረፍተ ነገር ካነሰ፣ ሀረግ ይሆናል፡፡ ሁለቱም ለሰነ-ልሳናዊ ትንታኔ አይሆኑም፤ ካልቸገረ በስተቀር፡፡ ድርሳኑ ይበዛል፤ ሀረጉም የዚያኑ ያህል ሊያንስ ይችላል፡፡ ድርሳኑ በአረፍተ ነገር ደረጃ ሊታዩ የማይችሉ ባህሪያትን ያጣቅሳል፡፡ ስለዚህም ድርሳኑን በድርሰት፣ አረፍተ ነገሩን በመዋቅር እየለዩ ለየብቻ ማጥናት ያስፈልጋል፡፡ ርግጥ ይህ ሲባል፣ አረፍተ ነገሩ ድርሰታዊ ጻራ አይኖረውም ማለት አይደለም፡፡ የጥናቱ ትኩረት በጻራው ላይ ሳይሆን በአረፍተ ነገሩ አወቃቀር ላይ መሆኑን ለማስገንዘብ ነው፡፡

ከአጠቃቀም አንፃር፣ አረፍተ ነገር የተለያዩ ተግባራት አሉት፡፡ ከነዚህም አንዱ ሙሉ ሀሳብን መግለፅ ነው፡፡ ሙሉ ሀሳብ ስንል ምን ማለታችን እንደሆነ፣ በሚከተሉት ምሳሌዎች እናስረዳለን፡፡

(ሀ) አንድ ትልቅ ልጅ 1
(ለ) በሁለት ብር
(መ) አራት እንቁላል ገዛ

እነዚህ ሶስት የተለያዩ ሀረጎች ናቸው፡፡ የመጀመሪያው ስማዊ፣ ሁለተኛው መስተዋድዳዊ፣ መጨረሻው ደግሞ ግሳዊ ሀረጎች ናቸው፡፡ በተናጠል ሲነገሩ፣ ሀረጋዊ ሀሳብ ይገልፃሉ፡፡ ሀረጋዊ ሀሳብ ግን ሙሉ አይደለም፡፡ ስለዚህም ጥያቄ ያስከትላል፡፡ ለምሳሌ የመጀመሪያውን ሀረግ ወስደን፣

አንድ ትልቅ ልጅ 2

ብንል፣ የሚሰማን ሰው፣

አንድ ትልቅ ልጅ ምን ሆነ ወይም ምን አደረገ? 3

ብሎ መጠየቁ አይቀርም፡፡ ጥያቄውን አይቀሬ የሚያደርገው፣ <u>አንድ ትልቅ ልጅ</u> ከማለት በስተቀር፣ ስለ ልጁ የተናገርነው ሌላ ነገር አለመኖሩ ነው፡፡ ባለመኖሩም የሀሳብ ጉድለት ሊከሰት ችሎአል፡፡ እንደዚሁም፣

በሁለት ብር 4

ብለን ብናቆም፣ አሁንም በሁለት ብር ምን ተደረገ? የሚል ጥያቄ ይነሳል፡፡ ጥያቄው መነሳቱ አሁንም የጎደለ ሀሳብ ለመኖሩ ምልክት ነው፡፡

አራት እንቁላል ገዛ 5

የሚለውም እንደዚሁ በተናጠል ቢነገር፣ ማነው የገዛው? ያሰኛል፡፡ ስለቱም ሀረጎች በተናጠል ሲነገሩ፣ *አይቀሬ* ጥያቄ ያስከትላሉ ማለት ነው፡፡ ጥያቄ የሚነሳው የሀሳብ ጉድለት ወይም ግድፈት ሲከሰት ስለሆነ፣ ሀረጎቹ ሀሳበ-ጎደሎ ናቸው፣ ለማለት ይቻላል፡፡

ሀረጎቹን በተናጠል ሳይሆን፣ በአንድ ላይ ብናቀናጃቸው፣

አንድ ትልቅ ልጅ በሁለት ብር አራት እንቁላል ገዛ 6

የሚል ሰፊ መዋቅር ይሰጡናል፡፡ ይህ መዋቅር ከፍ ሲል እንደተነሱት ያሉ አይቀሬ ጥያቄዎችን አይጋብዝም፡፡ ጥያቄ አለማስነሳቱ የሚጠቁመው የጎደለ ሀሳብ አለመኖሩን ነው፡፡ ስለዚህም ሙሉ <u>ሀረጋዊ</u> መዋቅር ነው፡፡ ርግጥ ስሚያችን መቼ፣ የት፣ እንዴት፣ ከማን ጋር ገዛ? እያለ ሊመረምረን ይችላል፡፡ እንደነዚህ ያሉ ጥያቄዎች ግን ከፍ ሲል እንደ ተነሱት አይቀሬ አይደሉም፡፡ ላይነሱ ይችላሉና፡፡ የማይነሱበት ምክንያት መዋቅሩ መያዝ ያለበትን አይቀሬ ሀሳብ አሙዋልቶ መገሰፁ ነው፡፡ እንግዲህ ከዚህ አኩዋያ ሲታይ፣ አረፍተ ነገር አይቀሬ ሀሳብን አሙዋልቶ የያዘ ሰፊ ሀረግ ነው፣ ለማለት ይቻላል፡፡ ይህ ከተግባሩ አንፃር ሲታይ ነው፡፡

ከመዋቅራዊ ቅርፁ አንፃር ሲታይ ደግሞ ለየት ያለ ብያኔ ሊሰጠው ይችላል፡፡ ለምሳሌ፣ ከላይ የተሰጠውን አረፍተ ነገር ቅርፅ ብንመለከት፣

በመጀመሪያ ደረጃ የሁለት አቢይ ሀረጎች ቅንጅት ሆኖ እናገኘዋለን፡፡ ሀረጎቹም <u>አንድ ትልቅ ልጅ</u> እና <u>በሁለት ብር እራት እንቁላል ገዛ</u> የሚሉት ናቸው፡፡ ባለፈው ክፍል እንደተመለከትነው፣ እነዚህ ሀርጎች ስማዊና ግሳዊ ሀረጎች ናቸው፡፡ የስማዊ ሀርጉ መሪ <u>ልጅ</u> የሚለው ስም ሲሆን፣ የግሳዊ ሀረጉ መሪ <u>ገዛ</u> የሚለው ግስ ነው፡፡ እነዚህ መሪዎች ከመሙሊያ፣ ከገላጭ አጎላማሽ እንደዚሁም ከመስተዓምር ጋር ደረጃ በደረጃ ተዋቅረው አቢይ ሀረግ ሆነዋል፡፡ አረፍተ ነገሩን ሲመሰርቱ የሚቀናጁበት ስርዓት እንደሚከተለው ነው[2]፡፡

[ስሀ + ግሀ] 7

ይህም ማለት ስማዊ ሀረጉ ቀድሞ፣ ግሳዊ ሀረጉ እሱን ተከትሎ ይገባል ማለት ነው፡፡ ሁለቱ ሀረጎች በዚህ ሁኔታ ተከታትለው ሲመጡ የሚፈጠረው መዋቅር አረፍተ ነገር ነው፡፡ አረፍተ ነገሩ ከሁለቱ ሀረጎች ጋር ያለውን መዋቅራዊ ተዛምዶ እንደሚከተለው አድርገን በዐፀ-መዋቅር እናሳያለን፡፡

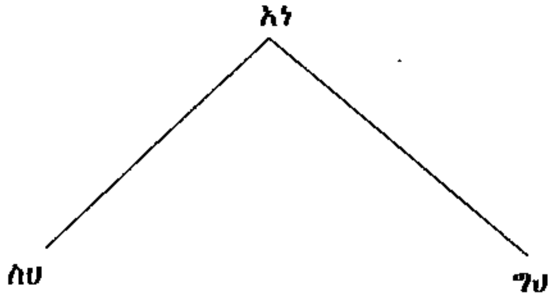

8

መዋቅሩ፡ አረፍተ ነገር በውስጡ ስማዊና ግሳዊ ሀረጎችን እቅፎ እንደሚይዝ ያመለክታል፡፡ ይሁን እንጅ፣ ውስጣዊ ይዘቱ በዚህ ብቻ አይወሰንም፡፡ በስማዊ ሀረጉም ሆነ በግሳዊ ሀረጉ ውስጥ ሌሎች ሀረጎች አሉ፡፡ ለምሳሌ፣ <u>አንድ ትልቅ ልጅ</u> በሚለው ስማዊ ሀረግ ውስጥ <u>ትልቅ ልጅ</u> የሚል ሌላ ሀረግ አለ፡፡ ይህ ሀረግ <u>ትልቅ</u> የሚለው ቅፅልና <u>ልጅ</u> የሚለው ስም ቅንጅት የፈጠረው ንዑስ መዋቅር ነው፡፡ ሀሳባዊ ይዘቱም የልጁ ትልቅነት ነው፡፡ መዋቅሩ ከአንድ ስምና ከአንድ ቅፅል ብቻ የተዋቀረ በመሆኑ ስፋቱ <u>አንድ ትልቅ ልጅ</u> ከሚለው አቢይ ስማዊ ሀረግ ያነሰ ነው፡፡ አቢዩ ስማዊ ሀረግ የዚህ ንዑስ መዋቅርና <u>አንድ</u> የሚለው መጣኝ መስተዓምር ቅንጅት ነው፡፡ በአረፍተ ነገሩ ውስጥ፣ የአጠቃላዩን ስማዊ ሀረግ ወርዳዊና ተዋረዳዊ አወቃቀር እንደሚከተለው እናሳያለን፡፡

---

[2] የሀረጎቹን ታህታይ አሰላለፍ በተመለከተ ባህ (1970)ን እንዲሁም ሀድሰን (1972)ን ይመልከቱ፡፡

9

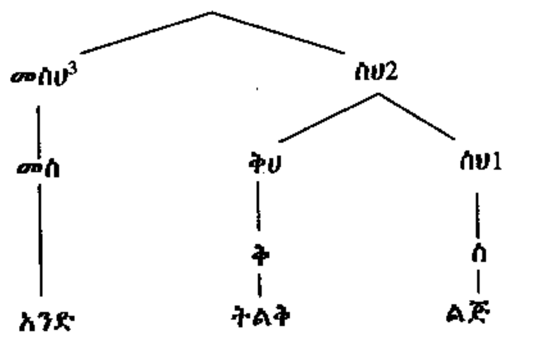

ከዚህ ስማዊ ሀረግ ጋር ተዋቅሮ አረፍተ ነገሩን የሚመሰርተው ግሳዊ ሀረግ ውስጣዊ መዋቅር ደግሞ የሚከተለውን ይመስላል፡፡

10

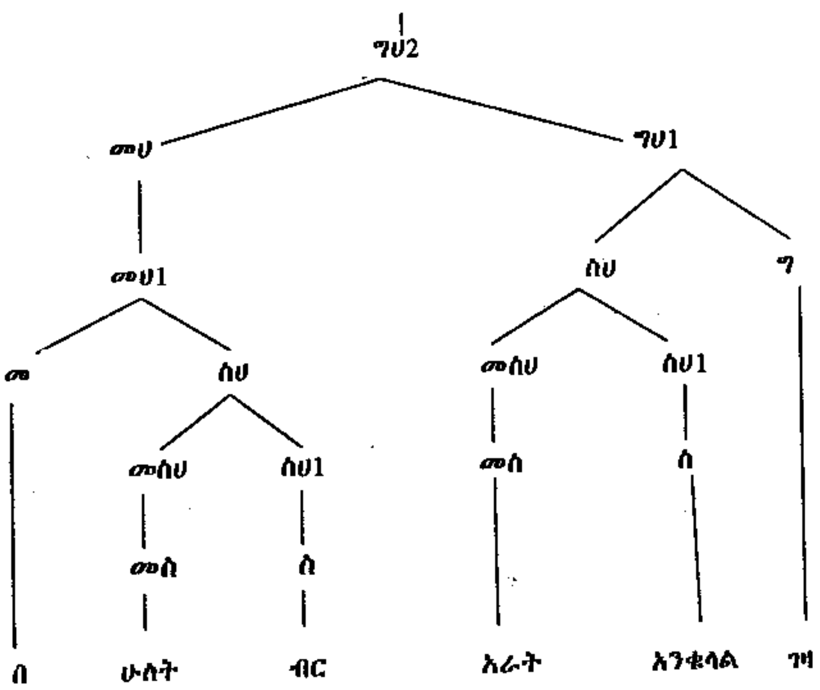

[3] ባለፈው ክፍል ስለ መስተዓምራዊ ሀረግ ስንወያይ፣ በዚህ ቦታ የሚገኘው አገናዛቢ መስተዓምር እንደሆነና ጠቋሚና መጣኝ መስተዓምራዊ ሀረጎች ስማዊ ሀረጉን መሙሊያ እያደረጉ የራሳቸውን ሀረግ እንደሚመሰርቱ ገልፀን ነበር፡፡ ከዚህ ላይ ግን ለቀላል አቀራረብ ስንል እንደተለመደው፣ ሁሉንም መስተዓምራዊ ሀረጎች በስማዊ ሀረጉ ውስጥ እናሳያለን፡፡

በግልፅ እንደሚታየው፣ ግሳዊ ሀረጉ በውስጡ አንድ መስተዋድዳዊ ሀረግና አንድ ንዑስ ግሳዊ ሀረግ አቅፎአል፡፡ ንዑሱ ግሳዊ ሀረግም እንደዚሁ አንድ ስማዊ ሀረግና ግስ ይዞአል፡፡ ግሱ የንዑሱ ሀረግ መሪ ሲሆን፣ ስማዊ ሀረጉ የዚሁ መሪ ግስ መሙሊያ ነው፡፡ መስተዋድዳዊ ሀረጉ የንዑሱ ግሳዊ ሀረግ ገላጭ አጎላማሽ ነው፡፡ የሚያጎላምሰውም በግሱ የተገለፀውን ድርጊት መፈፀሚያ (ማድረጊያ) በመግለፅ ነው፡፡

ይህ ግሳዊ ሀረግ ከላይ በተራ ቁጥር (9) ከተመለከተው ስማዊ ሀረግ ጋር በተራ ቁጥር (8) በተገለፀው የአወቃቀር ስርዓት ወይም ቅደም-ተከተል መሰረት ሲቀናጅ የሚፈጠረው አረፍተ ነገር የሚከተለውን ይመስላል፡፡

11

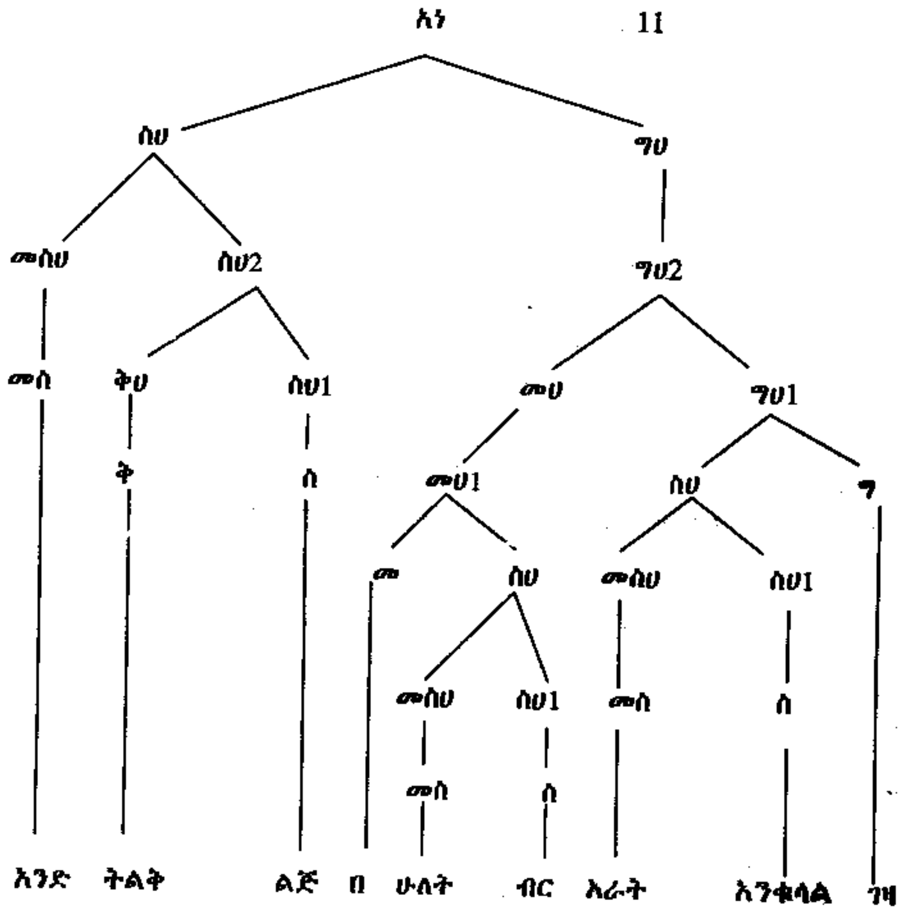

ይህ እንግዲህ ሙሉ ሀሳብን የሚገልፅ ሙሉ አረፍተ ነገራዊ መዋቅር ነው፡፡ በውስጡ ስማዊና ግሳዊ ሀረጎችን አቅፎአል፡፡ እነዚህ ሁለት ሀረጎች ደግሞ በውስጣቸው ሌሎች ሀረጎችን አቅፈዋል፡፡ ሀረጎቹ የመሪ፣ የመሙሊያ፣

የአነጋገሪ የመስተዓምር ቅንጅቶች ናቸው፡፡ አቀነጃጀቱም ወርዳዊና ተዋረዳዊ ነው፡፡ ወደፊት የምናያቸው የተለያዩ አረፍተ ነገራዊ መዋቅሮች ሁሉ በዚህ መሰረት ከሀረጋት የሚዋቀሩ ናቸው፡፡ አንዱ ከሌላው የሚለየው በሚፈፅመው ተግባርና በውስጡ በሚያቅፈው የሀረግ መጠንና አይነት ነው፡፡

ከዚህ ላይ ታዲያ አንድ ቁልፍ ጥያቄ ማንሳት ይቻላል፡፡ ይኸውም አረፍተ ነገር ከአቢይ ስማዊና ግሳዊ ሀረጎች የሚፈጠር ስፌ መዋቅር ነው ካልን፣ የዚህ ስፌ መዋቅር መሪ ከሁለቱ ተዋቃሪ ሀረጎች አንደኛው መሆን አለበት፡፡ ባለፈው ክፍል ስለሀረግ ስንወያይ እንዳየነው፣ የአንድ ሀረግ አይነት በመሪው ቃል እንደሚወሰን አይተናል፡፡ የስማዊ ሀረግ መሪ ስም ነው፤ የግሳዊ ሀረግም ግስ ነው፡፡ አረፍተ ነገር ከፍ ሲል እንደተገለፀው ስፌ ሀረጋዊ መዋቅር ከሆነ፣ የዚህ ሀረጋዊ መዋቅር መሪ ግስ ነው? ወይስ ስም? ጥያቄው መሰረታዊ ነው፡፡ መልሱ ወደ ከፍተኛ ትውረት ይወስደናል፡፡ ባጭሩ ግን የማንኛውም አረፍተ ነገር መሪ ግስ ነው ብሎ ማጠቃለል ይቻላል፡፡ ከዚህ ሀረግ ጋር የሚዋቀረውና ባለቤት የምንለው ስማዊ ሀረግም የግሳዊ ሀረጉ አድራጊ መስተዓምር ነው፡፡ በዚህ አመለካከት መሰረት፣ ከላይ በተራ ቁጥር (11) የተመለከተው መዋቅር <u>አነ</u> ሳይሆን፣ <u>ግህ</u> መሆን አለበት፡፡ ይህ አመለካከት ባለፈው ክፍል ስለሀረግ ስንወያይ ከጠቀስነው አጠቃላይ የሀረግ አወቃቀር መርህ ጋር ይጣጣማል፡፡ መርሁ ማንኛውም ሀረግ ስር ከመሰረተበት ዘር-ቃል የተለየ ሊሆን አይችልም የሚል ነበር፡፡ ስሩ ስም ከሆነ፣ ሀረጉ ስማዊ መሆን አለበት፡፡ በተራ ቁጥር (11) የተመለከተው አረፍተ ነገራዊ መዋቅር ግን ይህን ይፃረራል፡፡ ምክንያቱም <u>አነ</u> የሚለው ከስማዊ ሀረጉም ሆነ ከግሳዊ ሀረጉ ላይ የተመሰረተና ያደገ አይደለም፡፡ በሁለቱ ሀረጎች እናት ላይ ጉብ ያለ ባዕድ ነገር ነው፡፡ መርሁን የሚከተለው አንድም የስማዊው አለያም የግሳዊው ሀረግ <u>እዳጊ</u> ሲሆን ነው፡፡ ከሁለቱ የየትኛው እንደሆነ ለመረዳት ትርጉሙን ማየት ያስፈልጋል፡፡ አጠቃላይ መዋቅሩ ስለ እንቁላል መግዛት ስለሆነና ይህን የሚገልፀው መሪ ቃልም ግሱ ስለሆነ፣ የሀረጉ ክፍል ግሳዊ መሆን አለበት፡፡ ለጊዜው በዚሁ እንተወው፡፡ የጥያቄው መልስ ግን በዚህ ብቻ አያበቃም፡፡ ግሳዊ ሀረጉ ራሱ የሌላ መሪ መሙሊያ ነው፡፡ ወደ ዝርዝሩ እንገባም፤ ለተነሳንበት አጠቃላይ ዓላማም ብዙ አስፈላጊ አይደለም፡፡ ስለዚህ ወደጀመርነው የአረፍተ ነገር አይነት እንመለስና የተለያዩ አረፍተ ነገሮችን ተግባርና የአወቃቀር ስርዓት በተለመደው አካሄድ እንመልከት፡፡

ተራ አረፍተ ነገር

ከመዋቅራዊ ይዘት አኳያ አረፍተ ነገር ተራና ውስብስብ ተብሎ በሁለት ይከፈላል፡፡ ተራ አረፍተ ነገር የሚባለው በውስጡ አንድ ግሳዊ ሀረግ ብቻ የያዘ መዋቅር ነው፡፡ የሀረጉ መሪ የሆነው ግስ ሳቢ ከሆነ፣ መሙሊያ ስማዊ ሀረግ ይኖረዋል፡፡ ስማዊ ሀረጉ የግሱ ተሳቢ ይባላል፡፡ ከግሱ ጋር ተዋቅሮ ንዑሱን ግሳዊ ሀረግ ይመሰርታል፡፡ በዚህ ሁኔታ የተመሰረተው ንዑስ ግሳዊ ሀረግ ከተለያዩ ገላጭ መስተዋድዳዊ ሀረጎችና ከመጣኝ መስተዓምራዊ ሀረጎች ጋር

ተዋቅሮ አቢዩን ግሳዊ ሀረግ ይመሰርታል፡፡ በዚህ አይነት ደረጃ በደረጃ የተመሰረተው አቢይ ግሳዊ ሀረግ በግሱ የተገለፀውን ተግባር የሚፈፅመውን አካል ከሚገልፅ ስማዊ ሀረግ ጋር ተቀናጅቶ የአረፍተ ነገሩን መዋቅር ይፈጥራል፡፡ ይህ ስማዊ ሀረግ የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ይባላል፡፡

ከዚህ አኩዋያ ሲታይ፣ ከላይ በተራ ቁጥር (11) የተመለከተው መዋቅር ተራ አረፍተ ነገር ነው፡፡ ምክንያቱም አንድ ግሳዊ ሀረግ ስላለው ነው፡፡ የዚህ ግሳዊ ሀረግ መሪ ገዛ የሚለው ሳቢ ግስ ነው፡፡ ሳቢ በመሆኑ መሙሊያ ስማዊ ሀረግ ያስፈልገዋል፡፡ በዚህም ምክንያት አራት እንቁላል የሚለው ስማዊ ሀረግ በመሙሊያነት፣ ብሎም በተሳቢነት፣ ከዚሁ ግስ ጋር ተዋቅሮ ንዑስ ግሳዊ ሀረግ መስርቶአል፡፡ በሁለት ብር የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ የዚህ ንዑስ ግሳዊ ሀረግ ገላጭ አጎላማሽ ነው፡፡ ተግባሩ በንዑሱ ግሳዊ ሀረግ የተገለፀውን ድርጊት መፈፀሚያ (ማድረጊያ) በመግለፅ፣ ስለ ንዑሱ ግሳዊ ሀረግ ተጨማሪ መረጃ መስጠት ነው፡፡ መረጃው መሰረታዊ ሳይሆን፣ ተጨማሪ በመሆኑ ይህን መረጃ የሚገልፀው አጎላማሽ ሀረግ ሊገደፍ ይችላል፡፡ መሙሊያው ስማዊ ሀረግ ግን ሊገደፍ አይችልም፡፡ ምክንያቱም ያለሱ ንዑሱ ግሳዊ ሀረግ ስለ መሪው ግስ ሙሉ ሀሳብ ስለማይሰጥ ነው፡፡ ሙሉ ሀሳብ ካልሰጠ ደግሞ ቀደም ሲል እንዳየነው አይቀሬ ጥያቄ ያስነሳል፡፡ በይዘቱም ሆነ በመዋቅራዊ ቅርፁ የተሙዋላ አይሆንምና፡፡

ከላይ እንደተገለፀው፣ ከአቢዩ ግሳዊ ሀረግ ጋር የሚዋቀረው ስማዊ ሀረግ ባለቤት ይባላል፡፡ ባለቤትነቱ ለአረፍተ ነገሩ ነው፡፡ አገባቡ በአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይ ሲሆን፣ መዋቅራዊ አወራረዱም በተራ ቁጥር (11) ላይ እንዳየነው በቀጥታ ከአረፍተ ነገሩ እንጉዋ ላይ በመውረድ ነው፡፡ በዚህም ከአቢዩ ግሳዊ ሀረግ እንጉዋ ላይ ከሚወርዱት ገላጭ ሀረጎች፣ እንዲሁም ከንዑሱ ግሳዊ ሀረግ (ግሀ1) ስር ከሚወርደው መሙሊያ ስማዊ ሀረግ ይለያል፡፡ ሁለተኛም ባለቤት ስማዊ ሀረግ እንደ መሙሊያ ሰማዊ ሀረግ አይቀሬ ነው፡፡ ሁለቱ ስማዊ ሀረጎች ከአቢዩ ግሳዊ ሀረግ ከሚወርዱት ገላጭ መስተዋድዳዊ ሀረጎች በአይቀሬነታቸው ይለያሉ፡፡ በዚህ አይነት በታህታይ መዋቅር ውስጥ ከሚወርዱበት እንጉዋ እንፃር ሀረጎችን ባለቤት፣ አጎላማሽ እና መሙሊያ፣ እንዲሁም እንደሚሰጡት መረጃ አይነት፣ ቀሪና አይቀሬ እያሉ በቦታቸውና በተግባራቸው መሰረት መለየት ይቻላል፡፡ ይህ መዋቅራዊ (አገባባዊ) መለያቸው ነው፡፡

· ሌላው መለያቸው ምዕላዳዊ ነው፡፡ ባለቤትም ሆነ ተሳቢ እንዲሁም አጎላማሽ ሀረግ በቅጣይ ምዕላዶች ይጠቆማል፡፡ ምዕላዶቹ የሚገኙት በአረፍተ ነገሩ ግስ አምድ መነሻ ወይም መድረሻ ላይ ነው፡፡ በመነሻ የሚገኙት አምዱ ካልዓይ እንቀፅ ሲሆን ነው፡፡ በመድረሻ የሚገኙት፣ የቀዳማይ ወይም የጨራሽ እንቀፅ አምድ ሲሆን ነው፡፡ ምዕላዶቹ አፀፋ ተውላጠ ስም በመባል ይታወቃሉ፡፡ የሀረጎቹ እጣፊ ወይም ነፀብራቅ ናቸው፡፡ ዝርዝራቸውን በርባታው ክፍል እሳይተናል፡፡ ቢሆንም ለማስታወስ ያህል፣ ብዙ ዝርዝር ውስጥ ሳንገባ የቀዳማይ እንቅፅ አፀፋዎችን ብቻ እንደገና እናሳያለን፡፡

ባለቤት			ተሳቢ		አጎላማሽ	
መደብ	ነጠላ	ብዙ	ነጠላ	ብዙ	ነጠላ	ብዙ
1	-ሁ	-ን	-ኝ	-ን	-ብ-ኝ	-ብ-ን
2	-ህ	-አችሁ	-ህ	-አችሁ	-ብ-ህ	-ብ-አችሁ
አን	-ሽ	-አችሁ	-ሽ	-አችሁ	-ብ-ሽ	-ብ-አችሁ
3	-ኧ	-ኡ	-ው	-አቸው	-ብ-ኧት	-ብ-አቸው
አን	-ኧች	-ኡ	-አት	-አቸው	-ብ-አቸው	-ብ-አቸው

1 የቀዳማይ አንቀፅ የባለቤትና የተሳቢ አፀፋ

እነዚህ የባለቤት፣ የተሳቢና የመስተዋድዳዊ ሀረግ አፀፋ ናቸው፡፡ ማንኛውም ባለቤት ስማዊ ሀረግ በባለቤት አፀፋ ይጠቀሳል፡፡ ማንኛውም ዕምር የሆነ ተሳቢ ስማዊ ሀረግም በተሳቢ አፀፋ ይጠቀሳል፡፡ ማንኛውም ገላጭ (አጎላማሽ) መስተዋድዳዊ ሀረግ በመስተዋድድ አፀፋ ይጠቀሳል፡፡ አፀፋዎቹ በተለያየ ርከን ላይ የሚገኙ ሀረጎቹን ስለሚጠቅሱ፣ በተግባራቸው መዋቅራዊ ናቸው፡፡ በቅርፃቸው ግን ምዕላዳዊ ናቸው፡፡ ስለሆኑም ከላይ እንደሚታየው፣ የሚገኙት ከየግሱ እምድ ላይ ነው፡፡ አንድ አምድ ሊይዝ የሚችለው ሁለት አፀፋዎችን ብቻ ነው፡፡ የባለቤት አፀፋ ምን ጊዜም አይቀሬ ነው፡፡ ከእሱ ቀጥሎ የተሳቢ ወይም የመስተዋድድ አፀፋ ሊመጣ ይችላል፡፡ የመስተዋድዳዊ አፀፋ /ብ-/ የሚለው መስተዋድድና የተሳቢ አፀፋ ቅንጅት ነው፡፡ ለምሳሌ /ብ-ኝ/ የሚለውን ብንመለከት፣ የመስተዋድዱ /ብ-/ እና /-ኝ/ የሚለው የአንደኛ መደብ ነጠላ ቁጥር ተሳቢ አፀፋ ቅንጅት እንደሆነ እንረዳለን፡፡ ከዚህ አንፃር በሚከተሉት ምሳሌዎች ውስጥ ያለውን የአፀፋ ሁኔታ እንመልከት፡፡

(ሀ) አለቴር ልጁን ሰደበችው (ሰደብ-ኧች-ኡ) 2

(ለ) አለቴር በርሳሱ ለዕሉን ሳለችበት (ሳል-ኧች-ብ-ኧት)

(መ) *አሰቴር በርሳሱ ለዕሉን <u>ሳለችውበ</u>ት (ሳል-ኧች-ኡ-ብ-ኧት)

በመጀመሪያው ምሳሌ፣ <u>አለቴር</u> የሚለው የእንስታይ ፆታ ስም ባለቤት ስለሆነ፣ /-ኧች/ በሚለው የባለቤት አፀፋ ተጠቅሶአል፡፡ <u>ልጁን</u> የሚለው ዕምር ስማዊ ሀረግ ተሳቢ ስለሆነ /-ኡ/ በሚለው የተሳቢ አፀፋ ተጠቅሶአል፡፡ የሁለቱ አፀፋዎች ቅደም-ተከተል የባለቤቱ አፀፋ ቀድሞ፣ የተሳቢው ደግሞ እሱን ተከትሎ እንደሚገባ ያሳያል፡፡ ይህም ቅደም-ተከተል በመዋቅር ውስጥ ባለቤትና ተሳቢ ሀረጎች የሚከተሉትን ስርዓት ያንፀበርቃል፡፡ በመዋቅር ውስጥ ባለቤቱ ሀረግ ተሳቢውን እየቀደመ እንደሚገባ ሁሉ፣ በግሱ አምድ ላይም የባለቤቱ አፀፋ የተሳቢውን አፀፋ እየቀደመ ይገኛል፡፡

በሁለተኛው ምሳሌ ውስጥ፣ <u>አስቴር</u> ከሚለው ባለቤት በተጨማሪ <u>በርሳሱ</u> የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ እና <u>ለዕሉን</u> የሚለው ዕምር ተሳቢ ለማዊ ሀረግ ይገኛሉ፡፡ በአፀፋ የተጠቀሱት የባለቤቱና የመስተዋድዳዊው ሀረግ ብቻ ናቸው፡፡ <u>ደብዳቤውን</u> የሚለው ዕምር ተሳቢ ሀረግ ሊጠቀስ አልቻለም፡፡ ምክንያቱም የግሱ አምድ ሊያስከትል የሚችለው ሁለት አፀፋዎችን ብቻ ነው፡፡ ሶስቱም ሀረጎች

በአፀፋ ከተጠቀሱ፣ አረፍተ ነገሩ ተቀባይነት አይኖረውም፡፡ ምሳሌ (መ) የሚያመለክተው ይህንኑ ሁኔታ ነው፡፡

እንግዲህ ማንኛውም ስማዊ ሀረግ በባለቤትነት ወይም በተሳቢነት፣ እንዲሁም ማንኛውም መስተዋድዳዊ ሀረግ በገላጭነት (አጎላማሽነት) መግባቱን ለማወቅ፣ መጀመሪያ ከፍ ሲል በተራ ቁጥር (11) እንደተመለከተው፣ መዋቅራዊ አቀማመጡን፣ ከዚያም ምዕላዳዊ አፀፋውን መመልከት ያስፈልጋል፡፡ ሁለቱን መለያዎች መዋቅራዊና ምዕላዳዊ ልንላቸው እንችላለን፡፡ ከሁለቱ መለያዎች፡ ይበልጥ የሚያስተማምነው ምዕላዳዊው መስፈርት ነው፡፡ ምክንያቱም አንዳንድ ባለቤት ስማዊ ሀረግ ዘግሀድ ላይታይ ይችላል፡፡ ሁለተኛም በግሀድ በሚታይበት ጊዜም ቢሆን፣ የሚታይበት ቦታ ሁል ጊዜ የአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይሆን ይችላል፡፡ ባጭሩ በአረፍተ ነገር መነሻ ላይ የሚታይ ስማዊ ሀረግ ሁሉ፡ ባለቤት ላይሆን ይችላል፡፡ የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት፡፡

(ሀ) አስቴር ፈተናዋን ጨረሰች (ጨረስ-ኧች) መሰለኝ (መሰል-ኧ-ኝ) 3
(ለ) አስቴር ልጆች አሉአት (አል-ኡ-አት)

በምሳሌ (ሀ) ውስጥ፡ ሁለት ግሶች አሉ፤ ጨረሰችና መሰለኝ፡፡ ሁለት ግሶች አሉ ማለት ደግሞ፣ ሁለት ግሳዊ ሀረጎች ብሎም ሁለት አረፍተ ነገሮች አሉ፡ ማለት ነው፡፡ ጨረሰች የሚለው ግስ /-ኧች/ የሚል የባለቤት አፀፋ አለው፡፡ ይህም አፀፋ የሚጠቅሰው አስቴር የሚለውን ስም ነው፡፡ ስለዚህ አስቴር የሚለው ስም የዚህ ፈተናዋን ጨረሰች የሚለው ግሳዊ ሀረግ ባለቤት ነው፡፡ መሰለኝ የሚለው ግስ ደግሞ /-ኧ/ የሚል የባለቤት አፀፋ አለው፡፡ ይሁን እንጅ በዚህ አፀፋ የሚጠተበና ሶስተኛ መደብ፣ ነጠላ ቁጥር፣ ተባዕታይ ፆታ የሆነ ባለቤት ስማዊ ሀረግ በአረፍተ ነገሩ ውስጥ በግሀድ አይታይም፡፡ በግሀድ የሚታየው ባለቤት አስቴር የሚለው ስም ነው፡፡ እሱ ደግሞ የዚህ ግሳዊ ሀረግ ባለቤት ሊሆን አይችልም፡፡ ምክንያቱም መሰል-ኧ-ኝ በሚለው ግስ ውስጥ /-ኧ-/ የሚለው አፀፋ የሚያመለክተው ተባዕታይ ፆታ የሆነን ስም ነው፡፡ ስለዚህ የአንስታይ ፆታ ስም የሆነው፡ አስቴር የሚለው ስም፡ የዚህ ግስ ባለቤት ሊሆን አይችልም፡፡

በምሳሌ (ለ) ውስጥ በአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይ የሚታየው ስም አስቴር ነው፡፡ ከግሱ አምድ ተጥሎ የሚታየው አፀፋ /-ኡ/ ነው፡፡ ሶስተኛ መደብና የብዙ ቁጥር የሆነን ባለቤት ስማዊ ሀረግ ያመለክታል፡፡ በዚህ አፀፋ ሊጠቀስ የሚችለው ስም ልጆቹ የሚለው ነው፡፡ ስለዚህም ይህ ስም የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ነው፡፡ አግባቡ ግን በአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይ አይመስልም፡፡ በአንፃሩ አስቴር የሚለው ስም በአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይ ይግባ እንጅ፣ ባለቤት አይደለም፤ ተሳቢ ነው፡፡ በተሳቢነቱም /-አት/ በሚለው የተሳቢ አፀፋ ተጠቅሶአል፡፡ ከፍ ሲል በተራ ቁጥር (11) በተመለከተው ዕፀ-መዋቅር፣ ተሳቢ (መሙሊያ) ስማዊ ሀረግ ከንዑሱ ግሳዊ ሀረግ አንጉዋ፣ ባለቤት የሆነ ስማዊ ሀረግም ከአረፍተ ነገሩ አንጉዋ እንደሚወርድ ገልፀናል፡፡ አስቴር የሚለው ስም ተሳቢ ሆኖ ሳለ፣ ከግሱ አካባቢ ርቆ በአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይ መታየቱ፡ ከዚህ ህግ ውጭ ያደርገዋል፡፡ ይህ ግን ምሳሌዎቹን ከላይ በቀረቡበት መልካቸው ስናያቸው ነው፡፡ ይህ ደግሞ ላዕላይ አቀማመጣቸው ነው፡፡ በተራ ቁጥር (11) የተመለከተው አወራረድና ድንጋጌ በሀረጎቹ ታህታይ

አቀማመጥ ላይ የተመሰረተ ነው፡፡ በታህታይ አወቃቀር፣ ከአረፍተ ነገር አንጉዋ ላይ የሚወርድ ስማዊ ሀረግ ባለቤት፣ ከንዑስ ግሳዊ ሀረግ አንጉዋ ላይ የሚወርድ ስማዊ ሀረግ ተሳቢ፣ እንዲሁም ከአቢይ ግሳዊ ሀረግ አንጉዋ ላይ የሚወርድ ማንኛውም ሀረግ ገላጭ ነው፡፡

ይህ የአወራረድ ስርዓት ምን ጊዜም አይቀየርም፡፡ በስርዓቱ መሰረት በየቦታቸው መውረድ ያለባቸው ሀረጎችም ይወርዳሉ፡፡ ከወረዱ በሁዋላ ግን ቦታ ሊቀይሩ ይችላሉ፡፡ ቦታ ቀይረው የሚታዩበት መዋቅር ላዕላይ ይባላል፡፡ ከታህታዩ የወጣና በእሱም ላይ የተመሰረተ ነው፡፡ ከዚህ አንፃር ሲታይ ምሳሌ 3(ለ) ከሚከተለው ታህታይ መዋቅር ላይ የተመሰረተ ላዕላይ መዋቅር ነው፣ ለማለት ይቻላል፡፡

4

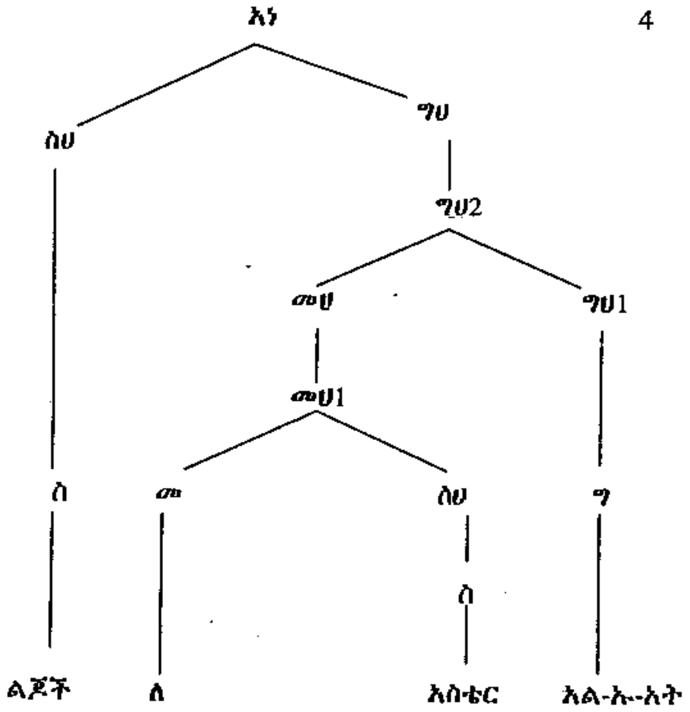

ይህ በተራ ቁጥር 3(ለ) የሚታየው ምሳሌ ታህታይ መዋቅር ነው፡፡ በግልፅ እንደሚታየው <u>አስቴር</u> የሚለው ስም /ለ-/ የሚለው መስተዋድድ መሙሊያና ተሳቢ ነው፡፡ አወራረዱም ከግሳዊ ሀረጉ አንጉዋ ላይ ነው፡፡ <u>ልጆች</u> የሚለው ስም የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ነው፡፡ አወራረዱም ከአረፍተ ነገሩ አንጉዋ ላይ ነው፡፡ አስቴር የሚለው የመስተዋድዱ ተሳቢ ስም ቦታውን ለቆ፣ የአረፍተ ነገሩን ባለቤት ቀድሞ ሲገባና መስተዋድዱ /ለ-/ ከቦታው ሲጠፋ፣ አረፍተ ነገሩ

በ3(ለ) የሚታየውን ላዕላይ ቅርፅ ይይዛል[4]፡፡ ከዚህ ላይ መገንዘብ ያለብን የማንኛውንም ሀረግ መሰረታዊ አገባብ ለመወሰን ላዕላይ አቀማመጡን ሳይሆን፣ ታህታይ አወራረዱን መመርመር ያስፈልጋል፡፡ ካሁን በፊት እንደገለፅነው፣ ታህታይ መዋቅር ረቂቅና አዕምሮአዊ ነው፡፡ ላዕላይ መዋቅር ግሀድና አንደበታዊ ነው፡፡ የመጀመሪያው በአዕምሮ የሚታሰብ ሲሆን፣ ሁለተኛው በአንደበት የሚነገር ነው፡፡ በሁለቱ መካከል ሁል ጊዜ ልዩነት አለ፡፡ ይህ የማንኛውም መዋቅር ባህሪ ነው፡፡ በምዕራፍ አንድ በስነ-ድምፁ፣ ከዚያም በሁዋላ በስነ-ምዕላዱ፣ አሁን ደግሞ በስነ- መዋቅሩ እየታየ ነው፡፡

ከዚህ ላይ አንድ ጥያቄ ሊነሳ ይችላል፡፡ ይህም አስቴር የሚለው ተሳቢ ስም ታህታይ ቦታውን ለቆ የሚሄደው ለምድን ነው? የሚል ነው፡፡ <u>አስቴር</u> የሚለውና <u>ልጆቹ</u> የሚለው ስም ግንኙነት የገንዛቢና የተገንዛቢ ነው፡፡ <u>አስቴር</u> ገንዛቢ (ባለገንዘብ) ስትሆን፣ <u>ልጆቹ</u> የሚለው ተገንዛቢ ነው፡፡ የዚህ አይነት ግኙነት ያላቸው ለሞች የላዕላይ አገባብ ስርዓት ገንዛቢውን ቀዳሚ፣ ተገንዛቢውን ተከታይ የሚያደርግ ነው፡፡ ባለገንዘብ ቀዳሚ፣ ገንዘብ ተቀዳሚ (ተከታይ) መሆኑ ከሰው ልጅ ልዕልና ጋር የተያያዘ መዋቅራዊ ባህሪ ነው፡፡ ገንዘብ ለሰው ተፈጠረ እንጂ፣ ሰው ለገንዘብ አልተፈጠረም፡፡ ርግጥ፣ ለገንዘብ ብቻ የተፈጠሩ የሚመሳሰሉ ይኖራሉ፡፡

ወደ ጉዳያችን እንመለስ፡፡ ገንዛቢ ቀድሞ፣ ተገንዛቢ ተከትሎ የመግባቱ ነገር በማንኛውም ቋዋንቋዋ የሚታይ መዋቅራዊ ባህሪ ነው፡፡ በዚህ መሰረት፣ በታህታይ መዋቅር ውስጥ ቀዳሚ ሆኖ የገባው ባለቤት ስም፣ በላዕላይ መዋቅር፣ <u>አስቴር</u> በሚለው ገንዛቢ ስም ሊቀደም ችሎአል፡፡ ሌሎችም ይህን ስርዓት የሚከተሉ መዋቅሮች አሉ፡፡

(ሀ) አስቴርን ውሻ ነከሳት 5
(ለ) ካሳን አሾህ ወጋው

የእነዚህ አረፍተ ነገሮች ታህታይ መዋቅር አስቴርንና ካሳን ተሳቢ የሚያደርግ ነው፡፡ ግሶቹ ሳቢ ናቸውና፡፡ ውሻና አሾህ ደግሞ ነካሽና ወጊ ባለቤት ናቸው፡፡ ስለዚህም በታህታይ መዋቅር ውስጥ በአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይ ይገባሉ፡፡ ይህ ሲሆን፣ መዋቅሮቹ የሚከተውን ይመስላሉ፡፡

(ሀ) ውሻ አስቴርን ነከሳት 6
(ለ) አሾህ ካሳን ወጋው

በዚህ አይነት በተመሰረተው ታህታይ መዋቅር ውስጥ፣ ከላይ በተራ ቁጥር (5) እንደሚታየው፣ ተሳቢዎቹ ስሞች ታህታይ ቦታቸውን በመልቀቅ፣ ባለቤቶቹን ስሞች እየቀደሙ ላዕላይ ቦታቸውን ይይዛሉ፡፡ ተሳቢዎቹ ባለቤቶቹን የሚቀድሙበት

[4] ይህን ጉዳይ በተመለከተ ሰፋ ያለ ማብራሪያ ለማግኘት ባየ (1994፣ 1997)ን ይመልከቱ፡፡

ምክንያት አፅንዖት ነው፡፡ ሰዋዊ (ሰውን የሚጠቁሙ) ስሞች ኢሰዋዊ ከሆኑ ስሞች የበለጠ አፅንዖትን ይሻሉ፡፡ የበለጠ ክብርና ልዕልና ይፈልጋሉ፣ እንደማለት ነው፡፡ ይህም የሚገኘው ከሁሉ ቀድሞ በአረፍተ ነገሩ መነሻ ላይ በመሰለፍና ቀድሞም ከእንደበት በመውጣት ነው፡፡ ባጭሩ የአረፍተ ነግር ባለቤት በመሆን ነው፡፡ ከላይ እንደሚታየው፣ እንደ ውሻ ያሉ ኢሰዋዊና ኢዕምር (ያልተወሰኑ) ስሞች ባለቤት በሆኑበት መዋቅር ውስጥ፣ ሰዋዊና ዕምር (ውስን) የሆኑ ተሳቢ ስሞች አፅንዖት ሲያገኙ የሚችሉት፣ ኢሰዋዊ የሆነውን ባለቤት ቀድመው ከአረፍተ ነገሩ ውጭና በላይ ሆነው በመገኘት ብቻ ነው፡፡ ይህን ሲያደርጉ የአረፍተ ነገሩ ላዕላይ መዋቅር የሚከተለውን ይመስላል፡፡

7

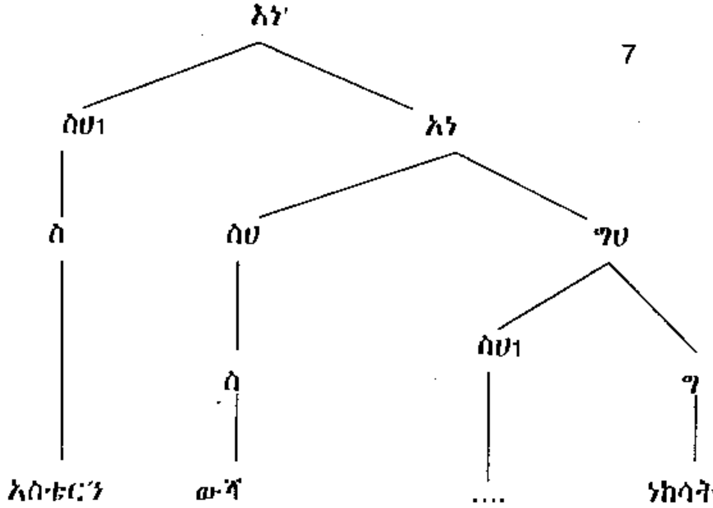

በግልፅ እንደሚታየው፣ አስቴር የሚለው ተሳቢ ስም በነጠብጣብ ከተመለከተው ታህታይ ቦታው ተነስቶ ውሻ የሚለውን የአረፍተ ነገሩን ባለቤት በማለፍና ከአረፍተ ነገሩ ጋርም በመዋቀር የመዋቅሩን ከፍተኛውን ቦታ ሊይዝ ችሎአል[5]፡፡

እስካሁን ያየነው የተራ አረፍተ ነገርን መዋቅራዊ ባህሪ ነው፡፡ ዋናው ባህሪው ከአንድ ግሳዊ ሀረግ ላይ የተመሰረተ መሆኑ ነው፡፡ ግሳዊ ሀረጉ ራሱ የተለያዩ ሌሎች ሀረጎችን በውስጡ ሊይዝ ይችላል፡፡ እነዚህም እንደ ገላጭና መሙሊያ ያሉ ሀረጎች ናቸው፡፡ ከራሱ ሀረግ ውጭ ከሆነ ስማዊ ሀረግ ጋር ተዋቅሮ አረፍተ ነገርን ይመሰርታል፡፡ ይህ ስማዊ ሀረግም ያረፍተ ነገሩ ባለቤት ነው፡፡ በውስጡ የተለያዩ ሀረጎችን ሊይዝ ይችላል፣ ከግሳዊ ሀረግ በስተቀር፡፡ ግሳዊ ሀረግ ከያዘ አረፍተ ነገሩ ተራ ሳይሆን ውስብስብ ይሆናልና፡፡

ከዚህ ቀጥለን የተለያዩ ተራ አረፍተ ነገሮችን እንመለከታለን፡፡ ቀደም ሲል እንደተገለፀው፣ ምልከታችን በአረፍተ ነገሮቹ መዋቅራዊ ባህሪና የዚሁ

መሰረት በሆነው በተግባራቸው ላይ ያተከረ ይሆናል፡፡ ማንኛውም አረፍተ ነገር የሚነገርበት ምክንያት ወይም ዓላማ አለው፡፡ የዓላማው አይነት የቅርፁን አይነት ሊወስን ይችላል፡፡ ከዚህም በመነሳት አንዱን አረፍተ ነገር ከሌላው መለየት ይቻላል፡፡ ከዚህ ቀጥለን የምንመለከተው ይህንኑ ነው፡፡

ሀተታዊ አረፍተ ነገር

ሀተታዊ አረፍተ ነገር አካላዊ ወይም አዕምሮአዊ፣ ግሀዳዊ ወይም ምናባዊ ለሆኑ ነገሮች፣ ሁነቶችና ስሜቶች ያለንን ግንዛቤ ከስሜታችን ጋር አዋህደን የምናትትበት የመዋቅር አይነት ነው፡፡ ዓላማው ማተት ነው፡፡ ሀተታውም ስለ አንድ የተወሰነ ወይም አጠቃላይ ጉዳይ ነው፡፡ ለምሳሌ፣ አንድ የራበው መንገደኛ ስለ ምግብ አያሰበ ሲጉዋዝ፣ ሰዎች ስንጋ ጥለው ብልት ሲያወራርዱና ጮማ ሲቆርጡ ቢያጋጥመው፣ ከሚለማው ርሀብና ካጋጠመው ትዕይንት ተነስቶ፣ ለራሱም ቢሆን፣ በአንደበቱ ወይም በልቡ የሚከተለውን ማለቱ አይቀርም፡፡

አቦ! እንዴት ያለ ጮማ ነው! 1

ይህን በማለት ሰውየው ስለ ሰጋው ጮማ መሆን ተናግሮአል ወይም አትቶአል፡፡ አነጋገሩም ስሜትን የተላበሰ ነው፡፡ <u>አቦ</u>! እና <u>እንዴት ያለ</u> የሚሉት አባባሎች የሚያመለክቱት በሰውየው አመለካከት፣ ሰጋው ተራ ሳይሆን፣ ከክ የመሰለ ጮማ መሆኑን ነው፡፡ አቦ! የሚለው ቃለ-አጋኖ ነው፡፡ የሰውየውን ስሜት ይገልፃል፡፡ ከዚያ ያለፈ ትርጉም የለውም፡፡ ይህን ስሜታዊ የሆነውን ክፍል ትተን፣ ተጨባጩን ነገር ብቻ ለመግለፅ ብንፈልግ፣ ከላይ የተመለከተውን አባባል እንደሚከተለው ማለት ይቻላል፡፡

ሰጋው ጮማ ነው 2

ከመዋቅር አኳዋያ ይህ ተራ አረፍተ ነገር ነው፡፡ ግሱም <u>ነው</u> የሚለው ተራ የመሆን ግስ ነው፡፡ <u>ጮማ</u> የሚለው ቅፅል የዚህ ግስ መሙሊያ ነው፡፡ <u>ሰጋው</u> የሚለው ስም ደግሞ የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ነው፡፡ ግሱና መሙሊያው ተቀናጅተው ግሳዊ ሀረግ በመሆን፣ ስለ ስሙ ያትታሉ፡፡ ስሙን እንደ ርዕስ፣ ግሳዊ ሀረጉን እንደ ሀተታ-ርዕስ፣ አረፍተ ነገሩን እንደ ድርሰት አድርገን ልንመለከተው እንችላለን፡፡ መሙሊያው ከግሱ ጋር ተዋቅሮ የሚያትተው ስለ ርዕሱ፣ ማለትም ስለ <u>ሰጋው</u> ነው፡፡ ግሱ ከመሙሊያው ቀፅል ጋር የሚፈጥረውን ግሳዊ ሀረግ፣ ግሳዊ ሀረጉም በተራው ከባለቤቱ ስማዊ ሀረግ፣ ማለትም ከርዕሱ ጋር ተዋቅሮ፣ የሚፈጥረውን ቅንጅት በጀመርነው አይነት በዕፀ-መዋቅር እንደሚከተለው እናሳያለን፡፡

---

[5] ይህን ጉዳይ በሚመለከት ባየ (1994)ን ይመልከቱ፡፡

3

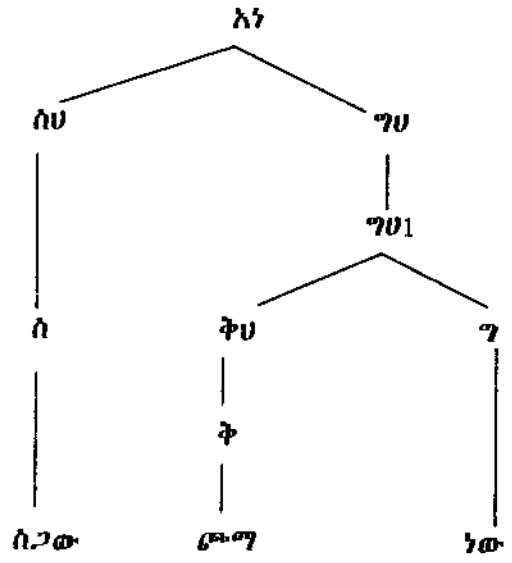

ይህ እንግዲህ የአንድ ተራ ሀተቷዊ አረፍተ ነገር መዋቅር ነው፡፡ ከዚህ እንፃር የተለያዩ ሀተታዊ አረፍተ ነገሮችን እንመለከታለን፡፡

ሁነታዊ አረፍተ ነገር

ከስሙ መረዳት እንደሚቻለው፣ ሁነታዊ አረፍተ ነገር የአንድን ነገር፣ አንድ ነገር መሆን ያትታል፡፡ ከፍ ሲል በተሰጠው ምሳሌ፣ ግሱና ቅፅላዊ መሙሊያው የሚፈጥሩት ሀረግ የሚያትተው ስለ ስጋው ጮማ መሆን ነው፡፡ መሆንን ስለሚገልፅ ግሱ የመሆን ግስ በመባል ይታወቃል፡፡ ይሁን እንጅ፣ የዚህ አይነት ሀታታዊ አረፍተ ነገር ግስ፡ መሆንን ብቻ ሳይሆን፣ ከአንድ ነገር ወደ ሌላ ነገር መለወጥንም ሊያሳይ ወይም ሊያትት ይችላል፡፡ ለዚህ የሚከተሰውን ምሳሌ እንመልከት፡፡

አሰቴር አስተማሪ ሆነች 4

ይህ አረፍተ ነገር ስለ አስቴር ያትታል፡፡ የሚያትተውም አስተማሪ ካለመሆን፣ አስተማሪ ወደ መሆን ያደረገችውን ለውጥ ነው፡፡ ለውጡን የሚያመለክተው <u>ሆነች</u> የሚለው ግስ ነው፡፡ ከፍ ሲል ከጠቀስነው፣ <u>ነው</u> ከሚለው ግስ፣ የተለየ ነው፡፡ <u>ነው</u> የሚለው ግስ የሚገልፀው <u>*ነኝነትን*</u> ነው፡፡ <u>ሆነች</u> የሚለው ግን ልውጠትን ነው የሚያሳየው፣ ስለዚህም <u>*የልውጠት*</u> ግስ ነው፡፡ አረፍተ ነገሩም የዚሁ ልውጠት ሀተታ ነው፡፡ የሚከተለውን ደግሞ እንመልከት፡፡

ልጆቹ ክፍል ውስጥ አሉ 5

ይህ አረፍተ ነገር የሚያትተው ልጆቹ ስለሚለው ባለቤት ስማዊ ሀረግ ነው፡፡ ሀተታውም ቤት ውስጥ ስለ መኖራቸው ነው፡፡ ስለ ሁነት ወይም ለውጠት አይደለም፡፡ በዚህም ምክንያት ግሱን የኑረት ግስ ልንለው እንችላለን፡፡ ልጆቹ የሚለው ስም ነዋሪ ባለቤት ነው፡ ሁዋኝ ወይም ለውጥ ባለቤት አይደለም፡፡

እስካሁን ያየናቸው አረፍተ ነገሮች ሁነትን፣ ለውጠትንና ኑረትን የሚያትቱ ናቸው፡፡ የሁሉም ሀተታ ስለ አረፍተ ነገሮቹ ባለቤት ነው፡፡ ከነዚህ ጋር የሚመሳሰሉ እናም በዚሁ ውስጥ ሊካተቱ የሚችሉ ሌሎች አረፍተ ነገሮችም አሉ፡፡ የሚከተለው የነዚህ ምሳሌ ነው፡፡

ካሳ አባቱን ይመስላል 6

ይህ አረፍተ ነገር የሚያትተው ምስለትን ነው፡፡ ግሱ መስተዋድዳዊ ሀረግ መሙሊያ አለው፡፡ የሀረጉ መሪ የሆነው መስተዋድድ /-ን/ ነው፡፡ ይህ /-ን/ ተሳቢ ስማዊ ሀረግን የሚያመለክተው /-ን/ አይደለም፡፡ ምክንያቱም ይመስላል የሚለው ግስ ሳቢ አይደለም፡፡ ስላልሆነም ተሳቢ ስማዊ ሀረግ አይፈልግም፡፡ መሙሊያ ግን ይፈልጋል፡፡ መሙሊያውም ሊሆን የሚችለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ነው፡፡ ግሳዊ ሀረጉ የሚያትተው ካሳ በሚለው ባለቤት ስምና አባቱ በሚለው መሙሊያ ስም መካከል ያለውን ምስለት ነው፡፡ ከትርጉም አኳዋያ መምስልና መሆን ለየቅል ናቸው፡፡ ይሁን እንጅ፣ ይቀራረባሉ፡፡ እንዲያውም ከመዋቅር አንፃር ሲታዩ አንድ ናቸው፡፡ ሁሉም መሙሊያ ይፈልጋሉ፡፡ ለዚህ የሚከተሉትን እያነፃፀርን እንመልከት፡፡

(ሀ) ካሳ አስተማሪ ይሆናል 7
(ለ) ካሳ አስተማሪ ነው
(መ) ካሳ አስተማሪ ይመስላል
(ረ) ካሳ ረዥም ነው
(ሰ) ካሳ ረዥም ሆነ
(ቀ) ካሳ ረዥም ይመስላል

እነሆ፣ ምሳሌዎቹ ነው፣ ይመስላል እና ይሆናል የሚሉት ግሶች ቅፅላዊ ወይም መስተዋድዳዊ ወይም ስማዊ ሀረግን መሙሊያ እያደረጉ ግሳዊ ሀረግ እንደሚመሰርቱ ያሳያሉ፡፡ ይህን ያገባብና መጠነኛም ቢሆን፣ የትርጉም ተመሳሳይነት መሰረት በማድረግ ግሶቹን በሁነት ግስ ስር ልናጠቃልላቸው እንችላለን፡፡ የአረፍተ ነገሮቹ መሰረታዊ አወቃቀርም አንድ አይነት ነው፡፡ ግሶቹ ከመሙሊያ ሀረግ ጋር ይዋቀራሉ፡፡ መሙሊያዎቹም ተሳቢ አይደሉም፣ ምክንያቱም ግሶቹ ሳቢ አይደሉምና፡፡

እስካሁን ያየናቸው አረፍተ ነገሮች በሙሉ የባለቤትና የመሙሊያ ቁርኝት የሚታይባቸው ናቸው። መሙሊያዎቹ ስለ ባለቤቶቹ ምንነት፣ የትነት (ኑረት) ሁነት የሚያወሱ ናቸው። ግሶቹም የሚያሳዩት ይህንን የሁለቱን ቁርኝት ነው። ለምሳሌ ከላይ በተሰጡት አረፍተ ነገሮች ውስጥ፣ (እንደ ቅደም-ተከተላቸው)፣ ካሳ እና ረዥም፣ እንዲሁም ካሳ እና አስተማሪ፣ ተቆራኝተዋል። ይኸውም በመጀመሪያው ምሳሌ፣ ረዥም የሆነው ወይም የሚመስለው ካሳ ሲሆን፣ በሁለተኛው ምሳሌ ደግሞ አሰተማሪ የሆነው ወይም የሚመስለው አሁንም ያው ካሳ ነው። በጥቅሉ አረፍተ ነገሮቹ የባለቤትን አንድ ነገር መሆን ወይም በአንድ ቦታ መገኘት ያመለክታሉ። የግሶቹም ተግባር ይህንኑ የሁለቱን ቁርኝት ማመልከት ስለሆነ፣ በጥቅሉ አቆራኝ ግሶች ልንላቸው እንችላለን። ባለቤትና መሙሊያን ያቆራኛሉ፤ ያያይዛሉ ማለት ነው። አረፍተ ነገሩም የሚያትተው ይህንኑ ነው። መዋቅራዊ ሁኔታቸውን እንደሚከተለው አድርገን በአንድ ዕፀ-መዋቅር አጠቃለን እናሳያለን።

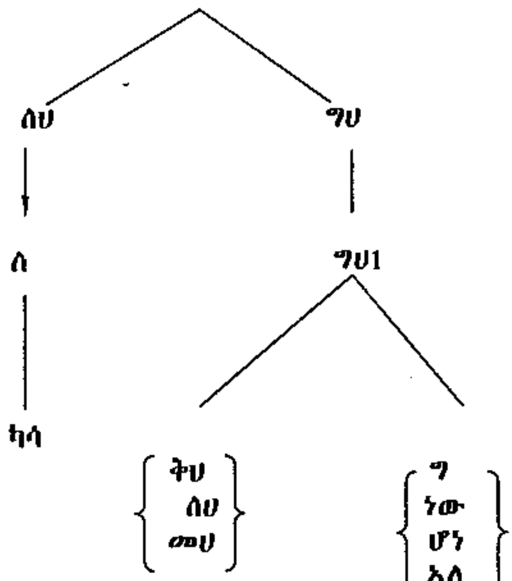

8

በዚህ መዋቅር ከተጠቃለሉት ሁነታዊ አረፍተ ነገሮች ጋር በመጠኑ የሚመሳሰሉ ሌሎች አረፍተ ነገሮችም አሉ። እነሱም እንደሚከተሉት ያሉ ናቸው።

9

(ሀ) ልጆቹ ባለጉ
(ለ) ሌቦቹ ሰከሩ
(መ) አስቴር ወፈረች

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች ስለ ባለቤታቸው ባህሪ የሚያትቱ ናቸው፡፡ ግሶቹም ባህሪን የሚያመለክቱ ቅፅላዊ አቻ አላቸው፡፡ ለምሳሌ፡ ባለጌ ለሚለው ባለጌ፣ ሰከሩ ለሚለው ሰካራም፣ እንደዚሁም ወፈረች ለሚለው ወፍራም የሚል አቻ ቅፅል አለው፡፡ ስለዚህም ልጆቹ ባለጉ በሚለው ፋንታ፣

ልጆቹ ባለጌ ሆኑ 10

የሚል ሁነታዊ አረፍተ ነገር መመስረት ይቻላል፡፡ የሌሎቹ ምሳሌዎች ባህሪም እንደዚሁ ነው፡፡ እንደነዚህ ያሉትን ስለ ባለቤት የሚያትቱ አረፍተ ነገሮችን ባህሪያዊ አረፍተ ነገሮች፣ ግሶቹን ደግሞ የባህሪ ግሶች ልንላቸው እንችላለን፡፡ ከነዚህ ጋር በአወቃቀር የሚመሳሰሉ ሌሎች አረፍተ ነገሮች ደግሞ እንደሚከተሉት ያሉ ናቸው፡፡

(ሀ) ካሳ ተደሰተ 11
(ለ) አስቴር ተጨነቀች
(መ) ልጆቹ ተበሳጩ

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች የሚያትቱት ባለቤቱ የሚገኝበትን ሁኔታ ነው፡፡ ይኸውም በደስታ፣ በብስጭት፣ በጭንቀት፣ ወዘተ፣ ሁኔታ ውስጥ የሚገኝ መሆኑን በመግለፅ ነው፡፡ ባለቤቱ የሁኔታው ገፈት ቀማሽ ነው፡፡ ግሶቹም ከሌሎች ግሶች በቅርፃቸው የተለዩ ናቸው፡፡ ልዩነታቸው፣ ሁሉም በ/ተ-/ የሚጀምሩ መሆናቸው ነው፡፡ ባለፈው ክፍል እንዳየነው፣ /ተ-/ የተለያየ ትርጉም አላት፡፡ ከዚህ ላይ ግሉ የሁኔታ፣ ባለቤቱም የሁኔታው ተጠቂ መሆኑን ታመለክታለች፡፡ ባጭሩ የሁኔታ ግስ መስራች ነች፡፡ ወደ ሁዋላ እንመለስባታለን፡፡

የባህሪም ሆነ የሁኔታ ግሶች መሙሊያ የላቸውም፡፡ ይሁን እንጂ፣ ከትርጉም አንፃር ሲታሰብ፣ መሙሊያቸው ባለቤቱ ስማዊ ሀረግ ነው፣ ለማለት ይቻላል፡፡ ይህ ደግሞ የዚህን ስማዊ ሀረግ መዋቅራዊ ቦታ በንዑሱ ግሳዊ ሀረግ ስር ያደርገዋል፤ መሙሊያ የሚገኘው በንዑስ ሀረግ ስር ነውና፡፡ በዚህ መሰረት፣ የባለቤቱ ቦታም ክፍት ይሆናል፡፡ ይህ በተለይ ከላይ በተራ ቁጥር (11) ስር የሚታዩት አረፍተ ነገሮች አይነተኛ ባህሪ ነው፡፡ የነዚህን ታህታይ አወቃቀር በ12(ሀ)፣ እንዲሁም ላዕላይ አቀማመጣቸውን በመዋቅር (ለ) እንደሚከተለው እናቀርባለን፡፡

12

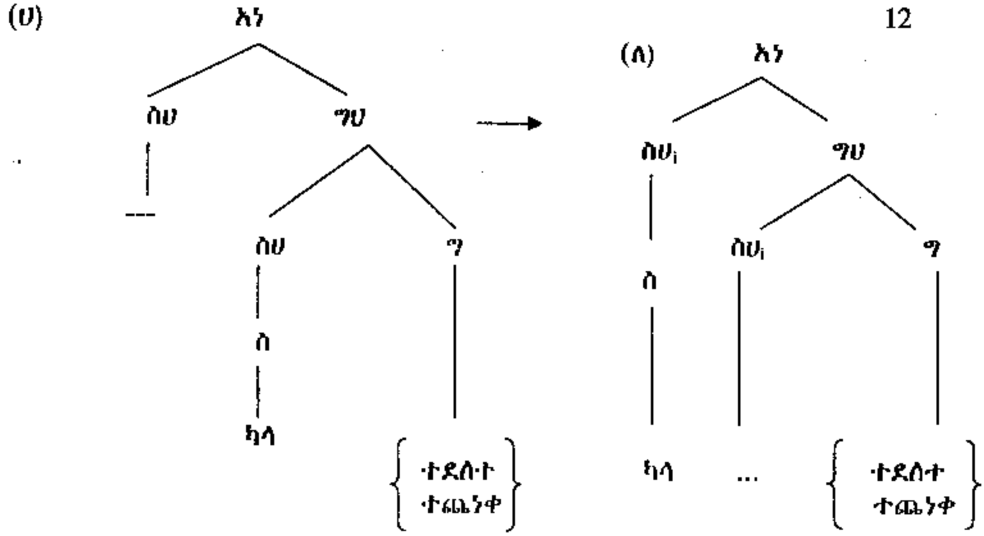

በመዋቅር 12(ሀ) ላይ በግልፅ እንደሚታየው፣ የባለቤቱ ስማዊ ሀረግ ቦታ ክፍት (...) ነው፡፡ ካሳ ተጨናቂ መሙሊያ ስማዊ ሀረግ ነው፡፡ አስጨናቂው ማን ወይም ምን እንደሆነ አይታወቅም፡፡ ስለዚህም ቦታው ክፍት ነው፡፡ መዋቅር 12(ለ) ላዕላይ ነው፡፡ ካሳ የዚህ መዋቅር ባለቤት ሆኖ የሚታየው፣ በታህታይ መዋቅሩ ውስጥ ከሚታይበት፣ ከመሙሊያው ቦታ ተነስቶ ክፍት ወደ ነበረው የባለቤት ቦታ ሲሄድና ተጨናቂ ባለቤት ሲሆን ነው፡፡

እስካሁን ያየናቸው ተራ ሀተታዊ አረፍተ ነገሮች ስለ ባለቤት፣ ምንነት፣ የትነት፣ ባህሪና ሁኔታ የሚያትቱ ናቸው፡፡ ግሶቻቸው በሙሉ ኢሳቢ ናቸው፡፡ መሙሊያ እንጅ ተሳቢ የላቸውም፡፡ አንዳንዶቹ በታህታይ መዋቅር ውስጥ ባለቤት የላቸውም፡፡ እንደነዚህ ያሉት መለያ ምልክት /ተ-/ የምትለዋ ምዕላድ ነች፡፡ ይችን የያዙ ግሶች በታህታይ መዋቅር ውስጥ መሙሊያ የነበረውን ስማዊ ሀረጋቸውን በላዕላይ መዋቅር ባለቤት አድርገው ይከሰታሉ፡፡ ይህም ከላይ በመዋቅር 12(ለ) እንደሚታየው ነው፡፡

ከዚህ ቀጥለን ደግሞ ስለ ባለቤት ስማዊ ሀረግ ግብር የሚያትቱትን ተራ አረፍተ ነገሮች እንመረምራለን፡፡

ገቢር አረፍተ ነገር

እነዚህ ድርጊትን የሚያመለክት ግሳዊ ሀረግ ያላቸው አረፍተ ነገሮች ናቸው፡፡ የአረፍተ ነገሩ ባለቤት የድርጊቱ ፈፃሚ ነው፡፡ ሁዋኝ ሳይሆን፣ አድራጊ ባለቤት ነው፡፡ ድርጊቱን የሚፈፅመውም በራሱ ወይም በሌላ አካል ላይ ሊሆን ይችላል፡፡ የሚከተሉትን አረፍተ ነገሮች ለአብነት እንመልከት፡፡

(ሀ) ካሳ ወደ ገበያ ሄደ 1
(ለ) አስቴር ወደ ቤት ገባች
(መ) ልጆቹ ዛፍ ላይ ወጡ

እነዚህ አረፍተ ነገሮች የሚገልፁት የእንቅስቃሴ ድርጊትን ነው፡፡ የመጀመሪያው ምሳሌ፣ ባለቤቱ <u>ካሳ</u> ከአንድ ቦታ ወደ ሌላ ቦታ፣ ማለትም ወደ ገበያ፣ ያደረገውን እንቅስቃሴ ይገልፃል፡፡ ከዚህ የተነሳ፣ እንደ <u>ሄደ</u> ያሉት ግሶች የእንቅስቃሴ ግሶች ሊባሉ እንደሚችሉ ካሁን በፊት ገልፀናል፡፡ እንደነዚህ ያሉ ግሶች ዋና ባህሪ የእንቅስቃሴውን መድረሻ የሚገልፅ መስተዋድዳዊ ሀረግን በመሙሊያነት መያዝ ነው፡፡ ለምሳሌ፣ በምሳሌ 1(ሀ) ውስጥ፣ <u>ሄደ</u> የሚለው የእንቅስቃሴ ግስ፣ የእንቅስቃሴውን መድረሻ የሚገልፅ መሙሊያ አለው፡፡ እሱም <u>ወደ ገበያ</u> የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ነው፡፡ የእንቅስቃሴውን መነሻ የሚገልፅ መስተዋድዳዊ ሀረግም አለው፡፡ ለምሳሌ፣ <u>ካሳ ከትምህርት ቤት ወደ ገበያ ሄደ</u>፣ ስንል፣ <u>ከትምህርት ቤት</u> የሚለው መነሻ መስተዋድዳዊ ሀረግ ነው፡፡ ይሁን እንጅ የመድረሻውን ያህል አስፈላጊ አይደለም፡፡ ስለዚህም ሊቀር ይችላል፡፡ ሌሎቹ ግሶችም እንደዚሁ ካሉ ሀረጎች ጋር ተዋቅረው ስለ እንቅስቃሴው የተሙዋላ መረጃ የሚሰጥ ግሳዊ ሀረግ መስርተዋል፡፡ መረጃውን የተሙዋላ የሚያደርገው የመሙሊያዎቹ መኖር ነው፡፡ ስለዚህም መሙሊያዎቹ አይቀሬ ናቸው፡፡

ግሱና መሙሊያዎቹ የመሰረቱት ግሳዊ ሀረግ፣ ካሳ ከሚለው ስማዊ ሀረግ ጋር ተዋቅሮ አረፍተ ነገሩን ሊመሰረት ችሎአል፡፡ የዚህንና ወደፊት የምናያቸውን ተመሳሳይ አረፍተ ነገሮች መዋቅራዊ አወራረድ በሚከተለው ዕፀ-መዋቅር እናሳያለን፡፡

2

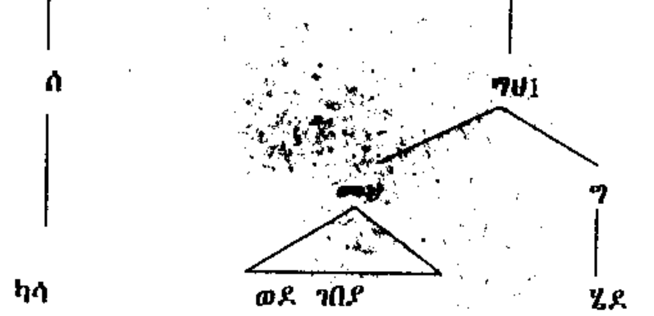

በተራ ቁጥር (1) የተመለከቱት አረፍተ ነገሮች የባለቤቱን እንቅስቃሴ የሚያመለክቱ ናቸው፡፡ እንቅስቃሴው መነሻና መድረሻ አለው፡፡ ከዚህ ለየት

የሚል እንቅስቃሴም አለ። ይኸውም በአንድ በተወሰነ ቦታ የሚፈፀም ነው። መነሻውም ሆነ መድረሻው አድራጊው፣ ማለትም ባለቤቱ የሚገኝበት ቦታ ነው። የሚከተሉት የዚህ ምሳሌ ናቸው።

(ሀ) ልጁ በር ላይ ቆመ 3
(ለ) አስቴር አልጋው ላይ ወደቀች
(ሐ) ዶሮዎቹ ቆጡ ላይ ሰፈሩ

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች አንድ አካል አንድ ድርጊት የሚፈፀምበትን ቦታ የሚገልፁ ናቸው። ድርጊቱ የሚፈፀምበት ቦታ በመስተዋድዳዊ ሀረግ የተገለፀው ነው። ለምሳሌ፤ በመጀመሪያው አረፍተ ነገር፤ ልጆቹ የመቆምን ተግባር የሚፈፅሙት፣ በሩ ላይ ሲሆን፣ በሁለተኛው ደግሞ አስቴር የወደቀችው አልጋው ላይ ነው። ሁለቱም መስተዋድዳዊ ሀረጎች ሲሆኑ፤ የእረፍተ ነገሩ ባለቤት፣ በግሉ የተገለፀውን ተግባር የፈፀመበትን ቦታ ያመለክታሉ። በዚህም ምክንያት በቀደምት ሲቃውንት ዘንድ የቦታ ተውሳከ ግሰ በመባል እንደሚታወቁ ገልፀናል። ተውሳከ ግስነታቸው ግን የግብር እንጅ የቃል አይደለም። ምክንያቱም የቃል ክፍላቸው፣ በክፍል ሁለት እንዳየነው፣ መስተዋድድ ነውና።

እንድ ድርጊት በውጭ ሀይል ግፊት ወይም በራስ አነሳሽነት ሊፈፀም ይችላል። የሚፈፀመውም በራስ ላይ ወይም ከራስ ውጭ በሆነ ነገር ላይ ሲሆን ይችላል። ለምሳሌ፤ ከፍ ሲል የተጠቀሱት አረፍተ ነገሮች የሚያመለክቱት ባለቤቱ በአንድ በተወሰነ ቦታ ላይ እንድ ድርጊት ሲፈፅም ነው። የፈፀመውም ምናልባት በውጭ አካል ወይም ሁኔታ ግፊት ሊሆን ይችላል። ድርጊቱ በራሱ አነሳሽነትና ተሳታፊነት እንዲሁም በራሱ ላይ የሚፈፀም ሲሆን፣ ግሶቹ ለየት ያለ ቅርፅ ይኖራቸዋል። ለዚህ የሚከተሉትን እንመልከት።

(ሀ) ካሳ ከመቀመጫው ተነሳ 4
(ለ) ልጆቹ ወንበር ላይ ተቀመጡ
(ሐ) አስቴር አልጋ ላይ ተኛች
(ሰ) አንበሳው ተንጠራራ

እንደነዚህ ያሉ እረፍተ ነገሮች ግሶች ከፍ ሲል ካየናቸው እረፍተ ነገሮች ግሶች የተለዩ ናቸው። ልዩነታቸውም ሁሉም በ/ተ-/ መጀመራቸው ነው። /ተ-/ ደግሞ በክፍል ሁለት እንደተገለፀው፣ ምዕላድ ነች። አንድ ድርጊት በራስ አነሳሽነትና በራሰ ላይ የሚፈፀም መሆኑን ታመለክታለች። እስዋ ከሌለች ግሶቹ፤ ብሎም አረፍተ ነገሮቹ ተቀባይነታቸውን ያጣሉ። ስለዚህም፣

*ልጆቹ ወንበር ላይ ቀመጡ 5

ማለት አይቻልም። እንደዚህ የሚሉት ቋንቋዋውን ገና በመልመድ ላይ የሚገኙ ሰዎች ብቻ ናቸው። እንደ ቀደመ፣ ቀረበ፣ ወዘተ፤ ያሉ ግሶችን አካሄድ በመከተል፣ ቋንቋዋውን በመልመድ ላይ የሚገኙ ህፃናትም ቀመጠ ሊሉ ይችላሉ።

የድርጊቱ መነሻ በመሰረቱ ድርጊቱን የሚፈፅመው ሰው ውስጣዊ ስሜት ወይም የሚገኝበት የአካባቢ ሁኔታ ሊሆን ይችላል፡፡ መነሻውም ሆነ መድረሻው ማለትም መፈፀሚያው፣ ሌላ አካል ሳይሆን፣ ራሱ ፈፃሚው ነው፡፡ እንደነዚህ ያሉት ውስጠ-ቀር ግሶች ሊባሉ ይችላሉ፡፡ ድርጊቱ ስዚያው በባለቤቱ ውስጥ የሚቀር እንጅ፣ ወደ ሌላ አካል የማይተላለፍ መሆኑን ያሳያሉና፡፡ ከላይ በተራ ቁጥር (4) የተመለከቱት ምሳሌዎች በሙሉ ውስጠ-ቀር ድርጊትን ገላጮች ናቸው፡፡

አንድ ባለቤት ድርጊት ፈፃሚ ሳይሆን፣ ሌሎች የሚፈፅሙት ድርጊት ወይም የሚፈጥሩት ሁኔታ ተጎጅ ወይም ተጠቃሚ ሊሆን ይችላል፡፡ የሚከተሉት የዚህ ምሳሌ ናቸው፡፡

(ሀ) አስቴር ሽልማት ተቀበለች 6
(ለ) ካሳ ንብረት ተረከበ

በመጀመሪያው ምሳሌ፣ አስቴር ሽልማት የመስጠት ተግባር ፈፃሚ ሳትሆን፣ የተግባሩ ተጠቃሚ ወይም ተቀባይ ነች፡፡ ሽልማት የመስጠቱ ድርጊት የተፈፀመው በሌላ ሰው ነው፡፡ እንደዚሁም በሁለተኛው ምሳሌ፣ ካሳ ንብረት የመረከብ ድርጊት ፈፃሚ ነው፡፡ አስረካቢው አሁንም ሌላ ሰው ነው፡፡ ያ ሰው የአረፍተ ነገሩ ባለቤት፣ ተረካቢው ካሳ ደግሞ የግሱ መሙሊያ መሆን አለበት፡፡ እንደነዚህ ያሉትን ግሶች ውስጠ-ገብ ልንላቸው እንችላለን፡፡ ከአረፍተ ነገሩ ባለቤት የሚወጣውን ሳይሆን፣ ወደ ባለቤቱ የሚመጣውን ወይም የሚገባውን ድርጊት ያመለክታሉና፡፡ ይህ ከሆነ፣ የአረፍተ ነገሮቹ ታህታይ መዋቅር እንደሚከተለው መሆን አለበት፡፡

7

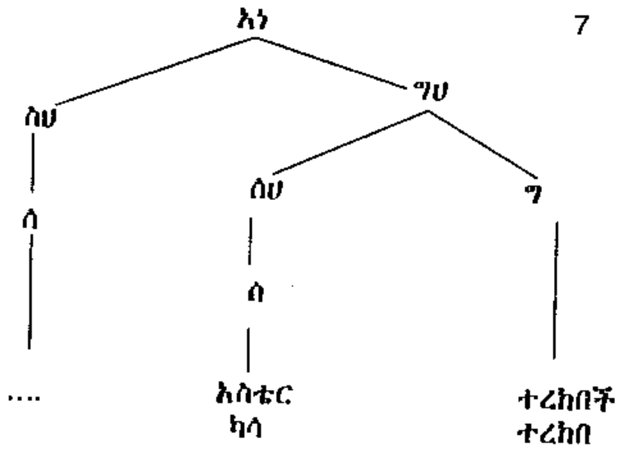

በግልፅ እንደሚታየው፣ የባለቤቱ ቦታ ክፍት (...) ነው፡፡ በግሳዊ ሀረጉ ውስጥ መሙሊያ ሆነው የሚታዩት አስቴርና ካሳ የሚሉት ስሞች ክፍት ወደሆነው ቦታ

ይሄዱና የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ይሆናሉ፡፡ ይህን ሲያደርጉ የአረፍተ ነገሮቹ ላዕላይ መዋቅር በተራ ቁጥር (6) የተመለከተውን ይመስላል፡፡

እነዚህንም፣ ከፍ ሲል በተራ ቁጥር (4) እንደተመለከቱት አረፍተ ነገሮች፣ ውስጠ-ገብ ልንላቸው እንችላለን፡፡ ድርጊቱ ከሌላ ወገን ተነስቶ ወደ መሙሊያው ሰማዊ ሀረግ የሚገባ መሆኑን ያመለክታሉ፡፡ ሁለቱኛም /ተ-/ የምትለዋን ምዕላድ በግሀድ ያሳያሉ፡፡

እስካሁን ያተኮርንባቸው ገቢር አረፍተ ነገሮች አንድ ድርጊት በባለቤቱ አነሳሽነት በባለቤቱ በራሱ ላይ የሚፈፀም መሆኑን ወይም ባለቤቱ በሌላ አካል የሚፈፀም ድርጊት ተቀባይ መሆኑን የሚያትቱ ናቸው፡፡ ግሶቹን ውስጠ-ቀር እና ውስጠ-ገብ ብለናቸዋል፡፡ አንዳንዶቹ ድርጊቱ የሚፈፀምበትን ቦታ የሚያመለክት መስተዋድዳዊ ሀረግ በመሙሊያነት ይፈልጋሉ፡፡ እነዚህን ግሶች በጥቅሉ ኢሳቢ ገቢር ግሶች እንላቸዋለን፡፡ ዋናው መለያቸው ተሳቢ ሰማዊ ሀረግ አለመፈለጋቸው ነው፡፡ ገቢር መሆናቸው ከሁነትና ከኩረት ግሶች ይለያቸዋል፡፡ ኢሳቢ መሆናቸው ደግሞ ከነዚሁ ግሶች ጋር አንድ ያደርጋቸዋል፡፡

ከነዚህ ሁሉ የሚለዩት ገቢር የሆኑ ሳቢ ግሶች ናቸው፡፡ እነዚህ ተሳቢ ሰማዊ ሀረግ ይፈልጋሉ፤ የግድ፡፡ የሚከተሉት ምሳሌዎች ይህን ሁኔታ የሚያሳዩ ናቸው፡፡

(ሀ) ተማሪው ደብተሩን ቀደደው 8
(ለ) ገበሬው ማሳውን አጥሮታል
(መ) አስተማሪው ለተማሪዎች መፅሀፍ ሰጣቸው

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች ቢያንስ ሁለት ሰማዊ ሀረግ አላቸው፤ አንደኛው ድርጊት ፈፃሚ፣ ሁለተኛው ደግሞ ድርጊት ተቀባይ፡፡ ድርጊት ፈፃሚው የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ሲሆን፣ ድርጊት ተቀባዩ የግሱ ተሳቢ ነው፡፡ አረፍተ ነገሮቹ ባለቤቱ በግሱ የተገለፀውን ድርጊት፣ ከእሱ ውጭ በሆኑ ነገሮች ላይ መፈፀሙን ያትታሉ፡፡ ድርጊት ፈፃሚው እሱ ሲሆን፣ ድርጊት ተቀባዮቹ ሌሎች ናቸው፡፡ ለምሳሌ፣ የመጀመሪያውን አረፍተ ነገር ብንመለከት፣ በግሱ የተገለፀውን የመቅደድ ተግባር የፈፀመው ተማሪው ሲሆን፣ የዚህ ድርጊት ተቀባይ ወይም ተጎጅ የሆነው ደብተሩ ነው፡፡ በሁለተኛው ምሳሌ፣ የተገለፀው ሁኔታም እንደዚሁ ነው፡፡ ገበሬው የፈፀመው የማጠርን ተግባር ሲሆን፣ ይህ ተግባር ደግሞ የተፈፀመው በማሳው ላይ ነው፡፡ ስለዚህም <u>ገበሬው</u> የሚለው ስም ባለቤት ሲሆን፣ <u>ማሳው</u> የሚለው ተሳቢ ነው፡፡ ሶስተኛው ምሳሌ ትንሽ ለየት ይላል፡፡ ድርጊቱ የመስጠት ነው፡፡ ስለዚህም ሶስት ነገሮችን ያጣቅሳል፡፡ እነዚህም ሰጭ፣ ስጦታ እና ተቀባይ ናቸው፡፡ ሰጭው ድርጊት ፈፃሚው ባለቤት ነው፡፡ ስጦታው መፅሀፍ ሲሆን፣ የዚህ ተቀባይ ደግሞ ተማሪዎች ናቸው፡፡ ሶስቱም ሀረጎች አይተሬ ናቸው፡፡ ስጦታውንና ተቀባዩን የሚገልፁት ሀረጎች ተሳቢ ናቸው፡፡ ስጦታውን የሚገልፀው ርቱዕ ወይም ቀጥተኛ ተሳቢ ይባላል፡፡ ተቀባዩን የሚገልፀው ሀረግ ኢርቱዕ ወይም ቀጥተኛ ያልሆነ ተሳቢ ይባላል፡፡ ቅርፃቸውም የተለያየ ነው፡፡ ርቱዑ ሰማዊ ሀረግ ሲሆን፣ ኢርቱዑ መስተዋድዳዊ ነው፡፡ ሁለተኛም ርቱዑ ተሳቢ ብቻ፣ ተሳቢነቱን ለማመልከት /-ን/ የሚል ምዕላድ ያስከትላል፡፡ ይህን

የሚያደርገው ግን ዕምር፣ ማለትም ዕውቅ ሲሆን ነው፡፡ የሚከተሉትን አያነፃፀርን እንመልከት፡፡

(ሀ) ካሳ ለወታደሮች <u>ገንዘብ</u> ሰጠ /ሰኸዋ-ኧ/ 9

(ለ) ካሳ ለወታደሮቹ <u>ገንዘቡን</u> ሰጣቸው /ሰኸዋ-ኧ-ኣችችኸው/

በመጀመሪያው ምሳሌ፣ <u>ገንዘብ</u> የሚለው ርቱዕ ተሳቢ ዕምር ስም አይደለም፡፡ ስለዚህም የተሳቢ ምልክት የሆነችውን /-ን/ን አላስከተለም፡፡ በሁለተኛው ምሳሌ ደግሞ ይኸው ስም ዕምር ስለሆነ፣ የተሳቢ ምልክትዋን አስከትሎአል፡፡ የዕምርነት ምዕላድዋ /-ኡ/ ነች፡፡ <u>ለወታደሮቹ</u> የሚለው ኢርቱዕ ተሳቢ በግሱ ላይ /-ኣችችኸው/ በሚለው የተሳቢ አፀፋ ተጠቅሶአል፡፡ ይህም ሊሆን የቻለው፣ <u>ወታደሮቹ</u> የሚለው ሀረግ ዕምር በመሆኑ ነው፡፡ በምሳሌ (ሀ) ውስጥ ይኸው ሀረግ አልታመረም፣ ስለዚህም በግሱ ላይ በተሳቢ አፀፋ አልተጠቀሰም፡፡ በተሳቢ አፀፋ መጠቀስና የተሳቢ ምዕላድ የሆነችውን /-ን/ን ማስከተል ከዕምርነት ጋር የተቆራኙ ቅርፃዊ የተሳቢ ስማዊ ሀረግ ባህሪያት ናቸው፡፡

መዋቅራዊ የሆነው የነዚሁ ሀረጎች ባህሪ ደግሞ የርቱዑ ተሳቢ ቦታ በቀጥታ ከግሉ በፊት መሆኑ ነው፡፡ ይህንና ከሳቢ ግሳዊ ሀረጎች የሚዋቀሩ አረፍተ ነገሮችን አጠቃላይ አወቃቀር በሚከተለው ዕፀ-መዋቅር እናሳያለን፡፡

10

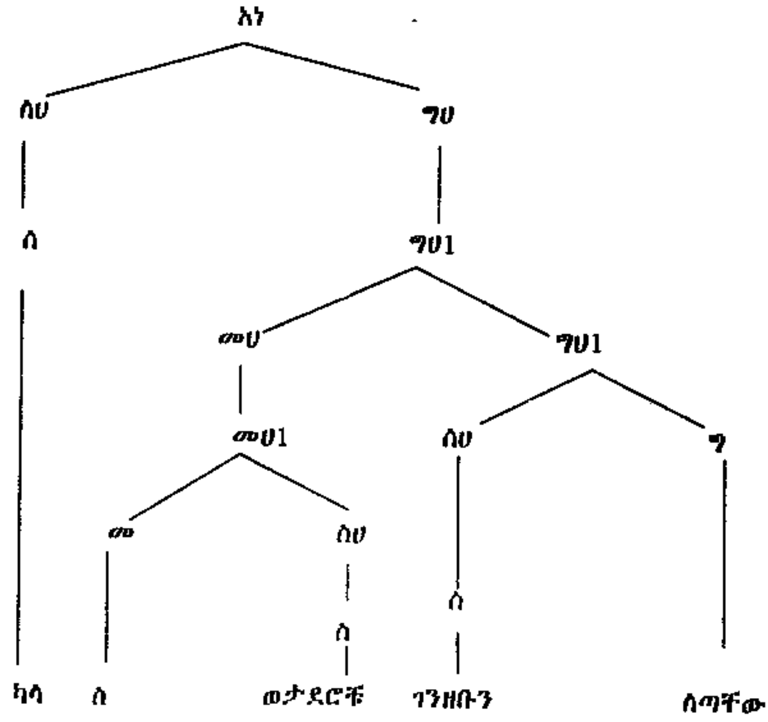

በግልፅ እንደሚታየው፣ ስጣቸው የሚለው ሳቢ ግስ ገንዘቡን ከሚለው ስማዊ ሀረግ ጋር ተዋቅሮ ንዑሱን ግሳዊ ሀረግ መስርቶአል፡፡ የድርጊቱ ቀጥተኛ ተጠቃሽ ወይም ተጠቂ ስሙ ስለሆነ፣ ድርጊቱን ከሚገልፀው ግስ ጋር የጠበቀ ቁርኝት አለው፡፡ ስለዚህም ከግሱ ቀድሞ ይገባል፡፡ በቦታው ካልተገኘ፣ ግሱ ብቻውን የተሙዋላ መረጃ ስለ ድርጊቱ ሊሰጥ አይችልም፡፡ በአንፃሩ፣ ለወታደሮቹ የሚለው መስተዋድዳዊ ሀረግ ገንዘቡ የሚለውን ስም ያህል፣ ከግሱ ጋር የጠበቀ ቁርኝት፣ ብሎም ቀረቤታ የለውም፡፡ ስለዚህም፣ ከግሱ ራቅ ብሎና ገንዘቡ የሚለውን ተሳቢ ቀድሞ ይገባል፡፡ መዋቅራዊ ግንኙነቱም በቀጥታ ከግሱ ጋር ሳይሆን፣ ገንዘቡን ስጣቸው ከሚለው ንዑስ ሀረግ ጋር ነው፡፡ ከዚህ ንዑስ ግሳዊ ሀረግ ጋር ተዋቅሮ የሚፈጥረው ሀረግም ገንዘቡን ስጣቸው ከሚለው ንዑስ ሀረግ ትንሽ ለፋ ያለ ሌላ ንዑስ ግሳዊ ሀረግ ነው፡፡ ይህም ለልጆቹ ገንዘቡን ስጣቸው የሚለው ነው፡፡ ሁኔታው ሁለት ደረጃ ያለው ንዑስ ግሳዊ ሀረግ እንዳለ ያሳያል፡፡ የመጀመሪያው፣ ከግሱና ከርቱዕ ተሳቢው የሚዋቀር ሲሆን፣ ሁለተኛው የነዚህ ውጤት ከሆነው ንዑስ ግሳዊ ሀረግና ከኢርቱዕ ተሳቢ የሚዋቀር ነው፡፡ የአወራረዱና የቅደም-ተከተሉን ልዩነት ያመጣው ሁለቱ ተሳቢዎች ከግሱ ጋር ያሳቸው የቁርኝት ደረጃ ነው፡፡ ከፍ ሲል ለመግለፅ እንደተሞከረው፣ ኢርቱዕ ተሳቢ የርቱዕ ተሳቢን ያህል ለግሱ አስፈላጊ ላይሆን ይችላል፡፡ ለዚህ ምልክቱ አንድ አረፍተ ነገር ከኢርቱዕ ይልቅ ርቱዑ ተሳቢውን ሲያጣ፣ የተቀባይነቱ ደረጃ የሚቀንስ መሆኑ ነው፡፡ ይህን ሁኔታ ከሚከተሉት አረፍተ ነገሮች የተቀባይነት ደረጃ መረዳት ይቻላል፡፡

(ሀ) ካሳ ለተማሪዎቹ ገንዘቡን ከፈለ 11
(ለ) ካሳ ገንዘቡን ከፈለ
(መ) ? ካሳ ለተማሪዎቹ ከፈለ

ምሳሌ (ሀ) ሁለቱንም ተሳቢዎች ይዞአል፡፡ ስለዚህም ተቀባይነቱ የተሙዋላ ነው፡፡ ምሳሌ (ለ) ኢርቱዕ ተሳቢውን አልያዘም፡፡ ይሁን እንጅ፣ ተቀባይነቱ ብዙም አልተናጋም፡፡ ምሳሌ (መ) ርቱዕ ተሳቢውን አልያዘም፡፡ ተቀባይነቱ ግን አጠራጣሪ ነው፡፡ ምን ከፈለ? የሚል ጥያቄ የግድ ያስነሳል፡፡ ይህም ኢርቱዕ ተሳቢ የርቱዕ ተሳቢን ያህል ለግሱ ተፈላጊ አለመሆኑን ይጠቁማል፡፡

ከላይ የሚታየው የሁለቱ ተሳቢዎች ቅደም-ተከተላዊ አገባብ ሊቀየር ይችላል፡፡ ይህም የሚሆነው፣ ርቱዕ ተሳቢው መሰረታዊ ቦታውን ለቆ ኢርትዑን ተሳቢ እየቀደመ ሲገባ ነው፡፡ ይህ ሲሆን፣ አረፍተ ነገሩ የሚከተለውን ይመስላል፡፡

ካሳ ገንዘቡን ለተማሪዎቹ ከፈለ -አቸው 12

ይህ ላዕላይ መዋቅር ሲሆን፣ ርትዑው ተሳቢ ከሁለተኛው ንዑስ ግሳዊ ሀረግ (ግሀ1) ለር ወጥቶ ከአቢዩ ግሳዊ ሀረግ ጋር ይዋቀራል፡፡ ይህም የሚሆነው ለዚሁ ስማዊ ሀረግ ከኢርትዑ ተሳቢ የበለጠ አፅንዖት ለመስጠት ሲፈለግ ነው፡፡ የሁለቱም

ተሳቢዎች መሰረታዊ ቦታ በንዑሱ ግሳዊ ሀረግ ስር ለመሆኑ ከአፀፋቸው መረዳት ይቻላል። ይኸውም ሁለቱም በተራ የተሳቢ አፀፋ በግሱ አምድ ላይ መጠቀሳቸው ነው። ርቱዑ ተሳቢ /-ኡ/ በሚሰውና በግሀድ በማይታየው ምዕላድ ፣ ኢርቱዑ ደግሞ -አቸው በሚሰው የሶስተኛ መደብ የብዙ ቁጥር ምዕላድ ተመልክቶአል። የሀረጉን እንቅስቃሴ የሚያሳየውን የቦታ ለውጥ በሚከተለው ዕፀ - መዋቅር እናሳያለን።

13

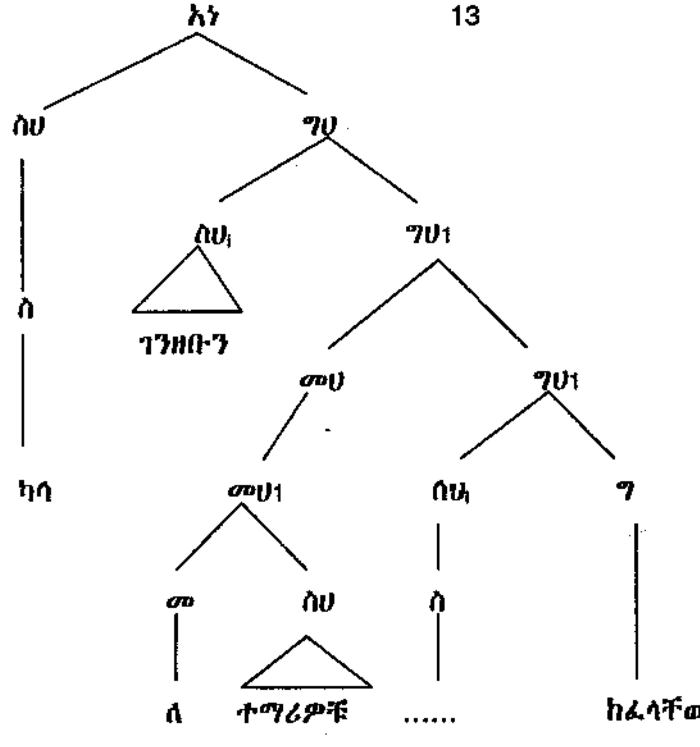

ከመዋቅሩ እንደሚታየው፣ ገንዘቡን የሚለው ርቱዑ ተሳቢ፣ በግሀ1 ስር፣ ከፈላቸው ከሚለው ሳቢ ግስ በፊት ከሚታየው ክፍት ቦታ (...) ተነስቶ፣ ኢርቱዑን ተሳቢ በማቋረጥ ከዋናው ግሳዊ ሀረግ ጋር ተዳብሎ ገብቶአል። በዚህም ምክንያት፣ ከርቱዑ ተሳቢ የበለጠ አፅንዖት ሊያገኝ ችሎአል። ከዚህም በላይ፣ ባለቤቱን ሰማዊ ሀረግ አልፎ፣ ከአረፍተ ነገሩ ጋር ሊዋቀር ይችላል። ይህን ሲያደርግ የሚከተለውን ይመስላል።

[[ገንዘቡን]i [ካሳ[ለተማሪዎቹ [...]i ከፈላቸው]]] 14

እስካሁን ያየናቸው ገቢር አረፍተ ነገሮች በአካል የሚፈፀም ድርጊትን የሚገልፁ ናቸው፡፡ ለምሳሌ የመክፈልን ድርጊት ብንመለከት፣ እጅ በመሰንዘር የሚፈፀም ተግባር ነው፡፡ አንዳንድ ግሶች የሚገልፁት ተግባር ግን ከዚህ የተለየ ነው፡፡ የሚከተሉትን እንመልከት፡፡

(ሀ) ካሳ ነገር አሰበአል 15
(ለ) ልጆቹ ስህተታቸውን አውቀዋል
(መ) አስቴር ጥፋትዋን አምናለች

እንደነዚህ ባሉ አረፍተ ነገሮች ውስጥ የሚገኙ ግሶች በአካል የሚፈፀምን ድርጊት ሳይሆን፣ በአዕምሮ ብቻ የሚወሰንን ጉዳይ የሚያመለክቱ ናቸው፡፡ በዚህም ምክንያት እንደ <u>አሰበ</u> ያሉትን ግሶች አዕምሮአዊ ግሶች ልንላቸው እንችላለን፡፡ ከነሱ ጋር በመጠኑም ቢሆን የሚመሳሰሉ ሌሎች ግሶችም አሉ፡፡ እነሱም ድርጊትን ሳይሆን ፍላጎትን፣ ምኞትን፣ ጥላቻን ወይም ውዴታን የሚገልፁ ናቸው፡፡ የሚከተሉት ምሳሌዎች እነዚህን የሚያትቱ ናቸው፡፡

(ሀ) ልጆቹ ወተት ይወዳሉ 16
(ለ) አስቴር ገንዘብ ትፈልጋለች
(መ) ካሳ ሰው ያከብራል
(ሰ) አስተማሪው ሰራ ይጠላል

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች፣ ባለቤታቸው የሚፈፅመውን ተግባር ሳይሆን፣ ሌላ ነገር ያለውን ዝንባሌ ወይም ስሜት ያሳያሉ፣ ለምሳሌ፣ የመጀመሪያውን አረፍተ ነገር ብንመለከትና ልጆቹ ለወተት ያላቸውን ዝንባሌ እንጂ የሚፈፅሙትን ድርጊት የሚያትት አይደለም፡፡ ስለዚህም እንደ <u>ወደደ</u> ያሉትን ግሶች የዝንባሌ ግሶች፣ አረፍተ ነገሮቹንም ዝንባሌያዊ ገፃ ወይም አታች በማለት፣ ድርጊት ገላጭ ከሆኑ አረፍተ ነገሮች ለመለየት እንችላለን፡፡

እንደነዚህና ከፍ ሲል እንዳየናቸው ባሉት ሁኔታዊ አረፍተ ነገሮች ውስጥ የሚገኙ ግሶች በቀደምት ሊቃውንት ዘንድ ተሻጋሪ በመባል ይታወቃሉ፡፡ ተሻጋሪ የሚሰኙበት ምክንያት የሚገልፁት ድርጊት ወይም ስሜት ከአድራጊው፣ ማለትም ከባለቤቱ ወደ ድርጊት ተቀባዩ ማለትም ወደ ተሳቢው፣ የሚሻገር ወይም የሚተላለፍ ስለሆነ ነው፡፡ ይህም ከትርጉም አኩዋያ ሲታሰብ ነው፡፡ ከመዋቅር አኩዋያ ሲታዩ፣ እንደነዚህ ያሉ ግሶች በሙሉ መሙሲያ ስማዊ ሀረጎችን የግድ የሚፈልጉ ናቸው፡፡ ስማዊ ሀረጎቹም ተሳቢ በመባል ይታወቃሉ፡፡ ከዚሁ በመነሳት ግሶቹን ሳቢ ብለናቸዋል፡፡ ሳቢና ተሳቢ ተቀናጅተው ንዑስ ግሳዊ ሀረግን፣ አልፎም አረፍተ ነገርን ይመሰርታሉ፡፡ ይህ አባባል ግስ የአረፍተ ነገር መሪ ነው ያልነውን ያስታውሰናል፡፡ የማንኛውንም አረፍተ ነገር (አነ) መሪ ግሳዊ ሀረግ ነው ብሎ መደምደም ይቻላል ብለን ነበር፡፡ ይህም ማንኛውም አረፍተ ነገር በሀሳብ

ይዞቱም ሆነ በመዋቅራዊ ቅርፁ የተሙዋላ ከፍተኛ ግሳዊ ሀረግ ነው እንደማለት ነው፡፡

ቀደም ሲል እንደገለፅነው፣ አንድ አረፍተ ነገር ከባለቤት ስማዊ ሀረግና ከአቢይ ግሳዊ ሀረግ የሚቀናጅ አቢይ መዋቅር ነው፡፡ ስማዊ ሀረጉ የቅንጅቱ ርዕስ ሲሆን፣ ግሳዊ ሀረጉ የዚህ ርዕስ ሀተታ ነው፡፡ ከዚህ አባባል አንድ መዋቅር አረፍተ ነገር ለመባል የግድ ስማዊ ሀረግ ባለቤት እንደሚያስፈልገው እንረዳለን፡፡ እስካሁንም ያየነው ሁኔታ የሚያረጋግጠው ይህንኑ ነው፡፡ ይሁን እንጅ፣ አንዳንድ መዋቅሮች በግሀድ የሚታይ ስማዊ ሀረግ ባለቤት ሳይኖራቸው፣ አረፍተ ነገር የሚሆኑበት ሁኔታ አለ፡፡ እነዚህም እንደሚከተሉት ያሉ ናቸው፡፡

(ሀ) እግዜርን ይፈሩአል 17
(ለ) ንጉስን ያከብሩአል
(ሐ) ምክርን ያዳምጡአል

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች ግስ ሳቢ ወይም ኢሳቢ ሊሆን ይችላል፡፡ ከዚህ ላይ የሚታዩት በሙሉ ሳቢ ናቸው፡፡ ተሳቢም አላቸው፡፡ ተሳቢዎቹ ግን ዕምር አይደሉም፤ ስላልሆኑም በግሶቹ ላይ በአፀፋ አልተጠቀሉም፡፡ ይሁን እንጅ ለተሳቢነታቸው /-ን/ የምትለዋን የተሳቢ ምልክት አስከትለዋል፡፡ የ/-ን/ አገባብም ቀደም ሲል ስለ ተሳቢ ስማዊ ሀረጎች ስንወያይ ከገለፅነው የተለየ ነው፡፡ ያኔ /-ን/ ከዕምር ስሞች ጋር ቁርኝት እንዳላት ገልፀን ነበር፡፡ የአሁኑ አገባብዋ ይህን የሚቃረን ነው፡፡ ምክንያቱም ተሳቢዎቹ ዕምር አይደሉም፡፡

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች አስካሁን ካየናቸው ሌሎች አረፍተ ነገሮች የሚለዩዋቸው ሌሎችም ባህሪያት አሉዋቸው፡፡ መጀመሪያ ነገር፣ ከፍ ሲል እንደተጠቀሰው፣ እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች ባለቤት በግሀድ የሚታይና በአንደበትም የሚነገር ሀረግ አይደለም፡፡ በአፀፋ መልክ ብቻ የሚከሰት ነው፡፡ ሲከሰትም /ይ-/ እና /-አ/ ሆኖ ነው፡፡ ለምሳሌ <u>ይፈሩአል</u> የሚለውን የምሳሌ (ሀ)ን ግስ ብንመለከት፣ ታህታይ ቅርፁ እንደሚከተለው ሆኖ እናገኘዋለን፡፡

/ይ-ፍኧር-ኡ-አልል/ 18

/ይ-/ የሶስተኛ መደብ ምዕላድ እንደ ሆነች፣ በርባታው ከፍል አይተናል፡፡ /-እ-/ም የብዙ ቁጥር ምዕላድ እንደ ሆነ አይተናል፡፡ -<u>አልል</u> ጊዜን አመልካች የሆነ ረዳት ግስ ነው፡፡ መደበኛ በሆነው የምዕላዶች አገባብ፣ /-ኡ-/ የምትገኘውና መገኘትም ያለባት ረዳት ግሱን /-አልል/ን ተከትላ እንጅ፣ እዚህ ላይ እንደሚታየው፣ ቀድማ አይደለም፡፡ በመደበኛው አገባብ ስትገኝ፣ የግሱ አጠቃላይ ቅርፅ የሚከተለውን ይመስላል፡፡

/ይ-ፍኧር-ኡ አልል-ኡ / [ይፍኧርአልልኡ] ይፈራሉ 19

በሁለቱ ግሶች መካከል ያለው ልዩነት በ/-ኡ-/ አገባብ ላይ ብቻ ነው፡፡ በዚህ የአገባብ ልዩነት ምክንያት፣ የሁለቱ ግሶች ባለቤት የተለያየ ነው፡፡ እንዴት እንደሚለያይ ከሚከተሉት አረፍተ ነገሮች መረዳት ይቻላል፡፡

(ሀ) እነሱ እግዜርን ይፈራሉ /ይ-ፍኧር-ኣልል-ኡ/ 20
(ለ) *እነሱ እግዜርን ይፈሩኣል /ይ-ፍኧር-ኡ-ኣልል/
(መ) ---- እግዜርን ይፈሩኣል /ይ-ፍኧር-ኡ-ኣልል/

ምሳሌ (ሀ) ተቀባይነት አለው፡፡ ግሱ መደበኛ የሆነ የሶስተኛ መደብና የብዙ ቁጥር ነው፡፡ ባለቤቱ በግሀድ የሚታይ የሶስተኛ መደብ የብዙ ቁጥር ተውላጠ ስም ነው፡፡ ምሳሌ (ለ) ተቀባይነት የለውም፡፡ ለዚህ ምክንያቱ <u>እነሱ</u> የሚለውን ተውላጠ ስም በግሀድ ማሳየቱ ነው፡፡ ተውላጠ ስሙን በግሀድ በማያሳይበት ጊዜ አረፍተ ነገሩ ተቀባይነት አለው፡፡ ይህንንም ከምሳሌ (መ) መረዳት ይቻላል፡፡

ይህ አመለካከት ትክክል ከሆነ፣ ሁኔታው በሌሎች አረፍተ ነገሮችም በዚሁ መልክ መከሰት አለበት፡፡ ይህም ማለት፣ ተውላጠ ስሙ በግሀድ በሚታይበት ጊዜ አረፍተ ነገሮቹ ተቀባይነት ማጣት አለባቸው፡፡ ይህ ግን የሚሆን አይመስልም፣ ምክንያቱም በአፀፋ የተጠቀሰ ባለቤት በግሀድ ላይታይ፣ በዚህም ምክንያት አረፍተ ነገሩ ላይዛባ ይችላልና፡፡ የሚከተሉት የዚህ አስረጅ ምሳሌ ናቸው፡፡

(ሀ) እግዜርን ይፍሩ /ይ-ፍር-ኡ/ 21
(ለ) ንጉሰን ያክብሩ /ይ-አክብር-ኡ/

እነዚህ አረፍተ ነገሮች እንደ ቀዳሚዎቹ በግሀድ የሚታይ ባለቤት የላቸውም፡፡ በግሶቹ መነሻና መድረሻ ላይ ግን ባለቤትን የሚጠቁም አፀፋ አለ፡፡ በአፀፋው መሰረት ባለቤቱ አሁንም <u>እነሱ</u> የሚለው ተውላጠ ስም ነው፡፡ በግሀድ ሲከሰት ወይም ሳይከሰት ይችላል፤ አረፍተ ነገሩ ተቀባይነትን ሳያጣ፡፡ ስለዚህም፣

(ሀ) እነሱ እግዜርን ይፍሩ /ይ-ፍር-ኡ/ 22
(ለ) እነሱ ንጉሰን ያክብሩ /ይ-አክብር-ኡ/

ማለት ይቻላል፡፡ ይህ ሁኔታ ደግሞ ከፍ ሲል ካቀረብነው አመለካከት ጋር የሚጣጣም አይደለም፡፡ ከፍ ሲል ባየነው አመለካከት መሰረት፣ እነዚህ አረፍተ ነገሮች መዛባት ነበረባቸው፡፡ ተውላጠ ስሙ በግሀድ ይታያልና፡፡ ግን አልተዛቡም፡፡ ለምን?

በአማርኛ የሶስተኛ መደብ ተውላጠ ስም ሁለት አይነት ነው፡፡ አንደኛው አይነት ሰዋዊና ዕምር ነገሮችን የሚወክል ተውላጠ ስም ሲሆን፣ ሁለተኛው አይነት ኢሰዋዊና ተቅል ነገሮችን ወይም ሁኔታዎችን የሚወክል ነው፡፡ ሰዋዊ

የሆኑት እሱና እነሱ የሚሉ መደበኛ ቅርፆች አሉዋቸው፡፡ አፀፋዎቻቸውም እንደ ቅደም-ተከተላቸው /ይ-/ እና /ይ-ኡ/ ናቸው፡፡ ኢሰዋዊ የሆኑት ተውላጠ ስሞች መደበኛ ቅርፅ የላቸውም፡፡ ስለዚህም የሚታወቁት በግሱ ላይ በሚታየው አፀፋ ብቻ ነው፡፡ አፀፋው የሚታየው ከፍ ሲል እንደተጠቀሰው በዋናው ግስ መነሻና መድረሻ ላይ ብቻ ነው፡፡ የሰዋዊ ተውላጠ ስሞች አፀፋ ግን በዋናው ግስ መነሻና መድረሻ ላይ ብቻ ሳይሆን፣ በረዳት ግሱ መድረሻ ላይም ነው፡፡ ይህም ከላይ በተራ ቁጥር (19) እና (20) እንደሚታየው ነው፡፡ ከአፀፋዎቹ የአቀማመጥ ልዩነት የተነሳ፣ ባለቤትን የሚመለከተው የግሶቹ መዋቅራዊ ባህሪ ሊለያይ ችሉአል፡፡ አንደኛው ግሀድ ባለቤት ሲፈቅድ ሌላኛው አይፈቅድም፡፡

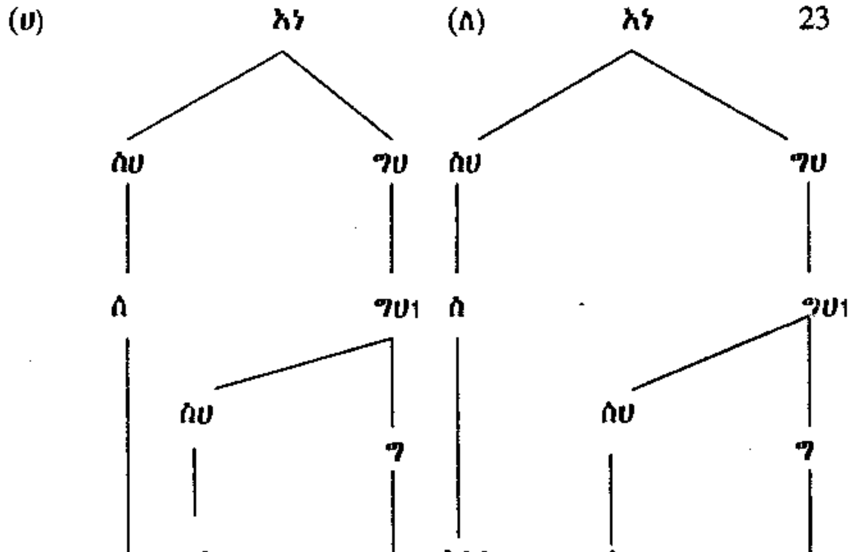

23(ሀ) የኢሰዋዊ መዋቅር ነው፡፡ ስለሆነም የባለቤቱ ቦታ ክፍት ነው፡፡ 23(ለ) የሰዋዊ መዋቅር ስለሆነ፣ የባለቤቱ ቦታ እነሱ በሚሰው ተወላጠ ስም ተሞልቶአል፡፡ በዚሁ መሰረት ግሶችን ሰዋዊና ኢሰዋዊ ብሎ መለየት ይቻላል፡፡ ሰዋዊ ግሶች ብቻ ባለቤት፣ ማለትም ርዕስ አላቸው፡፡ ሁለተኛም ሁተታውን የሚገልፁት ግሳዊ ሀረጎች በማንኛውም የጊዜ አይነት ሊነገሩ ይችላሉ፡፡ ኢሰዋዊ ግሶች ግን ሁል ጊዜ በኢሀላፊ ጊዜ ብቻ ይነግራሉ፡፡ ዋናው ነገር፣ ግሶች ባለ ባለቤትና ባለቤት-አልባ (በገሀድ የሚታይ ባለቤት የሌላቸው) ተብለው በሁለት ሊከፈሉ የሚችሉ መሆናቸው ነው፡፡

ማንኛውም ስዋዊ ግስ ኢስዋዊ አቻ አለው፡፡ ከኢስዋዊዎች መካከል አንዳንዶቹ /ተ-/ የሚለውን የተደራጊ ምዕላድ በመነሻቸው ላይ ያሳያሉ፡፡ የሚከተሉትን እንመለከት፡

24

/ይ-ሰኧብር-ኡ/ /ይ-ሰኧብር-ኡ-አልል-/ /ይ-ት-ሰኧብብኧር-ኡ-አልል-/
/ይ-ግኧድል-ኡ/ /ይ-ግኧድል-ኡ-አልል-/ /ይ-ት-ግኧድድኧል-ኡ-አልል-/

በመሰረቱ /ት-/ የተገብሮ ግስ መስራች ምዕላድ ነች፡፡ ከተገብሮ ግስ የሚመሰረት አረፍተ ነገርም የተገብሮ አረፍተ ነግር ይባላል፡፡ እስካሁን ካየናቸው ገቢር አረፍተ ነገሮች በቅርፁ ይለያል፡፡ እንዴት እንደሚለይ ከዚህ ቀጥለን እንመለከታለን፡፡

ተገብሮአዊ አረፍተ ነገር

እስካሁን ያየናቸው ሀተታዊ አረፍተ ነገሮች ሁነታዊ፣ ኑረታዊ፣ ልውጠታዊ፣ ባህሪያዊና ገቢራዊ ናቸው፡፡ የመጀመሪያዎቹ አራቱ በባለቤቱ ላይ የሚያተኩሩ ናቸው፡፡ ከነዚህ መካከልም በአዕምሮም ይሁን በአካል የሚፈፀምን ተግባር የሚያሳየው ገቢራዊ አረፍተ ነገር ገባሪ፣ ማለትም ድርጊት ፈፃሚ እንዳለውና፣ የድርጊቱን ተቀባይ የሚሆን ተገባሪ ስማዊ ሀረግም ሊኖረው እንደሚችል አሳይተናል፡፡ ገባሪው የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ሲሆን፣ ተገባሪው የግሱ ተሳቢ ነው፡፡ እስካሁን ያየናቸው አረፍተ ነገሮች በሙሉ ስለ ገባሪው ባህሪ፣ ሁነት፣ ኑረት፣ ወዘተ፡ የሚያትቱ ናቸው፡፡ ስለዚህም ገባሪ-ተኮር ልንላቸው እንችላለን፡፡

የነዚህ ተቃራኒ የሆኑት ስለ ተገባሪው የሚያትቱ ናቸው፡፡ ይህም የሚሆነው ተገባሪው ስማዊ ሀረግ የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ሲሆን ነው፡፡ የዚህ አይነት አረፍተ ነገሮች ተገብሮአዊ ይባላሉ፡፡ ግሱም የተገብሮ ግስ ይባላል፡፡ በቅርፁም ከገቢር ግስ ይለያል፡፡ የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንምልከት፡፡

(ሀ) አስቴር ተሸማለች 1
(ለ) ጫካው ተመንጥሮአል
(መ) ቡናው ተወቅጦአል
(ሰ) አገሩ ተወሮአል

የእነዚህ አረፍተ ነገሮች ባለቤት በሙሉ ተገባሪ ወይም ተደራጊዎች ናቸው፡፡ ገባሪው ማን እንደሆነ አይታወቅም፡፡ የየአረፍተ ነገሩ ሀተታ የሚያተኩረው በተደራጊው ላይ ስለሆነ፣ አድራጊው ትኩረት ሊያገኝ እናም ሊጠቀስ፣ አይችልም፡፡ ባጭሩ አድራጊው ይዋጣል ወይም ከፍ ሲል እንዳየነው ኢስዋዊ ይሆናል፡፡

ግሶቹ የተግባሪነት ምዕላድ ሁሉም በ/ተ-/ ይጀምራሉ፡፡ ይሁን እንጅ ቀደም ሲል እንዳየናቸው እንጂ ተቀመጠ ካሉትና በ/ተ-/ ከሚጀምሩ ሌሎች ግሶች የተለዩ ናቸው፡፡ የሚለዩትም እነዚህ ሳቢ ከሆነ አቻ ግስ ላይ የሚመሰረቱ መሆናቸው ነው፡፡ ለምሳሌ፣ ተሹሟለች የሚለው የተግባር ግስ ሹማለች የሚል ገቢርና ሳቢ አቻ አለው፡፡ ተቀምጣለች የሚለው ግስ ግን ቀምጣለች የሚል ገቢርና ሳቢ አቻ የለውም፡፡ ከዚህም በ/ተ-/ የሚጀምር ግስ ሁሉ የተገብሮ እንዳልሆነ መረዳት ይቻላል፡፡ ውነተኛ የቀገብሮ ግስ የሚባለው ሳቢ አቻ ያለውና ከተሳቢ ስማዊ ሀረግ ጋር ሊዋቀር የሚችል ነው፡፡ ለምሳሌ፣ የ1(ሀ) ሳቢ አቻ ግስ ሀረጋዊ መዋቅር የሚከተለውን ይመስላል፡፡

ካሳ አስቴርን ሾሞአታል 2

በዚህ ምሳሌ ውስጥ፣ ሾሞአታል የሚለው፣ በምሳሌ 1(ሀ) ውስጥ፣ ተሹማለች የሚለው ተገብሮአዊ ግስ ሳቢ አቻ ነው፡፡ ስለሆነም፣ አስቴር የሚለውን ስም በተሳቢነት ይዞ ግሳዊ ሀረጉን መስርቶአል፡፡ ግሳዊ ሀረጉ ደግሞ ካሳ የሚለውን ስም በአድራጊ ባለቤትነት ይዞ አረፍተ ነገሩን አዋቅሮአል፡፡ የአረፍተ ነገሩ ርዕስም ይኸው አድራጊ ባለቤት ነው፡፡ ስለሆነም፣ ግሳዊ ሀረጉ የእሱ ሀተታ ነው፡፡

የተገብሮ አረፍተ ነገር ባለቤት ድርጊት ተቀባይ ስም ነው፡፡ እንደዚህ አይነት ስም መሰረታዊ መዋቅራዊ ቦታው በንዑሱ ግሳዊ ሀረግ ስር ነው፡፡ ለዚህ ምክንያቱ ግሱ በባህሪው ሳቢ ስለሆነና ተሳቢ መሙሊያ ስለሚፈልግ ነው፡፡ ከዚህ ስንነሳ፣ የምሳሌ 1(ሀ) ታህታይ አወቃቀር የሚከተለውን ይመስላል፡፡

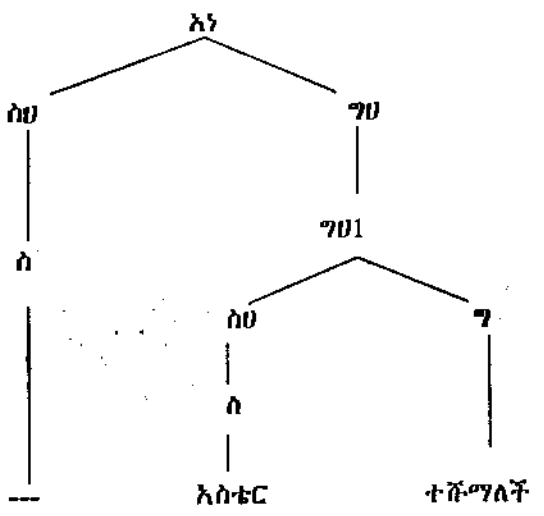

3

በግልፅ እንደሚታየው፣ <u>አስቴር</u> የሚለው ስም <u>ተሹማለች</u> የሚለው ግስ መሙሊያ ነው፡፡ ባለቤቱ ለለማይታወቅ ቦታው ክፍት (--) ነው፡፡ <u>አስቴር</u> የሚለው መሙሊያ ስም ክፍት ወደሆነው የባለቤት ቦታ በመሄድ የአረፍተ ነገሩ ተደራጊ ባለቤትና የሀተታው ርዕስ ይሆናል፡፡ የአካሄዱን ሁኔታ ከዚህ ቀጥለን በዐፀ-መዋቅር እናሳያለን፡፡

4

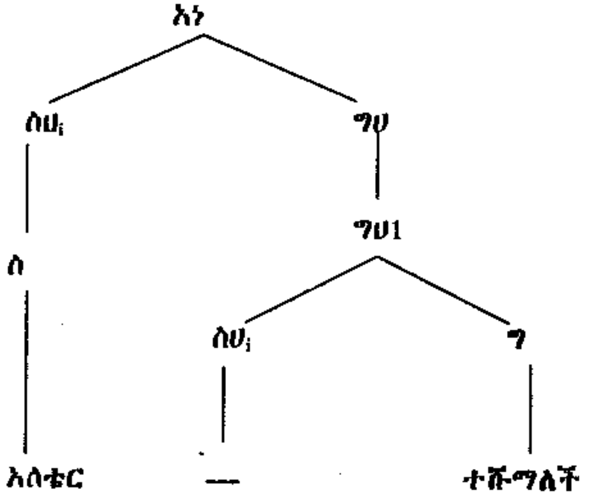

ከዚህ ላይ አንድ ልብ ልንለው የሚገባ ነገር አለ፡፡ ይኸውም ማንኛውም እንቅስቃሴ የሚደረገው፣ በታሀታይ መዋቅር ውስጥ ከሚገኝ አንድ ቦታ፣ ክፍት ሆኖ ወደሚገኝ ሌላ ቦታ ነው፡፡ <u>አስቴር</u> የሚለው ስም ባለቤት ሊሆን የቻለው በታሀታይ መዋቅሩ ውስጥ፣ የባለቤቱ ቦታ ባዶ ስለሆነለት ነው፡፡ ወደዚያ ክፍት ቦታ በመሄድ ባለቤት ሊሆን፣ እናም አፅንዖትን ሊያገኝ ችሎአል፡፡

ይህ እንግዲህ ስዋዊ ባለቤት ባላቸው ግቢር አረፍተ ነገሮች የሚታየው የተገብሮ አረፍተ ነገር ሁኔታ ነው፡፡ ቀደም ሲል ደግሞ ባለቤታቸው ኢስዋዊ የሆነ አረፍተ ነገሮች እንዳሉ ምሳሌ እየጠቀስን አሳይተን ነበር፡፡ የእነዚህ አይነት አረፍተ ነገሮች ተገብሮአዊ ስርዓት ምን እንደሚመስል በሚከተሉት ምሳሌዎች አማካኝነት እናስረዳለን፡፡

(ሀ) ንብረትን ይዘረፉአል /ይ-ት-ዝእርርእፍ-ኡ-ኣልል/ [6] 5
(ለ) ስንቅን ይነጠቁአል /ይ-ት-ንእጥጥእቅ-ኡ-ኣልል/

---

[6] ከዚህ ላይ የተገብሮዋ ምዕላድ ከእምዱ መነሻ ተናባቢ ድምፅ ጋር ሙሉ በሙሉ መመሳሰልዋን ልብ ይሉአል፡፡

እንደነዚህ ያሉ አረፍተ ነገሮች ተግብሮእዊ እንደሆኑ ቀደም ሲል ተጠቅሶአል፡፡ ለዚህም /-ት-/ የምትለውን ምዕላድ ማስቀደማቸው ምልክት ነው፡፡ የገቢሩ ግስ እንቀፅ ካልዓይ ነው፡፡ ለለሆነም የባለቤት አፀፋው /ይ-/ በአምዱ መነሻ ላይ ከተገብሮዋ ምዕላድ ቀድሞ፣ የብዙ ቁጥር ምዕላድ የሆነው /-ኡ/ አምዱን ተከትሎ ገብቶአል፡፡ የተገብሮው ግሱ ቅድመ-መድረሻ እግርም ጠብቆአል፡፡ በዚህም ምክንያት የአምዱ እንቀፅ ቀዳማይ ነው ለማለት ይቻላል፡፡ የቅድመ-መድረሻው እግር ጥብቀት ግን ከተገብሮአዊነቱ ጋር የተያያዘ ነው፡፡ ማንኛውም ካልዓይ እንቀፅ ተገብሮአዊ በሚሆንበት ጊዜ ቅድመ-መድረሻ እግሩን ያጠብቃል፡፡ ለዚህ የምሳሌ 5(ሀ)ን ግስ ከገቢራዊ አቻው ጋር እያነፃፀርን ብናየው፣ ልዩነቱ ግልፅ ይሆናል፡፡

ገቢር ፡	ይዘርፉአል	/ይ- -ዝኧርፍ-ኡ-አል/	6
ተገብሮ፡	ይዘረፉአል	/ይ-ት-ዝኧርርኧፍ-ኡ-አል/	

ከምሳሌ 5(ለ)፣ /ይ-ት--ንኧጥጥኧቅ-/ የሚለው የተገብሮው ግለ አምድ ቅድመ-መድረሻ እግር ጥብቅ እንደሆነ መረዳት ይቻላል፡፡

በምሳሌ (5) ውስጥ፡ <u>ንብረትን</u> እና <u>ቢንቅን</u> የሚሉት ስሞች የየግሶቹ መሙሊያ ናቸው፡፡ የየአረፍተ ነገሩ ባለቤት ቀደም ሲል እንደገለፅነው ኢስዋዊ ነው፡፡ ስለዚህም ነጠላ ከሆነ፣ /ይ-/ በሚለው የሶስተኛ መደብ ምዕላድ ብቻ፣ ብዙ ከሆነ ደግሞ /-ኡ-/ በሚለው የብዙ ቁጥር ምዕላድ ጭምር ይጠቀሳል (ይታወቃል) እንጅ በግሀድ ፊፅሞ አይከሰትም፡፡ መዋቅራዊ ቦታው ግን ከላይ በተራ ቁጥር (3) በሚታየው ዕፀ-መዋቅር ውስጥ በሰረዝ የተመለከተው ነው፡፡ መሙሊያው ወደዚህ ቦታ ሄዶ ባለቤት ለመሆን አይችልም፡፡ ምክንያቱም እዚህ ቦታ ከተገኘ የሁተታው ርዕስ ስለሚሆን፡ ግሀድ መውጣት ይኖርበታል፡፡ ግሀድ ከወጣ ደግሞ እንድም ኢስዋዊ መሆኑ ይቀራል፣ አለያም አረፍተ ነገሩ ይዛባል፡፡ ለምሳሌ የሚከተሉትን እንመልከት፡፡

(ሀ)	በግ ይነጠቃል	/ይ-ት-ንኧጥጥኧቅ-አል/	7
(ለ)	--- በጎችን ይነጠቁአል	/ይ-ት-ንኧጥጥኧቅ-ኡ-አል/	
(መ)	*በጎች ይነጠቋል	/ይ-ት-ንኧጥጥኧቅ-ኡ-አል/	

ምሳሌ (ሀ) ስዋዊ የተገብሮ አረፍተ ነገር መዋቅር ነው፡፡ ምሳሌ (ለ) ኢለዋዊ የተገብሮ አረፍተ ነገር ነው፡፡ የባለቤቱ ቦታ ክፍት (--) ነው፡፡ ምሳሌ (መ) <u>በጎች</u> የሚለው መሙሊያ የአረፍተ ነገሩ ባለቤት ሆኖ በግሀድ የሚታይበት አረፍተ ነገር ነው፡፡ ባለቤቱ ግሀድ በመውጣቱ አረፍተ ነገሩ ተቀባይነትን አጥቶአል፡፡ ሳዕላይ አወቃቀሩን ግን እንደሚከተለው እናሳያለን፡፡

8

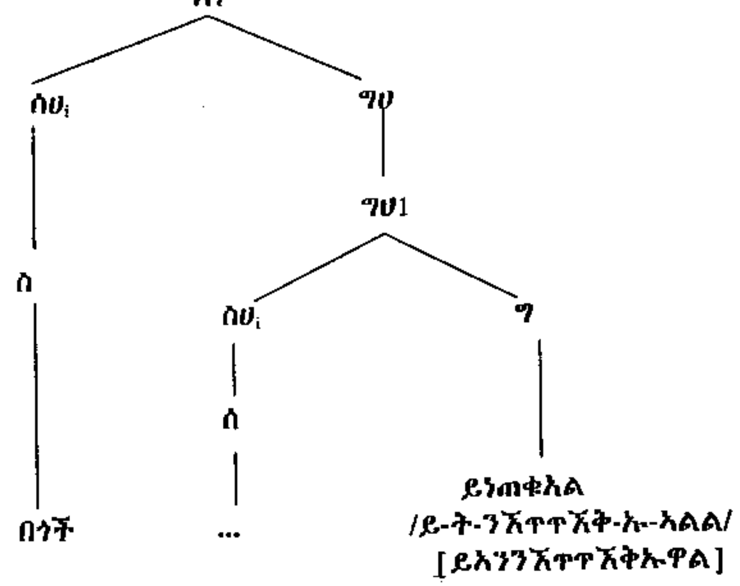

ባጭሩ ኢሰዋዊ የሆነ የገቢርም ሆነ የተገብሮ አረፍተ ነገር ባሰቤት በአፀፋ ይታወቃል እንጅ በግሀድ አይከሰትም፣ ሰሰዚህም በግልፅ አይታወቅም ብሎ ማጠቃሰል ይቻላል፡፡ እንደነዚህ ያሉትን ባለቤታቸው በውል የማይታወቅ አረፍተ ነገሮችን ኢውሱን በማለት ባለቤታቸውን በግሀድ ከሚያሳዩ አረፍተ ነገሮች መሰየት ይቻላል፡፡ ለምሳሌ፣

ነጋዴዎቹ ሰንቃቸውን ተዘርፈዋል 9

በሚሰው አረፍተ ነገር ውሰጥ፣ ባለቤቱ <u>ነጋዴዎቹ</u> የሚሰው ዕምር ሰማዊ ሀረግ እንደሆነ ከአገባቡም ሆነ ከአፀፋው መረዳት ይቻላል፡፡ <u>ሰንቅን ይዘርፉአል</u> በሚሰው ኢሰዋዊ ገቢር አረፍተ ነገር ውሰጥ ግን ዘራፊውን፣ እንደዚሁም <u>ሰንቅን ይዘረፉአል</u> በሚለው ተግብሮአዊ አቻው ውስጥ፣ ተዘራፊውን አካል በውል ማወቅ አይቻልም፡፡ ማንኛውንም ዘረፋን ሊያካሄድ የሚችል አካልና ማንኛውንም ሊዘረፍ የሚችልን ነገር ሁሉ ሊያካትት ይችላል፡፡ ሰሰዚህም በይዘቱ ኢውሱን ነው፡፡

እሰካሁን ካየነው ዝርዝር ሁኔታ ሁሰት አይነት ገቢርና ሁሰት አይነት የተገብሮ አረፍተ ነገሮች እንዳሉ ሰመረዳት ይቻላል፡፡ እነዚህም ሰዋዊና ኢሰዋዊ ወይም ውሱንና ኢውሱን ናቸው፡፡ ውሱኖቹ የታወቀ ገባሪ ባሰቤት ሲኖራቸው፣ ኢውሱኖቹ ያልታወቀ፣ ያልተወሰነ ተገባሪ ባሰቤት አሳቸው፡፡ የየአረፍተ ነገሩ ሀተታ ትኩረትም በውሱኑ ባሰቤት ወይም መሙሲያ ላይ ነው፡፡ በመሙሲያው ላይ የሚሆነው፣ በምሳሌ 7(ለ) እንደሚታየው፣ የአረፍተ ነገሩ ባሰቤት ኢውሱን በሚሆንበት ጊዜ ነው፡፡

መጠይቃዊ አረፍተ ነገር

እስካሁን ያየነው የሀተታዊ አረፍተ ነገሮችን መዋቅራዊ ባህሪና ተግባር ነው፡፡ በመዋቅራዊ ባህሪያቸው ባለቤት ስማዊ ሀረግ እንዳላቸውና ይህም ባለቤት በመዋቅራዊ ቦታውና በአፀፋ እንደሚለይ፣ እንደ ግሳቸው ባህሪም መስተዋድዳዊ ወይም ስማዊ ሀረግ መሙሊያ ሊኖራቸው እንደሚችልና እነዚህም በአገባባቸውና በአፀፋቸው አይነት ከባለቤት ሀረጎች እንደሚለዩ አይተናል፡፡ ባለቤታቸው በየግሱ ለሚጠቀሰው ሁኔታ ወይም ተግባር አድራጊ፣ ወይም ተደራጊ ወይም ሁዋኝ ሊሆን እንደሚችል ተገንዝበናል፡፡ ተግባራቸውን በሚመለከትም፣ ከስማቸው እንደምንረዳው፣ ሀተታዊ አረፍተ ነገሮች እታች ወይም ተራኪ ናቸው፡፡ የሚተርኩት ስለ ባለቤቱ ስማዊ ሀረግ ነው፡፡ ከዚህም የተነሳ ባለቤት ስማዊ ሀረግን እንደ አረፍተ ነገር ርዕስ፣ ግሳዊ ሀረግን ስለዚህ ርዕስ እንደሚቀርብ ሀተታ ወይም ትረካ አድርገን ልንመለከተው እንደምንችል ቀደም አድርገን ገልፀናል፡፡

አንድ አረፍተ ነገር ግን የሚያትት ብቻ ሳይሆን፣ በታተተው ጉዳይ ላይ ጥያቄ የሚያነሳም ሊሆን ይችላል፡፡ ጥያቄው ስለ ባለቤቱ፣ ስለ መሙሊያው፣ ስለ አጎላማሹ ወይም ስለ ድርጊቱ ሊሆን ይችላል፡፡ እንደዚህ ያለ አገልግሎት ያለውን አረፍተ ነገር መጠይቃዊ አረፍተ ነገር እንለዋለን፡፡ መዋቅራዊ ባህሪውን ከዚህ ቀጥለን እንደተለመደው በቅደም-ተከተል እንመረምራለን፡፡

አንድ ሰው ጥያቄ የሚጠይቀው፣ አንድም የማያውቀውን ነገር ለማወቅ፣ አለያም የሚያውቀውን ነገር ለማረጋገጥ ነው፡፡ የማያውቀውን ነገር ለመጠየቅ፣ መጠይቅ ተውላጠ ስሞችን ይጠቀማል፡፡ የሚያውቀውን ነገር ለማረጋገጥ የማረጋገጫ ቃላትን ወይም <u>ቅላጼን</u> ይጠቀማል፡፡ የሚከተሉትን ምሳሌዎች እንመልከት[7]፡፡

(ሀ) ካሳ መቸ መጣ? 1
(ለ) ካሳ መጣ ወይ?
(መ) ካሳ መጣ?

የመጀመሪያው አረፍተ ነገር፣ ጠያቂው፣ ካሳ የመጣበትን ጊዜ እንዳላወቀ ያሳያል፡፡ ስለዚህም ጊዜውን ለማወቅ <u>መቸ</u> የሚል መጠይቅ ተውሳጠ ስም በመጠቀም፣ የጥያቄውን አረፍተ ነገር አዋቅሮአል፡፡ የዚህ አይነት ጥያቄ ዛሬ፣ ትናንት፣ ወዘተ፣ የሚል መልስ ይፈልጋል፡፡ በሁለተኛው ምሳሌ ደግሞ፣ ጠያቂው ካሳ እንደሚመጣ ያውቃል፡፡ በርግጥ መምጣቱን ወይም አለመምጣቱን ግን አያውቅም፡፡ ስለዚህም አረፍተ ነገሩ መጨረሻ ላይ <u>ወይ</u> የምትለዋን <u>*ቃለ ጥያቄ*</u>

---

[7] በመጠይቅ ተውላጠ ስም አማካኝነት ስለሚጠየቁ ጥያቄዎች መዋቅራዊ ባህሪ ግርማ (1992)ን ይመልከቱ፡፡ መጠይቅ ተውላጠ ስሞቹ እንደ መስተዓምር ሊወሰዱና ሊተነተኑ ይችላሉ፡፡ ዝርዝሩን ወደ ሁዋላ እናየዋለን፡፡

በመጠቀም አረጋጋጭ ጥያቄ ጠይቆአል፡፡ <u>ወይ</u> የምትለዋ ምዕላድ የአረጋጋጭ ጥያቄ ምልክት ነች፡፡ አገባበዋም በአረፍተ ነገሩ መድረሻ ላይ ነው፡፡ መዋቅራዊ ግንኙነትዋ ግን ከአጠቃላዩ አረፍተ ነገር ጋር ነው፡፡ አረፍተ ነገሩ ሀተታዊ ሳይሆን፣ መጠይቃዊ መሆኑን ታመለክታለች፡፡ ሁኔታውን በሚከተለው ዕፀ-መዋቅር እናሳያለን፡፡

2

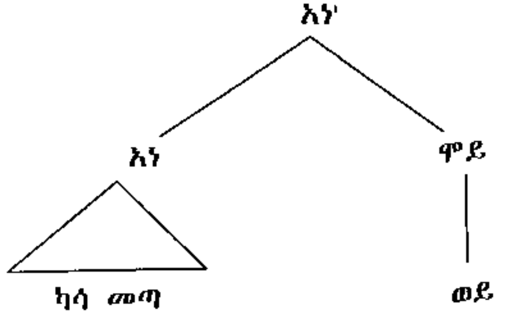

መዋቅሩ፣ <u>ካሳ መጣ</u> የሚለው ሀተታዊ አረፍተ ነገር፣ <u>ወይ</u> ከሚለው ምዕላድ ጋር ሲዋቀር፣ ካሳ መጣ ወይ? የሚል ሰፊ መጠይቃዊ መዋቅር ይፈጥራል፡፡ ይህም <u>ካሳ መጣ</u> የሚሰውን መዋቅር፣ <u>ካሳ መጣ ወይ</u> የሚለው ሰፊ መዋቅር ጥገኛ ያደርገዋል፡፡ ይህን ጥገኝነቱን የምታመለክተው <u>ወይ</u> የምትለዋ ምዕላድ ነች፡፡ እንደዚህ ያሉ አንድ አረፍተ ነገር በሌላ አረፍተ ነገር ውስጥ መጠጋቱን የሚያመለክቱ ምዕላዶች በጥቅሉ <u>ሞይ</u> ይባላሉ፡፡ ቅርፃቸው እንደ ጥገኛው አረፍተ ነገር ተግባር ይለያያል፡፡ እንደ <u>ወይ</u> ያሉት፣ አንድ አረፍተ ነገር መጠይቃዊ መሆኑን ያመለክታሉ፡፡ በግልፅ እንደሚታየውም አገባባቸው ከመጠይቁ ተውሳጠ ስም አገባብ የተለየ ነው፡፡ ተውሳጠ ስሞቹ በአረፍተ ነገሩ ውስጥ፣ ለጥያቄው መነሻ በሆነው ሀረግ መዋቅራዊ ቦታ ላይ ይገባሉ፡፡ መልሳቸውም <u>አወን</u> ወይም <u>የለም</u> የሚል ነው፡፡

የሶስተኛው ጥያቄ የመጠይቅ ምዕላድ የለውም፡፡ ስለዚህም መዋቅራዊ ቅርፁ ከሀተታ አረፍተ ነገር ጋር አንድ ነው፡፡ መጠይቅ መሆኑ የሚታወቀው በጥያቄ ምልክቱና በቅላፄው ብቻ ነው፡፡ የጥያቄ ምልክቱ ከፅሁፉ፣ ቅላፄው፣ ከአረፍተ ነገሩ <u>ንበት</u> ይታወቃል፡፡ መጠይቅ አረፍተ ነገር የሚነበበው ወይም የሚነገረው በ<u>አሻቃቢ</u> ቅላፄ ነው፡፡ ይህም ወራጅ ወይም <u>አቆልቋዋይ</u> በሆነ <u>ቅላፄ</u> ከሚነገረው ከሀተታዊ አረፍተ ነገር የተለየ ያደርገዋል፡፡ የቅላፄው አይነት የአረፍተ ነገሩን የተግባር አይነት ይጠቁማል፡፡

አንዳንድ ጊዜ ጠያቂው የካሳን መምጣት ወይም አለመምጣት ከልዩ ልዩ ሁኔታዎች ሊረዳ ይችላል፡፡ ሆኖም ግን የማረጋገጫ ጥያቄ አንዳንድ ጊዜ በግርምታ፣ ሌላ ጊዜ በስዘብታ ሊጠይቅ ይችላል፡፡ በማንኛውም ሁኔታ ቢጠየቅ፣ ጥያቄው <u>እንዴ</u> የምትለዋን ቃለ-ጥያቄ በአረፍተ ነገሩ መድረሻ ላይ ያስከትላል፡፡ የሚከተሉትን ለአብነት እንመልከት፡፡

(ሀ) ካሳ መጣ እንዴ? 3
(ለ) አስቴር ምሳዋን በላች እንዴ?

እንደነዚህ ያሉ ጥያቄዎች <u>አወን፣</u> ወይም <u>እንዲያውም</u> (የለም) በሚል መልስ ብቻ ሳያቆሙ ይችላሉ፡፡ ምነው? ለምን ጠየቅኸኝ? የሚል ሌላ ጥያቄ ሊያስከትሉ ይችላሉ፡፡ በተለይም ተጠያቂው፣ ጠያቂው ለጥያቄው መነሻ ያደረገውን *አውደ ነገር* ያልተገነዘበ እስከሆነ ድረስ፡፡ ለምሳሌ፣ በወር መጨረሻ ላይ፣ ባል እንደተለመደው፣ አንድ ጥቅል ነገር ይዞ ወደ ቤቱ ቢገባ፣ በሚስት በኩል ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ፣

(ሀ) ደሞዝ ወሰድክ ወይ? 4

ሳይሆን፣

(ለ) ደሞዝ ወሰድክ እንዴ?

የሚል ይሆናል፡፡ ጥቅል ይዞ መግባቱ፣ ገንዘብ የማግኘቱ ምልክት ነውና፣ ጥያቄው ይሁኑ በከፊልም ቢሆን የታወቀ ነገር ለማረጋገጥ የሚነሳ ነው፡፡ ነገር ግን ባል ደሞዝ እንደሚወስድ እየታወቀ፣ ምንም ነገር ሳያንጠለጥል ቢመጣ፣ ሚስት ልትጠይቅ የምትችለው ጥያቄ፣

(ሀ) ደሞዝ ወሰድክ ወይ? 5

ወይም (ለ) ደሞዝ ወሰድክ?

የሚል እንጅ፣

(መ) ደሞዝ ወሰድክ እንዴ?

የሚል አይሆንም፡፡ <u>እንዴ</u> የሚለውን ቃለ-ጥያቄ መጠቀም ካለባት፣ ጥያቄውን አሉታዊ በማድረግ፣

ደሞዝ አልወሰድክም እንዴ? 6

ማለት ይኖርባታል፡፡ ከፍ ሲል ከጠቀስነው ቅላፄ በተጨማሪ *አውደ ነገርም* ለሚነሳው ጥያቄ አይነት አስተዋፅዖ ሊያደርግ እንደሚችል <u>እንዴ</u> እና <u>ወይ</u> ከሚሉት ቃለ-ጥያቄዎች አጠቃቀም መረዳት ይቻላል፡፡

በአንድ አረፍተ ነገር ስለ ተገለፀ ድርጊት ወይም ሁኔታ፣ ስለ ድርጊቱ ፈፃሚ፣ ስለ ማድረጊያው መሳሪያ ወይም ጊዜና ቦታ፣ ድርጊቱ ስለተፈፀመበት ምክንያት ወይም ዓላማ፣ ስላደራረጉ ሁኔታ ወይም ዘዴ፣ ወዘተ፣ ጥያቄ ሊነሳ ይችላል፡፡ እነዚህ ደግሞ የሚገለፁት በተለያዩ ሀረጎች ስለሆነ፣ ጥያቄው የሚነሳው በመሰረቱ በየሀረጎቹ ላይ ነው፡፡ ሀረጎቹ በአራት ሊጠቃለሉ ይችላሉ፡፡ እነሱም

አድራጊ፣ ተደራጊ፣ ገላጭ (አጎላማሽ) እና መስተዓምር ብለን ቀደም ሲል የገለፅናቸው የየሀረጉ ተዋቃሪዎች ናቸው፡፡ ሁሉም በግሱ ከሚገለፀው ድርጊት ወይም ሁነት ጋር በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ የተቆራኙ ስለሆኑ፣ የዚሁ መግለጫ ከሆነው ግስ ጋር መዋቅራዊ ግንኙነት አላቸው፡፡ ግንኙነቱም ቀደም ሲል እንደተገለፀው፣ የባለቤትነት፣ የመሙሊያነት፣ የአጎላማሽነትና የመስተዓምርነት ነው፡፡ ስለዚህም የሚነሳው ጥያቄ ከነዚህ በአንዱ ላይ የሚያተኩር ነው፡፡ ይህን ከዚህ ቀጥለን በምሳሌ እያሰደገፍን እናስረዳለን፡፡ የሚከተለውን አረፍተ ነገር እንመልከት፡፡

[ካሳ [ከእናቱ ጋር [በተሲያት [ምሳውን በላ]]]] 7

በዚህ አረፍተ ነገር ውስጥ፣ ሁለት ስማዊ ሀረጎችና ሁለት መሰተዋድዳዊ ሀረጎች አሉ፡፡ ስማዊ ሀረጎቹ ካሳ እና ምሳውን የሚሉት ሲሆኑ፣ ተግባራቸውም ባለቤትነትና ተሳቢነት ነው፡፡ መሰተዋድዳዊ ሀረጎቹ ከእናቱ ጋር እና በተሲያት የሚሉት ሲሆኑ፣ ተግባራቸው ገላጭነት ነው፡፡ በሌላ በኩል ደግሞ ከተሳቢው ስማዊ ሀረግና ከገላጮቹ መስተዋድዳዊ ሀረጎች የተዋቀረውና ድርጊቱን የሚገልፀው ግሳዊ ሀረግ አለ፡፡ ይህም ከእናቱ ጋር በተሲያት ምሳውን በላ የሚለው መዋቅር ነው፡፡

ጥያቄ የሚነሳው እንግዲህ እነዚህን ሀረጎች በማመለከት ሰለሆነ፣ የሚከተሉትን እንመልከት፡፡

(ሀ) ማን ከእናቱ ጋር በተሲያት ምሳውን በላ? 8
(ለ) ካሳ ከእናቱ ጋር በተሲያት ምን በላ?

እነዚህ ጥያቄዎች ስማዊ ሀረጎቹን የሚመለከቱ ናቸው፡፡ መጠይቅ ተውላጠ ስሞቹም የሚገኙት ስማዊ ሀረጎቹ በሚገቡበት፣ ማለትም በባለቤትና በተሳቢ ቦታ ላይ ነው፡፡

(ሀ) ካሳ ከማን ጋር በተሲያት ምሳውን በላ? 9
(ለ) ካሳ ከእናቱ ጋር መቼ ምሳውን በላ?

እነዚህ ጥያቄዎች ስማዊ ሀረግን ሳይሆን፣ መስተዋድዳዊ ሀረጎችን የሚመለከቱ ገላጭ ጥያቄዎች ናቸው፡፡ መጠይቅ ተውላጠ ስሞቹም የሚገኙት ከ ከሚለው መስተዋድድ ጋር ነው፡፡ በመጨረሻም ራሱን ግሳዊ ሀረጉን የሚመለከት ጥያቄ እንደሚከተለው መጠየቅ ይቻላል፡፡

ካሳ ምን አደረገ? 10

ይህ ደግሞ የድርጊት ጥያቄ ነው፡፡ አድራጊን፣ ተደራጊን ወይም ገላጭን ሳይሆን፣ ድርጊቱን ራሱን ከነምናምኑ የሚመለከት ነው፡፡ የተጠየቀውም ምን በሚል መጠይቅ ተውላጠ ስምና አደረገ በሚል ግስ አማካኝነት ነው፡፡ አደረገ የሚለው ግስ በማንኛውም የድርጊት ግስ ምትክ ሊገባ ይችላል፡፡ ምን እና ማን የሚሉት ማንኛውንም ለም ተክተው ሊገቡ እንደሚችሉና በዚህም ምክንያት መጠይቅ ተውላጠ ስም እንደሚባሉ ሁሉ፣ አደረገ የሚለው ግስም መጠይቅ ተውላጠ ግስ ሊባል ይችላል፡፡ የማንኛውም የድርጊት ግስ ምትክ ነውና፡፡ የጥያቄዎቹን ሀረጎች መዋቅራዊ አቀማመጥ በሚከተለው ዕፀ - መዋቅር እናሳያለን፡፡

11

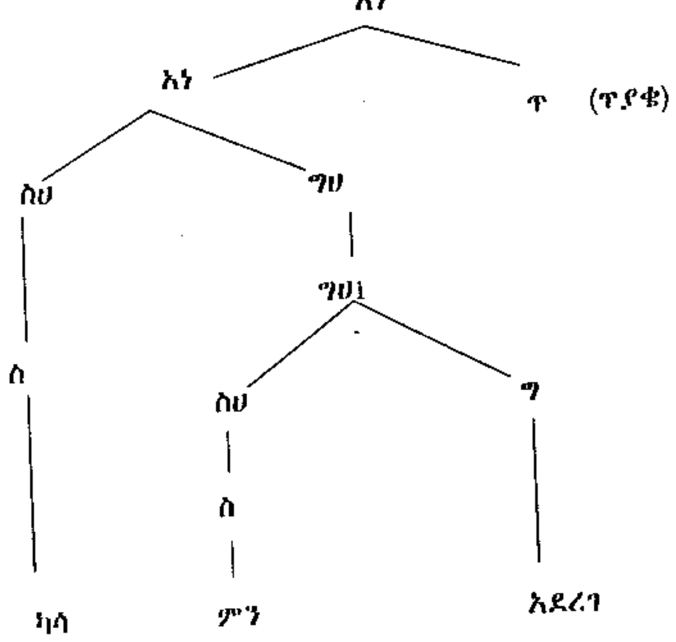

እንደ አደረገ ሁሉ፣ አለ የሚለው ግስም በመጠይቅ ግስነት ሊገባ ይችላል፡፡ የሚገባው ግን ድርጊትን ሳይሆን፣ ብለትን (የአንድን ነገር መባል) ለመጠየቅ ነው፡፡ የሚከተሉትን እንመልከት፡፡

ካሳ አመጣለሁ አለ 12

ይህ አረፍተ ነገር የሚገልፀው አንድ ድርጊት ማድረግን ሳይሆን፣ አንድ ነገር ማለትን ነው፡፡ ስለዚህም ግሱን የማለት ግስ ልንለው እንችላለን፡፡ እንደነዚህ ባሉ አረፍተ ነገሮች ውስጥ ግሳዊ ሀረግን የሚመለከት ጥያቄ በዚሁ ግስና ምን በሚለው መጠይቅ ተውላጠ ለም አማካኝነት መጠየቅ ይቻላል፡፡ ይኸውም፣